

ТИХОМИР ПЕТРОВИЋ

ЧОВЕКОВ ЖИВОТ

Тихомир ПЕТРОВИЋ

ЧОВЕКОВ ЖИВОТ

Прво издање

Издавач

Српска читаоница „Лаза Костић“ у Сомбору

За издавача

Борислав Аврамовић

Рецензенти

Бојан Јовановић

Саша Марковић

Михаел Антоловић

Компјутерска обрада

Боривоје Петровић

Тираж 300 примерака

Штампа

СВЕН Ниш

Khepu Maju

ШКОЛА

ЛЕПО ЗВАЊЕ

Показујући како се држи оловка у руци, – узмимо старински пример, онако као кад отац сади воћку, ископа јаму и даје сину да око засађене стабљике утапа свежу земљу, – учећи писању и рачунању, објашњавајући стране света, учитељ отпочиње са уцеловљењем и увођењем ученика и ђака у практичан живот. Од првог дана, он младом човеку отвара врата у умни и мануелни рад, открива како да стане на своје ноге и постане зрео и мужеван. Кроз занимљиве лекције, лепе примере и мишљу која узбуђује срце, говори о снази људског рада и верности своме роду и груди својој; преноси знања о здрављу, младости и лепоти као највишим вредностима, понајвише, о животу који има свој смисао и лепоту. Парадигма изворне доброте и моралности, пречисто огледало у којем се ђак огледа, учитељ је живи пример и етички идеал. Јер, васпитање једино примером успева; јер пример је живот. Учитељ не гледа на школу као на фабрику хлеба. Предавање знања није радна или војна обавеза, служба и дужност која тражи накнаду и захвалност. Поучавање с љубављу, на начин као што сликар воли да слика, као што песник воли да пише песме, јесте мисија у којој има нечег свештеничког. По срцу свештеник и првосвештеник, предан и опробан, кога је природа, као ретко кога, обдарила и наградила, благодаран и пријатељски расположен, учитељ је уздигнута апостолска фигура. Име којем ниједна похвала није довољна.

Колико је умних речи о учитељу?

„Ко изврши и научи (друге) тај ће се великим назвати у царству небеском“ (Мат. 19. 14. 59). „Учитеље“ – говорио је Карађорђе – „не разликујем од мојих војвода; учитељи и војводе су преда мном исти.“ „Ја сматрам да онај који уме да образује дечји ум и дечју душу, вреди више од живописца, од вајара, од сваког другог уметника.“ (Хризостом). „Учитељски позив је узвишен и племенит ... школа је чедо моје, а деца су моја поезија и љубав“ (Јав Николајевич Толстој). „За мене, наставнички позив је више од уметности или занимања. То је страст.“ (Вилијам Лајон Фелпс, проф. Јелског универзитета). „Ја сам учитељ... и Богу свакодневно на томе захваљујем.“ (Џон В. Слотер). „Обраћам се милом и драгом народу српском и молим га ради његове сопствене среће, славе и напретка да се озбиљно и од свег срца поста-ра за добро васпитање учитеља својих, исто онако као што се стара о души и телу своме“ (Васа Пелагић). „Нема бољег, чистијег и одговорнијег занимања од учитељског“, вели Десанка Максимовић.

Могла би се саставити врло велика књига. Нека је хвала и слава војду Карађорђу, Хризостему, Толстоју, Фелипсу, Слотеру, Пелагићу и Десанки Максимовић.

У друштвеној подели рада, образовање и формирање личности јесу у надлежности симбола просветног делатника. Довољно је окренути прву књигу: у основи речи *образовање* стоји „образ“, реч која у старом језику значи лик, изглед. Главно је образ. Преношење базичног знања, до којег се стигло научним путем, има за сврху формирање опште представе света, уношење реда у њега и опште сналажење. Знање и просветљење као језгро сваког школског система, храни и јача ум, открива хоризонте науке, узвисује до општости. Циљ образовања раван је циљу живота – проналажење среће. (Незнање је мета свих порока; зло има порекло у њему.)

У школи се не стиче само упознатост и вештина, активирање ученикових потенцијала, него усмеравање на пут благотворне делатности и одгајање карактера. Неопипљива имовина, „споредан производ од суштинског значаја“, одгајање је пресудно у обликовању људске природе, вредност која чини душу човечанства. Аристотел је казао: „Ми не учимо да бисмо знали шта је врлина, него да бисмо постали људи, иначе од таквог учења нема користи“. „Човек је“ – рекао је Кант – „једино створење коме је потребно васпитање. Тајна усавршавања лежи у васпитању.“ „Учи шта хоћеш, и знај шта можеш, али једно не смете не знати: да је увек драгоценије добро владање него много знање“ (владика Николај Велимировић).

Потенцијална величина и изванредност, највећи капитал о којем се уопште може говорити, деца заслужују особит обзир од заједнице. Цвеће које почиње да семени (учитељ вели: све на свету најпре бива клица, па стабљика, па пупољак, цвет и најзад плод; прво мора цвати, а онда сазрети), деца не сисају само мајчино млеко, него и љубав, брижљивост и нежност. Да би осетили сигурност, постали телесно и душевно јаки, потребна је нечија памет, пажљивост и креативност, као кад се биљка калема.

Поверено му биће животног елана и снаге, коме је у крви упијање знања и напредовање у победничком смислу – али без туђег вођства неспособно да се служи властитим разумом – учитељ подиже искрено и без следе родитељске љубави, преузима улогу вишу од биолошког родитеља (крај свега, гледа немаштину, неслоге у породици, разлике међу вршњацима). „Рађати децу и волети децу“ – казао је Горки – „то уме и кокошка. А умети их васпитавати, то је велики државни посао, који захтева таленат и широко познавање живота.“ Пут до дечјег срца и дечјег ума је најтежи и најдраматичнији.

Сила која покреће искључиво тржишну економију, у чијем је фокусу потрошач и потреба за куповином а не човек, егзистенцијални вакум, обележавају данашњи тренутак. У окружењу урушених вредности живота и обезвређеном интелектуалном раду, школа губи карактер институције од узоритости. Слаба законодавна основа, непостојање јасне стратегије образовања на националном нивоу, приватни факултети, плагијати, инциденти, лош успех ђака и на међународним проверама знања, бацили су школство на колена.

Аналогно сивилу и општем расположењу, учитељ је изгубио од свог имена и престижа. Формално са вишим просеком у јавности, али са платом испод просека (обесцењење у материјалном погледу, по природи ствари, доводи рад до његовог суштаственог обезвређивања), унеколико запостављен и отурен у страну, учитељ је изгубио уважавање у очима деце и родитеља и његово име више не блешти нити изговара с поштовањем. Расточеног и пољуљаног угледа, могло би се рећи, сâм и го као хајдук у шуми, он истрајава у некој својој донкихотској, трагично-комичној улози. Ниоткуда подршке и подигнуте руке за службу која се упоређује са насушним хлебом. (На нашу жалост, ни у минула времена учитељевање није било привилегија. Јосиф Панчић је писао: „И данас је учитељ најјефтинији слуга у држави и у томе је, по чудној некој логици, која најпотребније ствари зближава, подобан хлебу, само што јефтиноћа хлеба долази од изобиља и тешког приноса жита, добрих пак учитеља много нема.“)

Наша жеља да изађемо на обалу спаса и не каскамо за другим народима, обистиниће се уколико, по угледу на наше пређе, сложено радимо на ползу свога народа и учимо из књига и живота.

При свему, имајући у виду нашу препуштеност на милост и немилост недоступне делотворности медија, прштавост и снагу која ваја пожељни идентитет – узмимо

у том смислу за сврховито покретање медијске промоције професије учитеља.

Промоција изврсности и пијетета овог позвања, определила би будући елитни кадар. (Не рећи успут, ученици врло добрих и одличних постигнућа невољно се уписују на педагошке факултете.)

Полазећи од једноставне чињенице да сва корисна знања и занимања заслужују похвалу и маркетиншке активности, од неоцењиве је важности промоција позвања од националног приоритета. У часу када јењава бављење за лепо звање, медијско представљање учитељеве величине (јавни медији су у знатној мери покорили школу) усмерило би позорност на његову традиционалну екселентност. Представљен као врх и почетак сваке каријере, посвећеник и светионик, учитељево лице би засијало и наишло на опште симпатије код младог света. Свеprisутна обзнана преко интернета, билборда, видео екрана на стадионима, зградама, електричним стубовима и оградама – кампања интензитета и доследности фабрике која хвали и препоручује своју робу – усредредило би позорност на изузетно и хумано занимање.

Масовномедијско разглашавање и заговарање позива који се, по свом учинку, мери са сувим златом, треба да је у надлежности Министарства просвете, као што је, већ по уходаној пракси, публицитет војног позива у ингеренцији Министарства војске, а публицитет полиције већ Министарства унутрашњих послова. На тај начин, студентима, будућим учитељима, по угледу на кадете, обезбедити бесплатан интернатски смештај и све погодности за рад. Изванредне резултате на мобилизацији свести, не само младих него најширих слојева, имале би пригодне ТВ емисије и ТВ серије о животу и раду учитеља.

Указујемо на неравноправну медијску заступљеност друштвених професија. Ето, сваке године, војна служба је у гро плану – епизода за епизодом, серија за серијом. Емитује се ланац ТВ емисија о животу и раду припадника војске Србије; дају репризе – не говоримо о партизанским филмовима! Нуде се гледалишту криминалистичке и тајкунашке серије стране и домаће продукције.

Где је немилитантна вокација? Учитељ, који стоји испред свих, кроз чију учионицу сви пролазимо – постали војници или неко од хиљаду регистрованих занимања? Домовина се не брани само са пушком у руци, него – као што лепо каже песник – знањем, васпитањем и лепотом.

Остане ли непрепознат наш разборит апел, ради организованог ширења истине и угледа учитеља, и на тај начин придобије јавно мњење и најбољи матуранти – припадницима просветне интелигенције, остаје – шта друго – да од своје злехуде плате сами положе трошак на благајну државних медија. И тако се можемо надати доласку бољих дана.

УСТАНОВЉЕЊЕ ПЕДАГОШКОГ МУЗЕЈА

Ограничени новинским простором – рецимо без стидљиве уздржаности – град Сомбор је од најпрепознатљивијих средишта наше прошлости и културе, која се сматра украсом друштва и кључним идентификационим кодом.

Ничијој пажњи не би смело промаћи, да је Сомбор са најдужом традицијом образовања учитеља у Србији и на Балкану, те из његове Препарандије, Учитељске школе, Академије, потом Учитељског и сада Педагошког факултета, потекао кадар који друге учи, међу њима ствараоци који

стоје равноправно са највишим небесницима. Равно два века, школе у Србији су деца сомборске мајке Препарандије, основане 1816. године.

Покрећемо, стога, предлог о установљењу *Педагошког музеја* у месту које је, по неким својим обрисима, и само музеј на отвореном. Идеју базирамо на чињеници да просвета као доминанта наше културне баштине, заслужује изнова осветљење и валоризовање у духу нових сазнања и искустава; утемељујемо на педагошком оптимизму и вери у огромне могућности васпитања и образовања, као и на наглашеном значају развоја личности.

Оснивање институције која прикупља, сређује, обрађује, чува и излаже документацију, наставна средства, уџбенике и приручнике, ђачке радове и осталу едукативну грађу, имало би шири национални значај. Осим сагледавања повести нашег школства, пружа се помоћ у усавршавању научних радника. Као наставна база за ученике и студенте који се обучавају за узвишен позив учитеља, или као одредиште ђачких екскурзија – уопште – представљала би респектабилну културну институцију, нешто вредно употребљено за квалитетну будућност.

Жива веза са искуством предака, наше трајање и идентитет, треба да буде брига свих, у првом реду, школа, васпитних и културних установа, факултета, покрајинских и републичких органа. Остварењем плана, испуњавамо дуг према заједници, обављамо осећање свршене дужности – казано речју која тачно одговара нашим стремљењима – приближавамо напреднијим заједницама из свог окружења. Промовишемо властито позитивно лице.

У сусрет 200-годишњици од оснивања Српске учитељске школе као значајног јубилеја, установљење педагошког музеја треба прихватити више него позитиван смер размишљања.

Јер, може нам се приговорити: десетлећима и десетлећима занемарујемо школску истину о будућности која је садржана у садашњости као биљка у семену, не приступамо задацима по приоритету, окривити за живљење од мираза прошлости – „мираза“ који, иначе, иште неговање и преиспитивање, разложен и плански рад. Те не унемо препознати и показати оно што нам је добро учињено, не унемо поносити.

ШКОЛСКА ДИСЦИПЛИНА

Поставља се, с правом, актуелно питање ђачке дисциплине.

Можда и ви питате?

Будући поље деловања обавијено извесном педагошком глувоћом, износим гледиште у својству педагога, наставника и човека из народа.

Пре свега, имамо у виду сутрашње градитеље новог и бољег света, који, као школовани људи, чине част својој рођеној земљи. Не сметнути с ума реч *Повеље унеска о правима деце*: „Човечанство дугује деци најбоље што има.“; или реч књижевника: „Највеће поштовање дугујемо деци“. Паралелно, посреди је школа која младим људима усађује у свест (садња и сејање су главна оса школског рада) истину за постепено освешћавање и продирање у близину реалности и смисла, институција која учи човечности и начелима драгоценијим од знања. Без школе, млада бића су тићи врло рано узлетели из гнезда на лапавицу.

Говорећи о ученицима и реду у школи, полазимо од учитеља. Заступник струке, пун добрих савета и практичних мудрости, бави најпотребнијим и најкориснијим послом, он

је име које налаже крајњу увиђајност од ђака и њихових родитеља. Он је школа. Руковођен бригом за добробит својих васпитаника, широког и топлог срца, учитељ је пријатељ који се нађе уз бок младом човеку, који га помилује као што лекар глади наше ране. Казано је: „Они који образују децу морају да буду више поштовани него они који рађају децу. Ови последњи само дају живот детету, док ови други уче уметности живљења.“ Немање спреме и квалитета који доносе резултат, ред и дисциплину, тражи бацање одоре педагошког мисионара.

У самој ствари, последњих деценију-две, не мало помало, него напречац, ухватило је корен становиште – а у атмосфери недостатка свесне дисциплине и захтева које друштво поставља, те демократије која се гдегде граничи с раздешеношћу и с невољама које у јатима долазе – о широкој педагогији и суверености (читај недодирљивости) ученика.

А, наиме, „ђачка република“ и „анти-школа“, урушила је добру педагошку праксу, појефтинила и снизила квалификације. Погледа ли се уназад хладним оком познаваоца, пораз је био брз и стрмен, о чему сведоче чињенице, онако као што илуструје број неизлечених болесника за медицинску струку. Уследио је крах за школу, за ученике, за учитеље и наставнике.

Дисциплина је неискорењива потреба у сваком озбиљном раду, па и наставном, колико год не волимо стеге. Завођење реда у циљу активног ученичког занимања и ревности на часу, одвија се на подлози неопозиве ђачке покорности. При чему се искључују грубе речи, повишен тон, горопадне и чудовишне методе, какве су, иначе, спознале генерације васпитаника во времје оно. „Црној педагогији“ је својствено крођење и кажњавање, уништавање животне радности младих.

Одредбе неприсилне моћи, разумна строгост, сериозност прожета благошћу, као средство осмишљене методологије, донели би, по свему, ваљане резултате.

Сомборске новине, 12. 12. 2014.

ЂАЧКЕ КАЗНЕ

Брига за добробит подмлатка и установу способну да преобрази друштво и свима омогући осећање благостања – питање је на које се, у доба ђачких испада и вршњачког насиља, не сме дати погрешан одговор.

Потписник ових редова, диже, такорећи, свој приватни устанак против заговарања пуне ученичке слободе и толеранције. – Јер ученичка немарност, непослушност, кршење школских норми и недовољна свест о дужности, нису сузбијени искључиво радом и благим мерама. Неповинавање императивима логике едукације и свесне дисциплине, низак праг толеранције и лепа реч, нису донели очекиване исходе – пре би се рекло – само је, додатно, нанета штета. Надзор, учитељев израз лица, укор, неодобравање, забрана, принуда, подигнут тон или прст, задавање домаћег задатка и батина као традиционално, у исто време, крајње педагошко средство, комутација, стављани су у погрешну заграду.

Хармоничан развој, импостира суптилнију равнотежу, него што замишљају васпитачи безмерне нежности и неограничене слободе.

Школа данас. Заглушујућа какофонија, друштвени оквири који дају младежи наопаке, контра-примере (кладионице, локали за игре на срећу, теретане, фотографије „идола“ и старлета, таблоидизација, шоу и ријалити програми,

СМС поруке, сва „порнографија“), деценијско занемаривање образовања као важног дела друштва, нужно су уселени у саму установу од које се, по природи ствари, очекује допринос решавању социјалних и породичних проблема. Установљена институција која гради друштво на етици и значењу, несумњивог ауторитета, она је подлегла штетном утицају, јамачно, осећа терет савести која није сасвим чиста – иако је најмање допринела урушавању хуманог система вредности. На коленима, као нека акција на берзи, школа девалвира из часа у час. (Остаје нада оздрављења упоредо са „оздрављењем“ друштва.)

Огледало васпитања, збрканог и заглашујећег света, организована установа за васпитање и образовање нуди скромну функционалну и базичну писменост; уза све, сматра се да продукује превише економски бескорисна и политички дестабилишућа знања. Захваћени општим вртлогом, ученици у њој губе равнотежу, попуштају у својим дужностима и имају негативан став према учењу. Индолентан однос према обавезама, ненавикнутост на дисциплинован рад, склоност ка хедонизму, потврђују мршаве оцене на тестовима које спроводе европске институције.

Похађање наставе у неприкладној одећи, неуредност, нарушавање хигијене школских просторија, шетња за време часа, одлажење ради пијења воде, упражњавање игрица на мобилним телефонима, бежање са наставе, демолирање школског намештаја, други изгреди и бахатости – у вишим разредима основношколског и, посебно, средњошколског узраста – попримају све више маха. Осино понашање је прешло ниво несташтва.

Груб однос према предавачу није реткост. Средњошколски, доуниверзитетски наставник доживљава насилно понашање од својих васпитаника (непристојне речи, псовке, исмевање, психичко и дигитално насиље, вређање и гађање наставника кредом или неким другим школским реквизитом

док леђима окренут разреду пише по табли, измицање столице).¹

Жртве ученичке дрскости, просветни радници „имају психолошке тешкоће, анксиозни су, постају депресивни, имају соматске проблеме, главобоље, умор, несаницу, мање су задовољни послом, чешће иду на боловање, мењају посао“ (*Просветни преглед*, 3. 10. 2019).

Изложени агресивним нападима и уценама, који се квалификују као кривично дело, повређеног достојанства, осрамоћени и постиђени, а одузетих ингеренција – под стресом због узнемиравајућих друштвених збивања, међу којима су пандемија, инфлација, несташница, рат у Украјини – наставници с пуно резона покрећу захтев за стицање статуса службеног лица. Јамачно, основна демократска начела дају човеку право да буде поштеђен угњетавања и срачуна тог понижавања. Такође, државни закони осујећују прекорачење родитељских граница; при чему треба имати у виду речи Вилхелма фон Хумболта „да није праведно ни препоручљиво захтевати од родитеља да стално полаже рачуне: мора се имати поверење у њих да неће занемарити дужност која им толико лежи на срцу“.

Родитељ, зрела и одговорна особа, који по логици ствари зна шта је за дете најбоље, шта штетно, са добрим разлозима, одгајање препушта школи. (Педагогија настоји да протумачи у којој мери је он дисциплински старешина; каква штета настаје услед порочних навика које дете носи из породице. Родитељ не сноси одговорност, упркос Закону о основном образовању који налаже да су за теже повреде

1 Ђаци Пожаревачке гимназије, пре 85 година, „у школу су доносили прашкове за кијање, палили су гуме да би изазвали неподношљив задах, лепљиве запаљене гуме подметали су професорима на столицу да би им се на панталоне залепиле и поцепале, а чашу професорског разумевања прелило је када су у учионицу унели шест мишева повезаних за ноге“ (*Политика* 27. 11. 2022).

обавеза ученика одговорни родитељи, старатељи, усвојитељи, односно храниоци.) Извесно, у нужно хијерархијском односу, где је отац „горе“, а дете „доле“, осуђује се осорност и малтретирање рођеног детета; чак школски акти омогућују покретање дисциплинског поступка због испољене агресије према своме детету. Истакнимо, у пракси се релативизују несташтва и озбиљни изгреди, те мешају насилничке мере са дисциплинским, – осим осталог, стога што није доказано да телесно кажњавање изазива особене негативне консеквенце.

Природно и разумљиво, имају се у обзор неблагодарне године, преосетљивост, склоност ка конфликтима, емоционална крхкост генерације, њено споро сазревање, пре-засићеност (не само месом и слаткишима), један живот до краја неразумљив старијим генерацијама.

Овде је расправа о младом људском бићу непожељног понашања, склоно тучи, без унутрашње самодисциплине, коме се безусловно испуњавају све жеље, очекује привилегован статус, не разликује себе од својих хтења. Које не воли да се напреже, и коме је рад нешто мрско. Апострофирамо егоцентрично, пркосно и нарциозно биће, спутано превеликом родитељском љубављу, тоталном попустљивошћу, коме се решавају сви проблеми, да се не исцрпљује и секира – најпосле не трпи осујећење спољашњих жеља. Имамо у виду плачљиво створење, које се држи мајци за су-књу, остаје целог живота малолетно.

Загледани у његова осећања, отац и мајка у страху од последица и траума, али и перфидне уцене и терора, попуштају, купују љубав, немају снаге да одбију ниједну жељу малом грубијану, нити примене било коју меру. Самоуништавају себе у уверењу да су деца смисао живота. „Деца богатих често имају проблем са мотивацијом и амбицијом. Најчешће заузимају *аристократску позицију* и очекују да многе ствари добију не због тога што су се потрудила да

нешто ураде, већ због тога што мисле да им нешто природно припада због статуса који имају“, пише Зоран Миливојевић. Помоћ, отклањање свих непријатности с пута, разбољева и слаби вољу, одузима детету контролу над сопственим животом.

Истичемо дивергентан приступ родитеља према својој деци. Они су, међутим, ради подизања своје деце у успешније и здраве људе, да подрже осамостаљење и прискоче у случају њиховог „западања“ у животне тешкоће. Но, безгранична љубав, жеља да се помогне, ослободи од тешкоћа, школских и животних изазова – представља погрешан васпитни стил. „Стил“ (затварање очи пред малим дивљаком) је директно уперен против детета.

Јасно, лишено породичне неге и друштвене бриге, дете лако бива изложено лошем утицају појединаца и улице.

Као „одговор“, пак, на стање ствари: попустљивост, „пријатељски“ однос према васпитаницима, у самој ствари, недовољно инсистирање, ненаметање обавеза, етикета се као опортунизам у реализацији наставних циљева, као неизвршење основних радних задатака.

Како видимо, у реду вредности који влада, угрожена је нега и лепо подизање духа, главна оса школског рада и најбитнији морални аспект културе – оно што, каже латинска изрека, вреди више него ученост. „Леп и мудар и да не будеш, а моралан мораш бити“, истиче Берђајев. Јустин Поповић: „Интелигенција без доброте је казна Божја, а велика интелигенција без велике доброте је неподношљиво проклетство.“

Процесу едукације су иманентне стрпљиве и сусретљиве методе, поступци који не подривају самопоуздање. Циљеви се остварују благим убеђивањем, расуђивањем, питомошћу – као што песник Змај каже:

*Једна лепа, блага речца,
пре ће ганут срца тврда,
учиниће много више,
него цео речник пун погрда.*

Запис из 1344. године саветује учење „заслађено млеком“, „без батина и прута, без опорих речи и грдње“.

Ваља, међутим, констатовати, хумана функција школе темељи се на приморавању човекове воље и репресивном принципу који стварају примарно незадовољство. Никад није одрицана потреба реда и усмерења. Узмимо Хербартову доктрину по којој су основна оруђа учења претња, надзор, наредба, забрана, казна, а ауторитет и љубав помоћни. Са аспекта просветитељског прагматизма, у случају кршења прописаних облика понашања, ништа наравственије но примена васпитно-дисциплинских мера, све до суспендовања из школе. Кажњавање којем претходи молба, тихо изрицање опомене, у четири ока (да не чује цело одељење, не понизи), упозорење, претња и методе које произлазе из природе ствари, позив је актеру да су неизвршена обавеза или његово понашање штетни и зато забрањени. Друкчије речено, због својих поступака виновник сноси последице које би, по очекивању, омогућиле да се као млад човек врати на прави пут; да се ништа не може добити незаслужно, за све се мора дати нешто заузврат. Ванредно, међутим, тумачење долази из уста официјелних теоретичара сентименталне педагогије (претерано мажење васпитаника), који послушност и дужност бришу из педагошког речника, просто је слободно рећи, надрипедагога и антипедагога.²

² Подсетимо, раније се није презало од стеге и дресуре које граде атмосферу реда, те од младог човека постане зрео и одрастао човек. Школовање у Византији је било сурово, „да би сваки ментално здрав човек пре пристао да умре него да поново постане ученик“ (Свети Августин из Хипа, 354–430). Полазило се у школу с предубеђењем да је батинање нормално оруђе којим се „ђаво“ истерује из ђака. Кажњава се због ненаучене лекције и прекршене дисциплине, али и обичаја ради – о

Деца су сапињана у гвожђе, тучена и затварана у ђачки затвор. О ударању штапом, дубоко усађеном у памћење и свест школараца, славни дечји песник Бранко Ћопић пева:

*Збогом, бако, мили роде,
у школу ме јутрос воде,
тамо ће ме ваздан тући,
жив ти нећу доћи кући.*

(„Пјесма ђака првака“)

Мимогред речено, ђак се управо због шибе добивених у школи, није могао извући накнадне казне од својих родитеља.

Сагласно новом времену, уследила је деконструкција метода „утеривања памети у главу“, одбацивање сарказма у речима и тону, или телесни поступци ради испаштања кривице. Поправне мере кореспондирају са концептом који не познаје принуду, плашење и шибање дреновим или лесковим прутом.

чему је Вук Стефановић Караџић оставио сведочанство у својим списима. Иако примеран ђак, Доситеј Обрадовић је добијао ударце: „Шчепаше ти ме четворица, повалише ти ме, и протегосе на клупу. Држећи ме тако протегнута као воловску кожу једни за руке и за главу, а други за ноге, стаде...“ пружа аргументе Димитрије у калуђерству назван Доситеј. У *Читанци* из 1855. године налазимо: „Очи и уши управите на учитеља, и чините свагда оно што вам он заповеда. Покорност је неотпусна дужност сваког ученика.“ Так је кажњаван гурањем у цак са копривом и везивањем мокре коприве на голо тело. Говорећи о школовању свога брата песника Војислава Илића, Драгутин Ј. Илић, такође поета, сведочи да је „цело учење у школи праћено виком учитеља и јауком и писком деце, која су за најситнији немирлук или грешке у преслишавању, извођена пред скамије и шибана по телу.“ *Зборник закона и наредаба* из 1887. годин садржи распис „О каштигама ученика основних школа“, а који као поправна средства прописује прекор, карање, стајање ван клупе, клечење и затвор. На делу је свирепо мучење. Један учитељ је ђака трећег разреда – износи Илић застрашујућу истину – ухватио за косу, „заошијао око себе и онда одбацио, да дете полети и главачке о таблу удари“. Од његове бесомучне туче, после неколико дана дете је умрло.

Појачан наставно-педагошки рад и блага средства ради сузбијања неприхватљивог, дискриминационог понашања – акценовали смо – нису увек донели афирмативне исходе. (Ради спречавања непримерених, непожељних облика понашања, осим наставника, педагога и психолога, укључују се социјални радници и полиција.) Опомене, дакле, разредног старешине, директора и наставничког већа, негативна поређења, забране, уписивање у дисциплинску свеску као срамотну свеску; новији начини: помагање у одржавању школских просторија, хуманитарни рад, активности у припреми презентације, узалудан су и јалов апел на поковавање разуму и устаљености, реду и раду.

Еле, није а priori штетна примена превентивних мера, обзрив и одмерен такт, сходно природи починичевог деликта, контекста и тренутка. Схватљива је мудра ригорозност, која није реакција беса, напошење бола, искључење брижљивости, доброте, обзирности и показане љубави. „Свака казна треба да потиче из љубави, а не из јарости“ (Теодор Јанковић). У погледу послушности и дисциплине („у погледу бијења као последњег средства“, по речнику старих педагога), предавач треба да поседује дискреционо право повишеног тона и подигнутог прста – без да се правда другима и даје изјаве. Шта мари ако починитељ насиља, насилник, због недоличног геста (кревелење, бекелење, плажњење, извођење) попије шамар, и тако постане мање подложен рђавом понашању у будућности? Подесније је радити са децом која вас се боје, него са децом која вас воле. (Мачка удари шапом своје непослушно маче; зашто смо у раскораку са логиком мајке природе?)

Мало се обазиремо на искуства непрегажена временом; не респектујемо мисли из светих књига или речи великана, међу њима, педагога по свом позиву.

„Кога Бог милује, оног и кара“, „Карај их без поштеде да буду здрави у вери“. Узмимо мисли човека из народа:

„Када те хвалим и када те корим, увек те волим“, „Тешка је моја рука, али срце је пуно љубави“, „Боље је сина расплакати, него после због њега плакати“ (јерменска), „У васпитању деце најбоља је строга љубав“ (САД). „Родитељско богатство је деци казна“ (руска). Ни следећа слова не звуче нимало преживљено, бивше: „Ако је први камен криво положен, зид ће до краја бити крив“ (народна). „Ко при закопчавању погрешно код првог дугмета, сигурно ни до последњег није то учинио како треба“ (Гете). „Казна треба да буде природна последица рђавог понашања“ (Жан Жак Русо). „И материнска љубав и материнска мржња“ – каже Дарвин – „и онда када је ова последња врло ретка, имају исти значај за неумољива начела природног одабирања.“ „Строг сам, јер те поштујем“ (Макаренко). Нераговати према непослушном, добровољно или силовољно – наведимо речи владике Велимировића – „исто је што и читати књигу с другог краја; као што неукроћен коњ постаје арум, тако неукроћен син постаје безобразан“. Овај мудрац подвлачи: „Што дуже мајка љуљушка дете, то дете доцније прохода.“ „Што дуже испраћаш, више плачеш“, следи исту по(р)уку руска пословица.

Без размене топлих речи и похвала деца заостају у свом развоју. Иако не најсрећније поређење, коњ се боље дресира „нежним тапкањем и миловањем по глави и врату, као и повременим давањем коцке шећера“. Речи похвале и одавања признања шире, ослобађају и зраче посебном енергијом, пружају дубоко емоционално задовољење и пораста замозадовољства, улепшавају живот; учине ђака самопузданијим, снажнијим.

Из другог правца, – као и казне, – награде, комплименти и поткрепљења имају два облика: задовољење неугодних дражи и ускраћивање пријатних и жељених тренутака. Најпосле, човек учини своје, а онда је, каже духовник,

ред на Бога, да и Бог учини своје, односно награди за добра дела.

„Поштене ствари су саме себи цена“, утврђује латинска изрека. Омугућити младом бићу најзанимљивије ствари и забаву, значи одузети му у животу могућност чежње за нечим што раније није искусило; друкчије формулисано, жеље бивају одузете њиховим испуњењем. Поклон изврће ред одгајања, учи раскоши и похлепи младе који – иначе – воле комфор и савремену технологију. „Онај ко даје јабукe или зашећерено воће или нешто друго што им се нарочито свиђа, да би их тиме приволео да уче из књига, тај само појачава њихову љубав према уживању и подржава ту опасну склоност коју би требало свим силама угушити и савладати“, писао је Џон Лок. Потницај као спољашње поткрепљење може довести до опадања интересовања за само савладавање знања. И овај навод заслужује респект: „Опасност од награђивања није толико велика као од кажњавања, али је подривање детињег духа мање приметно захваљујући давању поклона. Награде су“ – наставља Александар С. Нил – „непотребне и делују негативно. Понудити награду за учињено дело – које по себи доноси оно унутрашње задовољство од његовог ваљаног обављања – равно је изјави да дело само по себи није вредно труда.“ Обећање, уколико се испуни одређени задатак, деморалише и, додатно, предочава стајалиште о раду као осуди и тегоби, понижава. Награда за савесни рад лежи у активности која је награђујућа сама собом, више него што је друштво у стању да понуди. Крај свега, рецимо, награде, претерана хваљења плаше, могу узроковати грешке и губитак звања „малог генија“.

Терање на рад и послушност, плаховитост и строгост „незасољена сољу“ не дају жељене промене него – с правом се сматра – „ломе личност“ и остављају последице као што су потиштеност, спутавање, губљење вере, ударање печата на душу младог бића. Ни речи не помажу, јер онај који их се

не боји, не боји се ни батина. Крутост или нехумана казна промаша своје интенције ако се често понавља. „Кажњава-ни протом и грдњом, често нису најбољи људи“ (Џон Лок). Злостављани и сами постају злостављачи.

Па опет, не могу се избећи санкције и превенције које имају карактер присиле, доводе до бола, страха и понижења. Потцртавамо, оне омогућују сагледавање импликације сопственог понашања, модификују и сузбијају непожељне облике, у нашем контексту, насиље у школи и изван ње.

Везујући почетак са крајем, можемо казати да надлежне институције немају прагматичне и на разуму заснованије ставове о специфичном изразу друштвених девијација. Више од методичког проблема, фаворизовање „дечјих права“, преиначење учионице у играоницу, лабава радна дисциплина, из чега производи проблематично понашање, тражи елаборацију позванијих умова.

ЈАВНИ УКОР

Јасно је по себи, материјалне тешкоће на једној страни, опогањење профитом и „добрим животом“ на другој, дерибирају из најширих друштвених проблема.

Школство није изван вредносног хијерархијског расапа. Скромна образовна постигнућа, нарушена дисциплина, инциденти, бежање из школе као из хладног загрљаја маћехе, сликавају странпутице у које се оно запутило.

Дужност ме зове да поверим неколико речи папиру о једном тамном лицу школе. Већ деценију-две, три ли, испит зрелости се обележава изван школског круга, пред најширом публиком, усред градског језгра и у по бела дана.

Од прекретничког значаја за младе, симбол успешне животне етапе, тријумф поноса и гордо осећање, прослава зрелости би требало да зрачи садржајима прожетим радошћу, задовољством и срећом.

Нажалост, јавност као мерилац и коментатор бива пријатно разочарана у мајску ђачку светковину. Сведочење с најкраћег растојања, предочава недостатак осећања смотрености и разборитости, радњу која се, без много обзира, сматра непримереном. Само по изузетку, покажу се чедне ђачке сцене.

Пред очима је врева, комешање, врискање, лудирање, гола тела на сунцу, матурант на раменима матуранта, матуранткиња на раменима матуранта, матурант који се с флашом пива у руци с муком држи усправно. Окупљени свет гледа распојасану млађарију и кружење у сомнабулном стању, на моменте, сцене опасне као кад месечар иде стрмим елементима крова. Неваљалство и грубост.

Онај који случајно пролази и будни посматрач живота (међу њима, наставници и родитељи), с индигнацијом и с nelaгодом доживљавају славље. Могли сте видети пролазника који заокреће главу као од урокљивих очију.

Прилично тужно забавиште које се, из године у годину, сваког маја, репризира у нашим градовима и варошима. Драма која се, како изгледа, продужује све чешће и жешће, има свој почетак, заплет, кулминацију, перипетије, али не и расплет. Радња достојна сажалења.

Реално говорећи, не смемо превидети право на поклизнућа и младалачка несташтва, на лудорије неблагородних година и ону болест која се болује само једном у животу, све према принципу: „Кад, ако не сад!”

Но, описано весеље деградира достојанство „недораслог света” који се, с правом, представља као цвеће које почиње да семени.

Поништава се камен темељац и кантар на који се људска природа најтачније мери и што стоји испред знања – владање; доводи у сумњу образовање, проширивање и узвишавање као вредности које чине душу човечанства. Пада на испиту наставник који ради на усавршавању склоности васпитаника од природе му дате. Руши ионако подривен углед институције која, по нарави и праву власништва, осмишљава постојање и пењање на духовну висину младог бића од осам до шеснаест година.

Можемо подвући, у форми школске лекције, посреди је непромишљено маркирање испита завршног разреда школе. Дебакл и бродолом школског система; и изношење слабости и порока на трг.

РЕКЛАМЕ И ШКОЛСКА ПЕДАГОГИЈА

Непоречива је чињеница да средства масовне комуникације диктирају животни стил; можемо рећи, савремени човек не живи по својој вољи. Средства која на силу укључују у свој вртлог, телевизија, радио, огласи и интернет, могу од човека да направе хипнотисану клијентелу. Даноноћна бука и тутњава као у циркусу, не допушта живот у миру и са самим собом. – Дође грађанину да потегне пиштољ на ТВ апарат. (Срамота је указивати на непопуларност рекламе, која се у културном свету поима као погрдно, омражено!)

Душа је сита реклама; па опет човек потрошачког менталитета, оно „вечно дојенче које плаче за својом бочицом“ – он прихвата све што му се понуди.

Какве импликације имају на дете млађег узраста смело лансиране слике и машта, украшене мамећим речима, сав

онај дизајн, од којег очи не могу да се одвоје? – На младо људско биће, неискључено из медијског простора, које се, попут сунцокрета загладаног у сунце, окреће рекламама? – Замагљених граница између фикције и реалности, подложно до краја манипулацијама, тек је оно, не залазећи у одвећ танане потанкости, играчка у рукама машинерије комуникације и изражавања.

С наше платформе, васпитаници су очи у очи са медијским садржајима који се косе са суштинским вредностима хумане школске доктрине. Суочена с разним организацијским, образовним и другим искушењима (друштвене мреже, испуњавање слободног времена различитим електронским уређајима), институција школе је додатно изложена спољашној сили и принуди која не држи до људских обзира мере и укуса. Најконкретније: свакочасовно нуђење кредита од стране банака, нуђење позајмице којом се живот преводи у кондиционал и постиже нека форма благостања, на пример, ради рефинансирања дуга (плус кеш), ради слављења крсне славе или задовољења неке часовитије потребе и према томе – јако опомињу на трошење и задуживање по сваку цену, на зеленаштво о чему ђаци уче из школских предмета. Као што уче из Вукове пословице да је дуг зао друг.

Грми: „Играјте лото!“, „Заврти, сви смо ту!“, „Ко игра, тај добија!“, „Никад се не зна!“, „Сад је дупла срећа!“ – сигнал је младом свету да је живот игра, хазардска игра на срећу – напосто – картање у новцу. Пропагира се коцка, томбола, а не поштен живот. (Ученици се, уистину, масовно коцкају, о чему се јавно говори; уза све, воле негативне јунаке.)

Свакодневно и бесомучно, преносници јавног информисања препоручују удобност и луксуз недостижан грађанину који егзистира у тескоби и сувоти. Прекорно и жаловито гледају невине и гладне очи на ТВ екрану децу како

једу колаче и сласна јела; суочена су са несусретљивошћу која друге повређује. „Не једи хлеб“ – каже старо педагошко правило о пристojности – „ако неко стоји поред тебе, а да му не пружиш комадић.“ „Поред гладних, непоштено је бити сит; поред голих и босих, ружно је бити лепо обучен“, пише у свом делу Добрица Ћосић. Све слике и дојаве налик неприхватљивој бајци, које код деце сиромашних породица – каквих је и те колико – остављају горчину и жалац који се носи кроз цео живот.

У маниру лошег стилисте, у дневној периодици и на засебно штампаном материјалу, промовишу се ствари које вређају укус, а све ради остварења профита. „Драги родитељи, да ли сте пожелели чаробни штапић који би омогућио да се Ваше (треба писати „ваше“) дете са осмехом и кроз ИГРУ радује математици?“. Математика – читамо у пропагандном проспекту – постаје чаролија; дете ће, гарантује фирма, „појести математику“. А реч је о промету „Домино комплет“ на три месечне рате.

Нисмо у стању превидети ни редовно укључење профит-реклама у ТВ и радијска објављивања подобна дечјем узрасту и, посебно, у емисије школског програма. Јер, њихово убацивање усред сценске радње нарушава усредсређење дечјег духа, хлади пажњу, распршује слике, умањује задовољство.

Стати на пут ружним и беспризорним сценама за невинне очи! Посебно данас, када деца стицајем околности седе крај ТВ екрана и уче!

АГИТАЦИЈА И ПРОМОЦИЈА

Склоност да просуђујемо на основу рђавих примера и збивања, видимо пред собом само црне изгледе, додатно замрачује изборна атмосфера која се загрева и као врелина расте из дана у дан.

Гледамо на телевизији нове и старе знанце, по други, трећи-четврти, ко зна који пут; пратимо и слушамо дијалоге и полилоге у којима се једна страна препоручује у што бољем светлу, а противна оцрњује и гура у благо. Језички двобој, комуникација целим телом, излази из оквира говорне пристојности и академског бонтона. Више још, општење следе оптужбе, омаловажавања, инвективе, острашћеност. Прави говор мржње. Добацивања, вулгарности, опачине (сетимо се начас скупштинских призора кошкања, поливања водом, ношења и изношења посланика), одају, тако се може рећи, праве грабанцијаше. Човеку се и нехотице злурадо отме уздах: „Ово ли је политичка елита?!“

По начину говора, жучи и спремности да се иде до краја, по небирању реторичких средстава, јасно је и старом и младом: институција промоције и дуела недолична је милионском гледалишту. Један безобразлук.

Стрелица је усмерена на нимало безазлену слику. Предизборне распре и ружења нехотице прате деца млађег и старијег школског узраста. Отворена ока и памети, млади свет гледа и слуша некоректности, подметања, лажи и увреде од стране одраслих, међу којима су позната ТВ лица.

Млађи нараштај разазнаје, ма и нејасно, недостојанство оних који се нуде за обављање најодговорнијих народних послова. Док пљуште оптужбе, дају за исту ствар сасвим опречне тврдње, он се, као и стари, с неверицом пита: о чему се овде ради? Човека срамота због туђе срамоте.

Да скратимо пут. Јавно представљање штети одгајању подмлатка. Кампања треба да се одиграва у часовима када млади утону у сан. На екрану би требало, пошто крене изборни програм, исписати заокружено јарко црвеним бројевима да промотивна понашања нису за децу испод 14 (четрнаест) година.

Где су удружења педагога Србије, учитеља Србије, психолога Србије, Центар за културну деконтаминацију (он пре свих) и Министарство просвете?

Данас, 2014.

ШКОЛСКИ ТРУБАДУРИ

Под сводовима школских здања, уобичајена су гостовања књижевника, који осећају властити уметнички позив као високу друштвену функцију, чија поезија потиче од оног вечног извора који орошава читав наш живот. Дружење са децом и младима превасходно припада песницима бољег гласа, који се дижу на видику као школски писци у најбољем смислу речи. Песниково казивање стихова пред јачком публиком уписује се јарким словима у школски календар.

Но, као по неком правилу, школској популацији казивају стихове летачи подсечених крила, који немају песнички замах; поете који своје песмице говоре усиљено, механички, као деца од које родитељи траже да отпевају нешто пред гостима. Читају стихови који нису за препоруку. Певање као са пола срца, у које нису уметнути откуцаји срца, без страсти која пламти у живоме срцу, одаје аутора без способности да створи лепоту и поетски је каже.

„Пробуђени песници“, они који „гину“ од љубави за поезијом – али не стоје чврсто на земљи већ на врховима прстију – продукују мање-више песничтво полувредно, нерастеређено језичких и метричких дефеката. Удаљени од „естетике лепог“, оно што нуде малој и младој публици одблесак је туђег и прекопираног.

Упорнији од сваког комарца који нас прогања, зуји и боцка, посетиоци школа штампају песмарице које заслужују полусажаљив поглед. Епигонско клепетање, стихотворство и стихови за које се, право говорћи, не зна због чега су написани, јесу производи писаца који би требало да се потписују малим почетним словима, без много обзира, смеју сматрати неозбиљним.

Школама најављују гостовање агилни писци иза којих не стоје имена и дела, недостојни ремена одрешити на обући дечјих класика као што су Десанка Максимовић, Бранко Ћопић, Душко Трифуновић и Владимир Андрић. Одсуство стидљиве уздржаности, доследност и методичност у трци за књижевном популарношћу и славом, за маркетингом и прављењем пара, сеје неукус, снижава и сиромаша лепоту речи.

Народи се више памте по песницима него по владарима; али, српска књижевност је превише богата песницима и литерарним креацијама сумњивих визија.

Натурање и гурање из нижих редова у прве, просташтво које се збива пред нашим очима, девалвирају узвишено песничко позвање. Речено језиком теорије књижевности, једна груба песничка слика.

Књижевне новине, јун 2010.

РЕВИЈАЛНА КЊИЖЕВНОСТ

Све приметније, наша књижевна сцена регрутује слој писаца који, изборивши се за властити ТВ-рејтинг и популарност, између осталог, поседује умеће да поврати уложена средства и, још, извуче профит. Неукротљиве жеље да се опробају као уметници речи (не верујем да су од зависника риме), покажу властиту свестраност и делотворност, обогате биографију, склони пози, гурању и наметљивости, они, мало-мало, објаве своје делце.

Ко су они? – Који су раније већ изградили јавну каријеру у другим дометима, и на темељу те славе окренули писању, пре свих, водитељи и водитељке радија и телевизије, глумци, певачи, старлете и кваризанатлије.

Здушно потпомогнути од заједничара у реклами: уредника листова, ТВ, организатора књижевних фестивала и књижевних програма, групације која поседују књижевну моћ, постају малтене књижевне звезде и лауреати, напоскон, јавни радници којима се нуде страначке функције. Толико им акције порасту!

Поврх свега – а управо о томе је реч – сви они, без изузетка, изјављују да су књигу написали ради свога разговора, кроз игру, да „одморе свој дух“ и „протегну ноге“. Говоре у камеру да пишу у доколици, забављајући се; пишу – веле – лако и брзо. А писање које забавља самог писца је приватна игра, а не јавна ствар, према томе није књижевност. Америчка пословица вели: „Кад се задовољство умеша у посао, мани се посла.“

Бављење литературом, уметношћу која се још увек уважава као универзални ауторитет, јесте – како видимо – игра маште, наслада, пражњење енергије и ослобађање својих бесова.

Оваква изјава медијског писца понижава ствараоце и коси са светошћу креативног чина, на крају, доводи у неверицу почетнике који на уводним књижевним курсевима слушају о мукотрпности стваралачког заната.

Наше песнике, приповедача и романсијере (изгледа, последње особито), који се испомажу рекламама, ТВ станицама, билбордима, електронским медијима и препорукама, све средствима афирмације конформизма, лагодности и ширења лошег укуса, ваља упозорити да промовисано делце улази у велику конкуренцију, а којој одолева само оно што собом носи ново, друкчије. (Коме треба недостојно уметности, трећеразредно, дрљотине најпросечнијих глава?)

Књижевна радња, осим талента потребује приступ чисте савести и велико душевно спремање; имплицира самодисциплину, стрпљивост, уздржаност, враћање на написано, зрење. Пише се споро и опет не напише на начин на који би се желело. Крупан, несварљив залагај.

Будимо праведни, може нам се приговорити да песници – али који песници! – стварају у једном даху, у часу потпуне концентрације творачких моћи; те је стварање радост, израз продуктивног испољавања.

Писца који сваке сезоне избацује књижевну мануфактуру, ваља опоменути да је уметнички рад мука с много мука, бацање у борбу, без часа одмора, при чему се не види бела дана ни звезда Вечерњача. Ствар опасна као кад месечар иде стрмим слеменом крова.

Зарада и популарност воде надолу стрмоглавице. Људска творевина има своју неумитно трагичну позадину; величина генија је сразмерна величини патњи на којој је геније осуђен.

ШКОЛСКА УМЕТНОСТ

Проистекла из захтева наставних планова и програма, културно-уметничка активност је релативно развијенија у основним школама. Представе културно-забавног карактера, међу њима традицијом устаљене: Светосавска академија 27. јануара, Дан школе (обично посвећен личности или догађају чије име школа носи), Видовданска свечаност – 28. јуна; приредбе уприличене поводом Дана почетка школске године (добродошлица ђацима – првацима), Дана пролећа, јубилеја рада и живота школе или други пригодни датуми – прворазредне су свечаности, више пута, празник који се задржава у сећању. Осим приредби као мозаика различитих тачака (драмских, литерарних, музичких, рецитаторских, фолклорних, певачких, играчких), школа са својим васпитаницима учествује у театарским пројектима аматерских дружина.

Вођење драмске секције, глума, рецитовање и други сценски задаци претпостављају одговарајућа знања и умешност, а не препуштање иницијативи усамљених ентузијаста. Као наставни профил, који друге учи по дужности и позиву своме, учитељи су најпозванији чланови наставног колектива на пословима планирања, припремања и реализацији културно-уметничких делатности. (У нас учитељи први састављају прикладна дела за извођење, играли су представе заједно са својим ђацима, чиме је, узгред буди речено, и започео позоришни живот у Србији. Као припаднике које краси радни морал, таленат, укус и образовање, имали су одлучујућу улогу у стварању и оживљавању позоришта.)

Позоришне анимације, представе или разне приредбе интимнијег карактера педагога-редитеља, намењене су гледалишту основношколског узраста, наставницима, родитељима, грађанима, гостима и пријатељима школе.

У оквиру драмске секције као слободног вида ученичког ангажмана, млади се уводе у културу сценског стваралаштва и основе његовог изражавања. Јавни наступ ослобађа затворености, стидљивости и страха, неспретности и скучености, чини ђака социјалним и комуникативним, сазнајно и емотивно богатим. Игровна активност развија сензомоторно-уобразиљске, рефлексивне, језичке и друге инвентивне остварљивости. Као колективни рад, она доприноси стицању радних навика, дисциплинује, опушта и забавља. Бавећи се глумом, млади временом постају њени поклоници, кадикад, њихова животна потреба.

Облик духа и виши вид људске делатности, позориште припада уметности која се дефинише као машта, интуиција и слободна игра; његов спецификум јесте колективно, зато што за свој материјал има дело, глумце и гледаоце.

Преношење писаног дела на сцену имплицира драматуршке способности, уметничку слободу, таленат и довитљивост.

Полази се од чињенице да интуиција, образовање и сирови таленат нису по себи гарант (као што није довољна музикалност да би се свирало или дириговало оркестром). Познавање теорије и уметничких начела, владање сценским законитостима (мизансцен, костимографија, осветљење, декор, гестуални идеограми и симболи) предуслов су отелотворења сценског конструкта. Без разумевања уметничких начела и „логичког” уопштавања, наилази се на непребродиве тешкоће, игра по систему „покушај-грешка”; редитељ се заглиби и потоне. „Суштина режије је дискурзиван, рационални методолошки чин приступања сценској материји, односно вези чинилаца који чине један позоришни чин. Тај приступ мора, тако да кажем, бити математички заснован”, каже Јован Путник.

Стављање комада на сцену захтева темељитост и прецизност у раду до танчина, готово као у старих научника који нису допуштали право на научну грешку и субјективизам. И позоришни комад је чудо научничке строгости.

Глума је најразноврснији и најилузивнији облик креативног израза, у исто време, уметност пријемчива свакоме. Као и песма, позориште за децу је најприроднији и најхуманији вид постојања естетског медијума.

Редитељ није уметнички руководиолац, него творац дела, као што је то писац текста драме или глумац драмске улоге. Пред њим су многи захтеви, међу којима су знање текста, рашчишћени појмови о сценским збивањима, дефинисани односи, правилне говорне и физичке радње. Редитељ, истиче Боро Драшковић, „дело мора схватити до краја, учити све његове захтеве, да бисмо свој доживљај могли пренети на глумца и, кроз њега, на гледаоца. Редитељ непрестано мора да проширује и продубљује своја знања, прочишћава емоције, упошљава своју фантазију, изоштрава свој однос према стварности која га окружује, према реалности која произлази из облика његове режије”. На питање како да постане редитељ, позоришни делатник добија одговор: „Драги мој, читај добре књиге, гледај слике, слушај музику и покушај да је откријеш у себи, иди у природу и настој да је схватиш, иди улицама, земљама, посматрај људе, записуј то што радиш. То је прва школа за сваког уметника, па и за редитеља.”

Стварање јединственог, хармонијски складног и целовитог извођења, оваплоћење бинских јунака, квалификације удвајања и умећа да се живи животом драмскога лика – оличава азбуку глумачке вичности. Режија је „спој поезије и технике”, „уметност уметности”.

Глумац – интерпретатор је жив материјал позоришног догађања. Мирослав Беловић апострофира следеће ка-

рактеристике правог сценског уметника: „Сливеност с ликом, дубока проживљеност свих елемената улоге, изузетан склад између мисаоне и спољне трансформације, убедљивост сценских поступака, велика прилагодљивост жанру представе, апсолутно природна говорна радња, присно општење с партнером, потчињавање талента идеји представе, богато сенчење у карактеризацији, потпуно одсуство старих и романтичарских шаблона.“

Игра на даскама своди се на покрет и реч, на преливе у емоцијама, снажне акценте и правилно артикулисану реч. Будући реч главно глумачко оружје, извођач-глумац мора да има звучан орган и стандардну говорну акцентуацију.

Од изузетног је значаја избор предлогака за упризорење. Једночинке и игрокази, занимљиве идејно-естетске предметности, драмског потенцијала и радње, најчешће из дечјег, школског и породичног живота, окрећу дете-гледаоца позитивним емоцијама, освежавају и опуштају, али и нечему уче.

Драмска режија, редитељско-глумачка сарадња (подела улога, читаће пробе, увођење уметника у улогу, мизансцен), естетика режије, игра, сценографија, костимографија, сценска техника и организација, чине суштину глумачке вештине.

УЧИТЕЉСКИ ВЕСНИК

У сивилу немања, отприлике пре пола века, када у Врању отпочиње Учитељска школа – сада Учитељски факултет – излазимо пред јавност са својим гласилом *Учитељски весник*. Решеност да уђемо у потхват инспирисана је осећањем дужности да служимо струци и дамо свој скро-

ман прилог афирмисању науке, уметности и, посебно, педагогије.

Отежице и препреке које су стајале на путу од зачетне мисли о листу нису нас поколебале; нисмо узмакли пред спознајом да реализација корисног подухвата призива у свести ментално здравље, непрестану критичност, ревност у раду и издржљивост.

Није потребно поставити питање природе гласила и његовог усмерења?

Учитељски весник ће публиковати радове који, на нешто приступачнији начин и са потребном стручном акрибијом, захватају област науке о васпитању, језика, књижевности, методике наставе и других дисциплина од значаја за наставничко занимање.

Лист ће испуњавати писани састави од духа и замаха, у форми чланака, записа, вести и шала, једнако одабране ликовне креације и фотографије.

Прилози за „свакога понешто“ намириће индивидуални укус ширег читатељства.

Редакција не крије жељу да лист, веран свом називу, афирмише педагошку струку, утажава жеђ за интелектуалну радозналост и опште знање.

Имамо у хоризонту учитеља, који је, као што вели пословица, учитељ – док учи.

Застанимо код речи учитељ.

У атмосфери обмана, пијачне вике и галаме, узмицања, компромиса и бацања поноса под ноге – учитељ остаје беспримерно одан својој животној мисији. Борећи се за узвишене циљеве, он остаје од самог почетка најбољи представник свога народа.

Која су наша хтења?

Да гласило буде подстрекач и стожер креативних снага из реда читалаца уздигнутих радом и талентом.

Редакција отвара широм странице сарадницима чија су имена исписана на корицама књига, аутора студија, огледа и чланака. С благонаклоношћу нудимо сарадњу ауторима чији су радови плод властитог ума и видокруга.

Студенти нашег факултета и студенти других, пре свих учитељских факултета у Републици Србији, допринеће својим текстовима смисленијој физиономији *Весника*.

Пружамо руку радозналим морепловцима духа који кушају прве летове у уздизању и освајању нових простора.

Сматраћемо вредним ђурђевданске кише прилоге аутора богатих властитом ученошћу и туђим искуством.

Новине под овим насловом отворене су за појединце жељне афирмације и потврде властитог креативног идентитета.

Стараћемо се да лист постане амблем свога издавача и, више, сведок времена.

Први број, по свему, није без пега. Подбачаји и узмаци су, не рецимо у своју одбрану, пратиоци свега што изађе из човекових руку.

Не скривајући задовољство што прво издање *Учитељског весника* иде у сусрет месецу септембру – када Факултет широм отвара врата новим студентима – пожелимо да, као цвет који роди плодом, озари читаочева лица.

Нека *Учитељски весник* стекне достојанство угледне институције Учитељског факултета у Врању.

Врање, 1. 6. 1997.

БОЈА НА КУЛТУРНОЈ ПАЛЕТИ

Заточеници властите стварности, грубе нужде и спутане слободе, наши преци су неумољиво јасно регистровали потребу за освешћивањем и постепеним продирањем у суштину божанске и световне истине и смисла. Задужбине подигнуте, неретко о свом трошку и у невољним приликама, не и „временима незнања“ и наше недостојности, остају рукотворни споменици јединства беседе и дела, мача и пера, надасве, гест оданости отачаству. Оне нису споменици таштине и давање себи на значају, већ културни знамен и непотрошена залиха љубави у срцу једне генерације према своме роду.

Нема народа без својих градитеља, по којима се он и памти. Један од њих је православни архиепископ и карловачки митрополит и патријарх српски Георгије Бранковић (1830–1907). Од најбољег грумена земље свога рода, пореклом староставни Војвођанин, задахнут националном мисијом и бригом за добробит, призивајући и исповедајући виша и светија начела, врховни поглавар српске цркве је своје умне и духовне снаге посветио ширењу мира, просвете и цивилизације свога народа. Плодоносни сејач и „последник духовне њиве“, племенитим и човекољубивим делом, одомаћио је своје име у свакој војвођанској кући. Са осећањем благовољења према своме народу, управитељ Учитељске школе и српски старешина је завештао 1895. године граду Сомбору здање за школовање и просвету младежи. Грађевина је читав век, све до 1948, односно 1963. године, служила подизању једне од елитних професија, по важности својој равне некадашњим кнежевима и црквеним поглаварима.

У патријарховом поимању, школа је расадник на којем су поникле све стабљике расуте на пространим пољима, у исто време, највећа нада једне нације у правилном об-

разовању њене омладине. Прва функција школе јесте ширење културног наслеђа на млади нараштај, образовање ради човечности, као што је говорио списатељ и начелник министарства просвете Јован Стерија Поповић. Добри домаћин и добротвор многобројних школа, храмова и домова за сирочад, потом књига, новина и часописа, високо је ценио људе који образују – чини се – више него оне који рађају децу. Зеница свих друштвених установа (учитељ је зеница те зенице), школа је најмоћнија полуга за постизање виших и највиших људских циљева. Главна оса школског рада, резоновао је духовник и дародавалац, јесте хуманистичко васпитање, кретање и напредовање на темељу достигнутих људских вредности. Држање до утилитарности и прагматичности, али и поклањање широке помње емотивном животу, те облагорођавање срца, упитомљење нарави, васпитавање осетљивости за туђу бол, глад и бригу, окретање ка естетским, племенитим и хуманим вредностима, благу које се дељењем увећава, јесу руководна начела патријарха.

Свако је дужан своме крају, писао је Иво Андрић. Дело сомборског градитеља поручује да се по одрастању – када по неком усуду крећемо немиром номада и луталице у потрази за земљом обиља и цветних визија – не кидамо од корена и од своје мајке родиле. Звучи елементарно рећи, завичај је наша једина сигурна оријентација изласка и заласка сунца, наша емоционална тачка ослонца, наша лична карта. Задужбина „Србина и доброг родољуба“ подучава у духу јеванђеља да руком и умом створено остављамо онде где смо рођени.

Света је људска дужност оживети властито наслеђе, одупрети људској сумњи, културној и естетској глувоћи. У служби интелектуалне култивизације, Педагошки факултет као непосредни настављач сомборске Препарандије, баштиник више од два века традиције образовања учитеља у Сомбору, показао је дисциплину у поштовању заслуж-

них посленика и њихових дела. Мотрећи над оним што је жива традиција у непосредном смислу те речи (цивилизација, акумулација, ризница мудрости и умности, лепо понашање и морал из којег се апсорбује храна за ментални живот), високошколска установа не остаје дужна неимару који је зидао камен на камен у постављању бољих културних темеља. Мајка хранитељица, Факултет почашћује патријархово здање називом *Галерија слика сомборских и српских сликара*. Одајући почаст коју носи собом једно људско дело, национална установа је у афирмацији хуманих животних вредности учинила духовни корак испред себе. Као убедљива тапија дела факултета, галерија препарандије придодаје граду Сомбору још једну јарку боју на сразмерно богату културну палету. Пред савременицима је, слободно би се могло рећи, потхват достојан поноса, а време које буде одмицало и непосредне „користи“ биле све очигледније, гордост ће се, очекујемо, само повећати.

Као јунски вихор који на ливади спаја миомир свих пољских цветова, *Галерија* остаје отворена за ауторе од вичности и искрености. (Сава Стојков, симбол уметника војвођанског пејзажа, изазвао је са своје стране друге ауторе, ови опет треће и тако редом.) Држећи прозоре отвореним за сваки ветар, она чека спремне уметнике боја и линија независно од сликарских поступака, поетичких и жанровских усмерења; пружена је рука ствараоцима који себи крче пут, у својој одлучности да стану под крсташ-барјак. Као отворена књига, галерија уводи нове уметнике, али не као „потоње“ по рангу, од мањег значаја, него уздигнутих до успеха; заслужних да изађу из сенке и њихова имена не остану анонимна.

По многим својим цртама, галерија остаје официјелна институција која уводи делатнике у културну и естетску јавност, осведочује и утемељује. Речено с извесном критичком слободом, оквир за слику, позорница за драмску пред-

ставу, она номинује сликара за високо стручно-уметничку квалификацију или звање школског уметника, сликара класика. У слици говорећи, стална ретроспективна изложба ставља на уметникову главу лавор сликарске славе.

Макар значило понављање онога што је и без нас могуће помислити, под сводовима светог здања налазе место аутори са урођеним сликарским даром и потребом за исказивањем. Већином завичајно-географског порекла по рођењу, извесно са осећањем за боју, линију, контраст и светло, они су вештаци „на свом месту“, за које се вели да „знају занат“. Имена овде заступљених сликара – зашто бисмо избегли њихову персонификацију – Сава Стојков, Павле Блесић и Зоран Стошић Врањски, испуњена достојанством свога рада и дела, синоним су уметника у најлепшем значењу овог лепог имена. Од креатора по инстинкту и дару, они претендују на место међу онима који су стекли глас српског сликара. Припадници категорије више вредносне лествице, творци дела које не бледи и које неће извршити своју мисију у року његове физичке појаве, они су, заједно са осталим ауторитетима чија су платна, исто тако, изложена посматрачевом оку и суду, говорећи у елиотовским категоријама, обогатили сопствену традицију.

Познато је још из школских клупа, од ликовног зналаца се очекује откривање, тумачење и критичко исказивање каквоће дела. Респектујући Боалово правило над правилима: допасти се, он ставља у први план естетски критеријум као оквир ван којег се не може излазити; мери се високом мером, пази на сваку ситницу, као да се исправља ђачки задатак. Само испитивач бистријег ока распознаје лажни бисер од рибљег ока, разлучује „поезију слика“ од „поезије исказа“, добро срачунат ликовни израз од невешто повучених линија.

Ако се, наиме, пређе једним погледом низ поређаних слика (уља на платну, стаклу и лесониту, акварели, црте-

жи, графике, пастели, колаж; сликарство материје: фигуре, портрети, скулптурна дела), осећа се општа ликовна поетика и арома која натапа теме и мотиве. Везана неком лабавом саприпадношћу, водећи једна другу за руку, наслањена једна на другу, сликарска творења властитом композицијом, симетријом, хармонијом, валером и ритмом, остављају несумњив утисак садржајно-формалног јединства. Стварни или уобразиљски мотиви, свет живе и неживе флоре, свети-тељи и космички мученици, предели, златна поља, салаши, старе и напуштене капије, шкриње, записи, заборављени зидови, из породичног албума, звоници, сав небески и земни шар – један је неизрецив и простран свет који се, попут неба, не да обухватити нити до краја одгонетнути.

У обзору су живописни ликови-портрети, живи људи пред којима се не скреће глава, рецимо тако, упечатљиви као човек који је остао незабораван кад бисмо једном у животу јели преко пута њега за столом; по песниковим речима, који светле „као јарко иза горе сунце“. Као да се гледаоцу обраћају „лицем у лице“ и ступају са њим у директан однос без икаквог посредника. Истини за вољу, портрети нису поштеђени нечег увелог, угашеног лица, неке урођене хладноће која бије од њих.

Па ипак, суди се према човековим бољим и најбољим делима. Креирана не из сујете или ради вешања о велико звоно, већ афирмације артистичког чина и саме лепоте ради, сликарска дела остављају неизбрисиве трагове у доживљају и оку посматрача. Уресена неком вилинском красотом, живих боја или боја истуцане цигле, она, на моменте, издају привид творевина налик „отменом градитељу света“.

Артефакти стилског дијапазона од енформела до поетске фигурације, препознатљивих или непрепознатљивих проблесака, космичке и локалне боје, ширег или парохјјалног видика, носе са собом неку интимну драж. Разливени и неуобличени као у дан стварања, тумачени час као цртеж

латке, час као цртеж зеца, мотиви имају своју поетску пластику. Општи је ликовни предосећај, пред гледаоцима су творења уздигнута изнад занатске осредњости, којима не прети губљење са хоризонта – платна небуколичких уметника далеко од антиузора. Само би груби духови и они тупа ока нашли замерке.

Ипак, ко је видео да постоји медаља без наличја? („Онај који ништа не сматра рђавим, тај ништа не сматра ни добрим“.) Не би ли оставили читаоца под дојмом прејаке и неодмерене квалификације, узмимо реч натраг.

Сјај у оку замрачује светлост пригушена фењером, бледа боја цветова који су цветали у сувише скривитој сенци. Местимице пресни акценти, наивност визије, слутљивост, прозаичка оптерећеност, нешто од „сељачке простоте“ и незграпности форме упућују на оскудна надахнућа и недовољно јаке маште. Угледање и прекопирање стварности, гдегде проседе неослобођен цензурисаних ограничења и неинвентивна реинкарнација, конотирају са лепотом нижега реда, лишеном духовних и естетичких вредности. Имају ли се у виду и друге слабости, можда би се могли упутити неупоредиво жешћи и безобзирнији напади.

Уметност је цвет живота једног народа, најређе и најзначајније које привлачи на се мисао и поглед; она је бистар здања из којег људима долази добро и племенито, чинилац душевног здравља и духовног уздицања. Чинећи живот смисленијим и срећнијим, противстављајући се карајућим силама, злу и несавршенству који одузимају животу сву илузију, она је потребна људском животу као со јелу. Здање духовног неимара Георгија Бранковића, треба истаћи, постаје не само храм сликарске уметности, колористичких визија и тамно-светлих боја, већ и уточиште лепе речи, у којем се воде књижевни разговори, говоре стихови, промовишу песничке књиге. (Не удаљавајући се од пута којим смо пошли, ваља подсетити да су поезија и сликарство „две сестре“, „једна уметност са два лица“; „Сликар-

ство је“ – каже грчки песник Симонидес – „поезија која ћути“, а Леонардо да Винчи: „Песма је слика која се не види, а слика је песма која се не чује и види“.)

Није згорег приметити да су житељи Сомбора деценију-две пролазили крај грађевине испуњене мемлом и тишином неизвесности. Подигнуто на прометнијем делу града, еминентног изгледа, колико до јуче, добро дело је подсећало на људску немарност и неинвентивност.

Преименована у галерију слика, дижући се на видику културне и естетске јавности; светиња из дана у дан постаје препознатљива за општу ствар. Као дивинизовани простор културе и фикције и која чини да обичне ствари постају као да нису обичне, она даје свој обол на плану духовног подстицања, просвећује и оплемењује, испуњава енергијом и смислом. Дом је културе, у исто време, ексклузивна наставно-едукативна база за студенте поменутог факултета као и ученике западнобачког округа. И незаобилазна дестинација ђачких екскурзија.

Не дајући ничему већи значај но што га може имати, рецимо без уобразиле, *Галерија Педагошког факултета* – уз сомборске институције као што су *Градска библиотека „Карло Бијелички“*, *Народно позориште*, *Културни центар „Лаза Костић“*, *Српска читаоница „Лаза Костић“*, *Галерија „Милан Коњовић“* и *Историјски архив* – један је од стубова подупирача сомборске културе, послужимо се старим и добрим изразом, огледало наше. Сомбор остаје закинут и сиромашан без Галерије слика.

У несређеној и загрцнутој речи, доспевамо до закључка. Држећи се пословице да се мудрост једне цивилизације огледа у тачној мери потребе узимања и потребе давања, да нам ваља вратити колико нам је пријатељ дао, констатујемо са задовољством намирен дуг од стране сомборске високошколске институције у саставу Универзитета у Новом Саду. Здање негдашњег управитеља учитељске школе, завештено као знак љу-

бави према народној просвети, сада „ревитализовано“ у галерију слика – скромно се надамо – имаће пред собом лепих дана.

С пијететом далеких баштиника, уђимо као на поклоњење и благослов у раскошне одаје искићене делима српских и сомборских сликара. Завређује да се дође и други пут! Јер, као што први сусрет са неком особом оставља површан утисак, тако и једна посета није довољна да се изложено благо нагледа.

Домети, 2013.

СПОМЕН-ДАР НЕЗНАНОМ УЧИТЕЉУ

Од стране председника Матице српске, професора и књижевника Драгана Станића, потекла је идеја о подизању споменика незнаном учитељу у Сомбору, граду двоиповековне традиције учитељства; у којем су, међу осталим, похађали учитељску школу Јован Дучић и Исидора Секулић. У Сомбору, а не у неком другом нашем месту.

Поздрављамо идеју, тим пре што лик учитеља у уметности и култури није подигнут на потребан постамент.

Подижемо споменик сомборској Препарандији, мајци хранитељици свих српских школа, и српском носиоцу институције која шири знање као основни критеријум богатства једног народа.

Треба ли поновити оно што је више него познато. Учитељ заузима највише место. Кад човек прелистава свој живот и школовање и тражи оне светле тачке, зауставља се на свог учитеља, у чијем лику препознаје и оживљава прве године живота и незаборавне доживљаје свога лирског доба. Онога који нас учи части и поштењу (што нема замене на

овом свету), од кога немамо милијег човека, кога заувек држимо у памћењу. „Све што је дошло доцније, у гимназији, на универзитету“ – пише Иво Андрић – „било је грубо, споро, аутоматско, без воље, вере, човечности, топлине и љубави.“ Са друге стране, успомена у души својих ученика, учитељу је највећа и најлепша награда (често и једина). Обогаћен мудрошћу, смеоног правца мисли и творачке ерудиције, врлина које надилазе сваку хвалу, он сам себи поставља постоље за властити споменик.

Стојећи на овом гледишту, треба приметити, као истинско и врлинско дело, споменик би успоставио чвршће везе са нашом културно-просветном прошлошћу; подигнуто за народну културу и опште добро, доприноси уздизању хуманистичких идеја, нашем узвесењу и унутарњем напретку.

Симбол свих учитеља непознатог имена, који су живот посветили подизању младих нараштаја (према: незнани јунак – неидентификовани погинули борац као знамење свих палих бораца), споменик је учioniца без ограда која завређује поклоничка ђачка путовања, ода школи и учитељу.

Као естетичка грађевина, споменик оплемењује непосредни миље, асоцира филозофско поимање живота, племенити је бунт против сивила свакодневног живота. Ако се узме тврдња у најповољнијем смислу, изгледа као вајарски артефакт, велелепно и поетично. Више и боље него што речи могу казати, налик новокованом злату, учитељева креација од бронзе трајаће недогледно као најдубља стварност.

Плодна мисао о овековечењу сомборског и српског учитеља лежала је уснула у нама, у несвесном облику – и сад је, напречац, откривамо. Био би раскорак са традицијом, изневерено очекивање, казано још јачом речи, срамота, уколико се – упркос неугодном референцијалном оквиру (провала осредњости, дефицит прегнућа, пропагирање гламура и лаког живљења, материјална немаштина, све оно што

угрожава духовну основу друштва) – покаже глувоћа или упуштамо у полемичка кошкања о сврсисходности идеје, покаже неумеће поноса оним што имамо.

Мислиоци, интелигенција и заступници јавних функција позвани су да сходно свом имену испуне дужност образована и васпитана човека. Медији ће, не као седма већ одлучујућа сила, ставити на „дневни ред“ приоритета подизање споменика и, не сумњамо, наићи на одзив да се ствар схвати и даље развија.

Синовски одан свом добром учитељу Радосаву Кривокапићу, дајем овим путем свој прилог подизању споменика у граду најстарије српске учитељске школе и месту Педагошког факултета као њеног баштиника.

Просветни преглед, 2015.

(НЕ)ПОЗВАЊЕ

Учитељ је човек богатог знања и широког интересовања, изнад свега, познавалац дисциплине којом се бави. Креирање повољне наставне ситуације, мотивисање на рад, развијање ученичких способности и ставова, смисла за лепоту живота, усађивање у младо биће респект према раду и знању – најпосле – вера у оно што се ради, даје препородни карактер његовом позвању.

У школској пракси, међутим, противно очекивањима и етици узвишеног позива – директно казано – провлаче се лоши едукатори, гори од лошег конструктора мостова. На страну, припадници школе муштрања, школе бубања.

Сусрећу се припадници просветне интелигенције, који своје обавезе и дужности сматрају факултативним,

равнодушни и немотивисани за рад, „кисели“ типови и завидљивци којима смета туђи рад и спремност на прегнућа. Уместо васпитача недостигнуте доброте и оног милујућег погледа од којег биљка напредује, а дете расте, находе се злопоглеђе који, својим поступцима, сузбијају ђачки потенцијал и вољу за рад и учење.

Бележимо необазривост и фамилијарност у опхођењу, неодговорности за изговорену реч, причање шала и вицева на часовима.

Немоћан да одбаци комплекс неурозе и своју приватну маленкост, онај који врши наставу промовише лични его, практикује речник који, као стрела, рађава и ствара у младом човеку стрепњу и трауматичан доживљај. Ђаци су инфериорна раса. Нису напуштени гестови старог учења из страха. Сећамо се учитеља и наставника који вређају и исмевају наше поступке и речи, немилосрдно тукли, пред којима смо дрхтали као жито пред косом. Ударају дрвеним лењиром по рукама и глави, ударају нам главу о школску таблу, затварају под казну у школску шупу за дрва. Линчовање не због дечјег непочинства, већ за оно чему су сами допринели. (Уистину, ожиљци из школе, цео живот боле.) Срамота је говорити и писати о нехуманом понашању. – Где је просветна инспекција, оно што се зове власт!? Проклети били – они су нам помрачили младо доба нашега живота и године које се граниче са поезијом! Њихова недела изазивају тмурна сећања на школу; и недоучене и неуке су нас гурнули у живот. Овамо треба акцентовати рање као што су ургенције код својих колега ради поправљања оцена, поклањање оцена да би се прикрио нерад, заштита себи сличног, ступање у фамилијаран однос са ученицима и родитељима и друге манипулације

И међу руководиоцима је слабо и површно заинтересованих за рад и успех колектива – човек би рекао – заклетих антипедагога. Шта рећи за управитеља који толико

много не мари за успех ђака на такмичењима, спутава рад добрих наставника, одбија претплату на дечју штампу, противи се сусрету песника са малим читаоцима, гуши педагошко-методичке иновације, доводи на ново радно место извршиоца с нижим просеком на студијама, игнорише факултетску спрему.

Место учитеља и педагога заузимају и појединци скромнога знања, непреморени читањем и ерудицијом.

У праскозорју новог миленијума – када је демократија освојила наше просторе, дише пуним плућима – указујемо на актере и носиоце незаслуженог звања.

Просветни преглед, 28. 2. 2001.

БОШЊАЧКА ШКОЛА

*Мојим учитељима Оливери
и Радосаву Кривокапић*

Средишње село плодне Доње Јабланице, Бошњаце потиче из времена средњовековне Србије, пре доласка Турака, као и многа насеља у лесковачкој котлини. У тефтери-ма о попису становништва из 1516. године село је имало 20, а 1580. године 31 домаћинстава.³

По предању о настанку села, први становници су били из Босне. Аутор запажених етнографско-социолошких истраживања Јован В. Јовановић пише: „Очигледно је да су село заселили досељеници из Босне, можда рудари доведени од краља Милутина. Локалитет Копаци у атару села указује на могућност вађења руде. Како је у Србију долазио велики број рудара Саса (Сисина) из Босне, ова моја претпоставка” – каже Јовановић – „може бити веома близу историјским чињеницама. Било би врло интересантно усмерити истраживања у том правцу, утолико пре што се Доња

³ БОШЊАЦЕ, село у Јабланице, у општини Лебане, на левој обали реке Јабланице (лева притока Јужне Мораве), на путу Лесковац (12 км – Лебане (9 км). Формирано је на раскрсници сеоских путева, на 254. м н. в. Збијеног је типа, радијалног облика основе и мрежастог распореда улица, Помиње се у 16 в. Више пута кроз историју мењало је популацију и топографски положај. Део становништва досељен је 1878. са Косова и Метохије. Село је 1921. имало 131 дом и 1.043 становника, 1953. 270 домова и 1.601 житеља, а 2002. 1.629 становника, од којих 93% Срба и 5,3% Рома. У селу се налазе православна црква из 14. в., основна школа, предшколска установа, дом културе, пошта, здравствена и зубна амбуланта и пољопривредно предузеће. За пољопривреду је карактеристична производња паприке. *Српска енциклопедија*, Матица српска, САНУ и Завод за уџбенике, Нови Сад, Београд 2010.

Јабланица граничи са Пустом Реком и Горњом Јабланицом, зоне које су биле у српској средњовековној држави обележене као рударске. На око 30 км на западу од Бошњака лежи Рудна планина, затим Слишански андезитски басен и, најзад, Радан, који је топоним врло могуће постао од Рудана (рудне планине).“

Историју овог краја посведочују средњовековни остаци нађени у атару, на месту званом „Селиште“, као и откривени остаци манастира Војловце у простору који захвата село Велико Војловце, а чији су калуђери избегли испред Турака и код Панчева основали истоимени манастир.

Засељено на алувијуму и у непосредној близини доњег тока реке Јабланице, Бошњаце је, по речима Драгољуба Трајковића, у турско време „српско село на мртвој стражи пред безобзирним надирањем арнаутских појединаца, који су на то били подстицани од стране племена, а под благонаклоним посматрањем представника турских власти, односно појединих турских бегова и ага“. Усменим путем се преносило, село је било слободно, будући да су сељани одрекли послушност турском господару. Након ослобођења од Турака, постаје средиште Јабланичког среза у саставу Топличког округа.

Као општинско место Лесковачке нахије, на подручју „Управе ослобођених предела“, 1887/78. Бошњаце је имало свог председника суда, два члана суда и једанаест одборника, и представљало управни просветни центар. На периферији независне српске државе, у време отварања школе, изразито је пасивно насеље, по суду учитеља Јосифа Костића, крај „простоћом покривен“. У Јабланичком срезу 1878. године од 9.909 житеља свега седам мушкараца је читало и писало.

Пре више од сто година, село се налазило западно од цркве, што показује данашње место звано *Старо село*. По

предању, до пресељења је дошло услед неке болести и веровања да село не треба да стоји иза цркве, већ испред ње.

Насеље данас броји око 600 домаћинстава и 2200 становника; на атару од 1500 хектара житељи се баве претежно пољопривредом.

Хронологија

Отварање школе се подудара са ослобођењем од Турака. Село је, међутим, имало школу и пре ослобођења, сходно закону о устројству основних школа од 11. септембра 1863. године који одређује да се „основне школе састоје по селима из три или четири разреда”.

Извештај од јуна 1878. године, документује да је за турску владавину на територији Лесковца и Лесковачке нахије било шест школа, с тим што школа у Бошњацу не ради „већ од пре десет година”. Др Владимир Стојанчевић истиче да је непосредно пре ослобођења било више школа. Бошњачка као школа црквеног типа, пише он, није радила по наставном програму школа северно од Алексинца, где се налазила српско-турска граница.

Зграда у црквеној порти, подигнута 1860. године служила је за извођење наставе до 1900. Смештена у црквеном објекту, школа је издржавана од цркве и од добровољних прилога грађана. Иначе, све до ослобођења од турске власти 9. децембра 1877. године школе су, сходно турским прописима, стациониране у црквеним зградама или поред цркве.

О бошњачкој цркви поп Влада Андрејевић бележи: „Када је подигнута црква бошњачка, не зна се, али по предању које постоји у народу, по конструкцији, величини и материјалу од ког је саграђена, може се рећи да је подигнута у другој половини XIX века. Пре пада Новог Брда постојала је, а тада је од Турака порушена. Доцније, почетком XVIII

века, обновљена је, али су је Турци поново порушили кад је Арсеније Чарнојевић повео народ овога краја на сеобу у Аустрију, у Сент Андреју. После тога је дуго била у рушевинама као и многе друге цркве, а можда би јој била судбина да се више никада и не чује молитва у њој да се за исту није заузео добар јунак и побожан хришћанин тога времена Цветко Врановачки. Он је био неустрашив противник Турака и Арнаута и покренуо је обнављање цркве на тај начин што је око себе прикупио већи број побожних хришћана вичних зидарству, који су обнављање цркве извршили, и прикупио већи број младежи с оружјем који су са њиме и дању и ноћу бранила рад на цркви од неког лесковачког непријатеља.” (Цветко Врановачки, бунтовник и механџија, родом је из Великог Војловца. Био је вођ јабланичких устаника у Првом српском устанку и Карађорђевог бимбаша са седамсто људи из овога краја.)

Једини храм овога подручја, црква је паљена и пљачкана од Турака и од Бугара, као и од Арнаута коју су, и у години која се узима као година формирања државне школе у Бошњацу, увелико отимали њиве по Косову и Тетовској области и затирали куће по Старој Србији.

Школа је пресељена из црквеног конака у нову зграду. Радош Требјешанин сведочи: „Бошњачку школу избацио је из црквеног дворишта свештеник који је на згради скинуо кров.”

Година 1880.

Српска Врховна команда је 1878. године, у новоослобођеним крајевима државно-правно и политички изједначеним са доратном Кнежевином Србијом, приступила организовању просветне службе и црквене управе. Прописано је начело обавезног школовања за све одрасле деце оба пола.

(„Свако дете које живи у Србији, дужно је походити школу кроз шест година.”)

Требјешанин у свом чланку пише: „Према плану министровог изасланика и окружног начелника, у прокупачком округу имале су се отворити школе у школској 1879/80. години у тридесетак места. Министров изасланик Милош С. Милојевић је овај план сачинио у договору са представницима општина и заинтересованих насеља. У план је уносио само она насеља у којима се имају отворити школе, у којима су мештани и представници општина изјавили да желе отварање школе у својим местима.” Користећи аутентичну грађу, летописац наводи да је за школу предвиђена зграда код цркве. Планирана је и школа за село Цекавица, уколико се подигне нова зграда.

Приступило се спровођењу плана.

Прилажемо акта Архива Србије.

Господину Министру Просвете и Црквених дела

Општина бошњачка у срезу јабланичком овога округа, у којој су све сами староседеоци, још 1878. год. спремала је све што је потребно за школу, а за школу је наменила зграду у којој је била канцеларија истог среза, те се због тога до сада није могла да отвори школа, али, како је среска кућа у Лебанима готова, то се општина обратила с молбом да се учитељ постави.

За школу намењена зграда има три собе. Соба за школу има 6 метара дужине, и толико ширине, а 2,40 м. висине, патосана је са даском, прозора има 5, који су високи 1,30 м, а широки 0,70 м. и на свима је стакло. Собе за стан учитеља и то, прва је 4 м и 3,75 широка, а висока 2,40 м. На првој соби има 4, а на другој 3 стаклена прозора. На свим прозорима, као на школи, тако и на учитељском стану имају капци, а зграда је од простог материјала. Има пространу кујну, па и подрум на спремни за учитеља.

Поред ове куће има још једна кућа са две собе и кујном, у којој ће моћи да се сместе ђаци са стране, премда зато неће имати потребе, пошто су сва села близу школе, јер до најудаљенијег села нема више од 1/2 сати растојања.

Ова општина има 11 села са 600 пореских глава, и она сва пристају да издржавају школу, а то ће моћи лако да носе, пошто су у опште доброг имовинског стања.

За ову школску годину има већ уписано 40 ђака, а спремна су и потребна учила, као табла, астали, столице и скамје, а

набавиће се и остало што буде потребно на коју цела општина има спремљених 80 динара.

Начелство уколико представља ово Господињу Министру и од своје стране јавља, да би, ма да је касно, опет требало поставити учитеља за ову школу, пошто ни једне више школе у срезу јабланичког нема.

Бр. 7005
19. октобра 1880. г.
У Прокупљу,
Секретар М. Пајевић

ПЦ. 5716 Школа бошњачка
Начелству Топличком 23.10. 80. г.

Министарство није противно, да се отвори школа у општини бошњачкој, само има приметити да је сад већ прошло томе време, једно то, а друго за сад нема на избору ни учитеља. Према наведеноме, боље је да се у томе месту ове године и не отвара школа, него да се то учини на годину у своје време. О овоме ће начелство извести и дотичну Општину, с тим да ја у начелу одобравам да у Бошњаку буде привремена школа, тек нове шк. године. Привремена с тога што та зграда, о којој је у писму начелства од 19. ов. мес. № 7005 реч, није грађена по плану, а школе се имају градити по плану.

Начелство окр. Топличког нбр. 5716,

25. октобра 1880. у Београду, два примерка

У одговору на писмо начелства од 19. о в. м. бр. 7005. одобравамо да се у општини бошњачкој, у срезу јабланичком отвори школа, пошто је општина спремила све што је за ту дел. потребно.

Ескпед 25/10 Ђорић Ј.П

Начелник Ср. јабланички Бр. 1831 11-7-1881. г.

У Лебану

Начелству окр. Топличког

Према молби становника општине Бошњачке и предлогу моме под бр 3333. нп г. Начелство је то издејствовало од г. Министра просвете да се у црквеној кући у Бошњаку, која одговара потреби школској, привремено отвори основна школа са три разреда, и ово ми је начелство то преписком својом 29. октобра о. г. № 7272 саопштило.

Па како се за ову школу ни до данас учитељ не постави, а све је што за школу треба спремно још од 1879. године, па да не

*би ова школа и ове године без учитеља остала, част ми је умоли-
ти начелство, да оно изволи умолити г. Министра те да учитеља
ове школске године благовремено поставити изволи, деце преко 40
има уписато.*

Начелство Топличко Бр. 4709

17. јула 1881. г. Прокупље Начелство Б. Ђорић

Нар. окр. топличког Пбр. 4388

22. јул 1881. у Београду

*У одговору на писмо начелства од 17. ов. м. Бр. 4709
јављамо, да ће се почетком нове школске године поставити учи-
теља за школу бошњачку.*

*Међутим нека начелство још једном препоручи општини
бошњачкој да спреми зграду и све остало што за школу треба,
како тога ради не би школа доцније дангубила.*

Експ. 22/781 Б

Ј.П.

Школа у Бошњацу је прва васпитно-образовна инсти-
туција Јабланичког среза, једна од девет у топличком окру-
гу. Поређења ради, у Лебану је школа отворена 1887. године,
у Слишану 1892, у Клајићу 1906, у Прекопчелици 1910, у
Гргуровцу 1921, у Доњој Оруглици 1923, у Шуману 1927, у
Бувцу и Доњој Липовици 1928, у Шилову 1929. године. (На
основу извештаја Симе Аћимовића, изасланика школског
надзорника Министарства просвете, у то време учитеља у
Краљеву, године 1884. у Топличком округу била је још једна
школа у варошици Куршумлији и две у Прокупљу.)

Настава и учитељи

Младеж је поучавана у читању (*часловца и псалти-
ра*), писању, рачуну и појању.

Наставни план чине четири доминантне дисципли-
не: *Настава народне историје, Народна поезија, Рачун и
Лепо писање*. У почетном периоду рада, слободна Кнеже-
вина Србија прописује предмете: *Катихизис мали, Молит-
вослов кратки, Црквена историја, Граматика српска мала*

(поред *Буквара*, *Часловца*), *Мали земљопис*, *Земљопис Србије и Турске*, *Историја српског народа*, *Рачуница*, *Писмени састав*, *Прва читања...*

Први световни учитељи су негдашњи ученици лесковачке основне школе. (Иронија је да су након седам деценија, понегде у селима Горње Јабланице, учитељи са основном школском спремом.) Проблем наставног кадра био је најтежи. Видосава Николић Стојанчевић сведочи: „У погледу просвете и школства, у ослобођеним пределима затечено је врло тешко стање. У овим крајевима, у време успостављања српске управе, био је веома мали број писмених људи. Због тога је, у првим данима по ослобођењу, министар просвете и црквених дела упућивао у ове крајеве из Србије учитеље, свештенике, ђаке учитељских школа и богословије, који су прихватили главније административне послове (...) Организовање школске мреже, почетак редовног школовања и подизања нових школа започето је тек са завршетком рата, 1. марта 1878. године, када су, на захтев српске Врховне команде, демобилисани сви професори, учитељи и ђаци војници због почетка редовне наставе.”

Приљежношћу Љубодрага А. Поповића отргнута су од заборава имена и период рада првих просветитеља: Живковић Андрија (1882–83), Марић Светислав (1884–87), Миленковић Светозар (1888–90), Радовановић Софроније (1891), Катић Михаило (1892), Лазаревић Димитрије (1893), Стојановић Прокопије (1895–99), Стојановић Трајко (1901–?), Манојловић Драгутин (1902–?), Обреновић Јелена (1903–?), Бјелић Митар (1908–1914). У време формирања ове школе у Топличком округу било је свега петнаест учитеља и учитељица, а тридесет шест свештеника.

О првом учитељу бошњачке школе Трифун Зоњић, аутор књиге *Развој школства у Јабланици* (1878–1968), обзнањује: „Први учитељ осамдесетих година XIX века био је Андрија Живковић, родом из Јагодине. Становао је у школ-

ској згради са мајком и сестром. Андрију је грешком убио срески начелник Влајко Стојановић. Убиство се догодило у Турековцу, у поповој кући на Светог Саву.”

Из пера др Владимира Грујића сазнајемо: „Школа у Бошњацима имала је учитеља Светислава Марића, који је радио са четири разреда, дакле у неподељеној основној школи, где се налазило 57 ученика и ученица. У исто време Марић је био и наставник прве године продужене школе у том месту, са више од 11 ученика.” Светислав Марић је – наглашава аутор – „добро учио децу правилном говору, иначе у крају где се не говори правилно књижевно, односно не употребљава књижевни језик. Учитељ Марић исцрпио је сав наставни програм и ваљано га обрадио. Начин предавања му је врло добар. Све знање из предмета које је износио ученицима постало је њихова трајна својина. И све остале школске дужности савесно је извршавао. На васпитну страну полагао је толико да су му ‚ђаци као анђелчићи‘, на свој начин примећује обрадовани школски надзорник што је могао да затекне таквог учитеља на својој ревизији и истиче да се Школски одбор хвали и поноси својим учитељем.”

Надзорник Ђорђе И. Ничић у ревизији од 19. јула 1887. године „успех у нижој основној школи оцењује са добар, а у продуженој са слаб, јер у њој скоро и ништа није рађено“. Надгледник је приметио „да деца у говору греше и да учитељ то не исправља на часовима, као ни на испиту. Не мали недостатак састојао се и у томе што ни у једном разреду није предавао о метарским мерама. Школска зграда је стара кућа, која може још извесно време послужити. Од учила највише недостају гимнастичке справе”.

Драгутин Ђорђевић наводи имена двојице „стarih учитеља“: Софронија Радовановића „Из Шопско Софронија Шопчета” и Димитрија Станковића, приватног учитеља из суседног села Пертата.

О учитељу бошњачке школе Прокопију Стојановићу, Трифун Зоњић бележи: „Године 1893. постављен је за учитеља у Бошњацу Прока А. Стојановић (1871–1939), родом из Лесковца. Његов отац Атанасије био је родом из села Турековца. Прока је завршио учитељску школу у Београду 1892. године и исте године постављен за учитеља у Јелашници, Масурички срез. Већ идуће године постављен је у Бошњацу, где је службовао све до 1900. године. После Бошњаца био је учитељ у Д. Коњувцу, Мрштану, а од 1911. до 1927. године у Лесковцу, када је и пензионисан. Прока Стојановић је био међу првим школованим учитељима из лесковачког краја (...). Прока је био средњег раста, добро грађен, правилних црта, смеђе боје са изразито великом брковима, посебном одликом свога времена. Добре нарави, правичан, веселе природе са пуно хумора у друштву. Познат је као патриота и примеран просветни радник.” Лука К. Стојановић из Ћеновца сећа се свог учитеља Проке: „Уписао сам се у школу кад је постављен учитељ Прока. Учили смо у црквеној згради код звонаре. Имали смо камене таблице и учитељ је много обраћао пажњу лепом писању. Најбоље се сећам декламације које је данас знам напамет. У школу смо ишли пре и после подне. Надзорник је обилазио школу и то се звало полагање испита. Прока је био добар учитељ и човек. Обилазио је родитеље и упућивао их у пољопривредне радове и хигијену.”

Зонић наводи: „И Јосиф Спасић из Цекавице, стар 83 године, сећа се да је пошао у школу од 11. године и то када су му деду казнили што није ишао у школу. Мало је ђака похађало школу, из свих села било је 57, а у мојем разреду 12 ученика. Сећам се градива из историје о Првом српском устанку и мешовитих задатака из рачуна. Женска деца нису похађала школу, али је IV разред полагала у нашој школи кћи среског начелника. Том приликом је нас троје добило књиге као награду. То су биле Вукове песме.”

Нова зграда

Почетком XX века школа је иселјена из црквеног објекта.

Године 1905. на самом улазу у село, лево од пута Лесковац – Лебане, подигнута је од тврдог материјала грађевина укупно 200 квадратних метара корисне површине. Нову школу су, осим бошњачке, похађала и деца из Пертата, Ђеновца, Малог Војловца, Тогочевца, Великог Војловца, Врановца, Лугара, Ждеглова и Коњина (доцније су последња два села прикључена школи у Лебану). Први учитељ у новој згради био је Димитрије Бјелић. Две године пре почетка рада нове школе учитељевала је Обреновић Јелена.

Зоњић наводи речи Ђорђа Јанковића из Пертата, полазника нове школе: „Био сам први ђак у новој школи: са мном су ишли у школу и Владимир Денић (доцније учитељ у Бошњацу), Јосиф Марјановић из В. Војловца, Никола Стојановић из Ђеновца и др. Сећам се декламације: *Ја сам мали Жарко, али као Марко*. Ово моје декламовање изазвало је смех код присутних. У школи је било око 50 ученика. Женска деца нису ишла у школу, сем Јевросиме Стевановић из Бошњаца. Она је имала физичких недостатака и сигурно је због тога похађала школу.”

Услед рата школа је 1915. престала са радом, и у њој је била смештена окупаторска војска. Грађевински објект подигнут 1905. године користио је својој намени све до 1961. године када је, уз надокнаду, са двориштем уступљен овдашњој *Земљорадничкој задрузи „Јединство”*.

Између два светска рата

По завршетку I светског рата, године 1919. уписано је у школу 118 ђака, од тога у I разред 113, у II 4, а у III 1 ђак. Први учитељ *Бошњачке народне школе* (то је прави назив)

је Будимир Д. Швабић. Школски надзорник 16. јуна 1920. године је записао: „Данас сам извршио преглед у I, II и III разреду. Наставнички рад је одличан.”

Следеће 1921. постављен је за учитеља Алекса Николић. Надлежни службеник за срез јабланички и лесковачки Живко Стојичевић констатује да је у I разред уписано 48, у II разред 97, а у трећи разред 3 ђака. Налази: „Рад наставника оцењујем са повољан. Ред и чистоћа исто тако.”

Школске 1921/22, од 40 регистрованих ђака 15 не похађа I разред. Учитељи су Душан В. Поповић и Зорка С. Радисављевић, чији је педагошки рад оцењен као одличан. О Душану Поповићу, који је учитељевао од 1921. године до 1930, Зоњић документује „Душан В. Поповић (1897–1959) рођен је у Лебану. Завршио је учитељску школу у Алексинцу. Прво место постављења било му је у Лебану. Учествовао је у I светском рату. После устанка 1917. доспео је у ропство, а из ропства на Солунски фронт. Дужим службовањем у Бошњацу, запажен је као истакнути просветни радник. Овај рад је запажен и у школи и на народном просвећивању. Након ослобођења Поповић је радио у Лесковцу на разним положајима, као повереник за просвету, начелник за просвету општине, са којег је положаја и пензионисан. Показао је пуно воље и познавања у организацији школства и просвете, залажући се неизмерном љубављу и неуморним радом на овом послу. У своме раду истакао се као друштвенополитички радник (...) Из записника за више година могу се издвојити основна питања на којима је он радио: похађање ученика, издржавање школе и подизање школског стана, изградња школе у суседним селима и народно просвећивање.”

Следеће 1923/24. године уводи се четвороразредна школа. Укупно је 88 ученика. Аутор монографије *Развој школства у Јабланици (1878–1968)* портретише учитеља Антанасија Младеновића. „Школске 1923/24. године отворено је друго одељење основне школе у Бошњацу. У овом

одељењу постављен је за учитеља Антанасије Младеновић (1899–1965), рођен у Лесковцу. Учитељску школу завршио је у Скопљу. Врло млад доспео је у бугарско ропство, а ропство га није мимоишло ни у Другом светском рату. Након службовања у босилеградском срезу, премештен је у Бошњаце, а 1926. године изабран је за слушаоца Више педагошке школе у Београду. По завршеној вишој школи, био је школски надзорник у Лебану, Прешеву и Битољу. Био је и начелник Министарства просвете у Београду и банској управи у Скопљу. После ослобођења био је наставник Гимназије у Лесковцу, референт за просвету и управник Библиотеке (...) Објавио је више књига: *Распоред наставног градива за трећи и четврти разред основне школе, Методска упутства за рад у основној школи, Педагогија наших народних песама, Читанка за III и IV разред основне школе.*

У 1927/28. години од 80 уписаних васпитаника у I разред преведено је 22 у Тогочевачку школу. У школску књигу је нотирана „сметња у настави” услед тога „што је већина ђака боловало од разних болести”. Наставу реализују Душан Поповић и Владимир Денчић. Ученици I и II разреда уче: *Науку о вези са моралним поукама, Народни (српскохрватско-словеначки) језик, Рачун са основама геометрије и геометријског цртања, Цртање, Лепо писање, Певање, Телесно васпитање по соколском систему, Владање.* Ученици III разреда, осим наведених дисциплина, слушају: *Народну повест (историју) с најзнаменитијим догађајима из опште повести, Земљопис наше државе с основним познавањем других земаља, Познавање природе, Практична привредна знања и умења према потребама краја.* У IV разреду заступљен је *Ручни рад са нарочитом применом народних мотива.*

Године 1930. предавања реализују Наталија Милошевић и Наталија Живковић; наводи се и учитељ Богић Ра-

доњић. Следеће године уводи се алфаветски течај за 46 кандидата.

Наставне 1930/31. године постављени су Драгољуб Костић и Вера Костић, о чијем раду и уређењу школе су остала врло добра запажања надлежних служби. Стоји: учитељ Драгољуб је „добар друг, присан са људима, увек свеж и расположен”.

Школске 1932/33. године науку о вери предавао је свештеник Владимир Андрејевић.

Осмолетка

Између два рата ова институција је у средишту друштвених и културних збивања. Нарочито су запажене прославе Дана школе. Поводом обележавања празника Светог Саве ученици су рецитовали пред родитељима и родбином јуначке песме („Цар Лазар и царица Милица”, „Косовка девојка”, „Кнежева вечера”, „Смрт мајке Југовића”). Бранко Ђокић из Бошњаца, некадашњи ђак, сећа се обележавања народног празника „Врбице“.

Године 1953. основна четвороразредна школа прерасла је у петоразредну, а након три године у осмогодишњу.

Подигнута је нова школска зграда 1959. године. Вукашин Стојиљковић (1927), службеник Месне канцеларије, сведочи да су житељи девет села бошњачке општине, као и сама општина, помогли у новцу и радној снази. Идејно решење зграде дао је Добривоје Марјановић, дипл. грађевински инжењер, а градњом су руководили Васа Милићевић, грађевински инжењер и Стојан Димитријевић, грађевински техничар. Ђорђе Јанковић из Пертата био је задужен за организацију рада. Објект су зидали Благоје Стаменковић, Влада Стојиљковић, Стојан Живковић, сви из Тогачевца, и Душан Стојановић из Пертата. Вукашин Стојиљковић издваја Крсту

Марјановића, ондашњег председника општине, као најзаслужнијег за подизање новог објекта.

Пројектована на два нивоа, зграда располаже са осам учионица, три кабинета, радионицу, фискултурну салу и још три просторије, укупно 1053 метара квадратних.

Услед недостатка учioniчког простора, након 20 година (1977–1980), подигнута је у саставу постојеће нова зграда. Новоизграђени део обухвата пет учионица и толико кабинета, потом библиотеку, наставничку зборницу, четири канцеларије за управу и администрацију и фискултурну салу са свлационицом. Грађевина од 1800 квадратних метара пуштена је у рад 1. новембра 1980. године.

Васпитно-образовна установа која од 1962. године носи назив *Основна школа „Радоје Домановић”* обухвата подручна одељења у Пертату, Цекавици и Великом Војловцу.

Литература

Драгољуб Трајковић, *Немањина Дубочица од најстаријих времена до ослобођења од Турака*, НИП Туристичка штампа, Београд 1961.

Трифун Зоњић, *Развој школства у Јабланици (1888–1968)*, Лесковац 1970.

Видосава Николић Стојанчевић, *Лесковац и ослобођени предели Србије 1877/78*, Народни музеј, Лесковац 1975.

Љубодраг А. Поповић, „Просветни радници лесковачког краја 1879–1914“, *Лесковачки зборник XV*, Лесковац, 1975.

Драгољуб Трајковић, „Из прошлости Лесковца и околине“, *Лесковачки зборник*, Народни музеј, Лесковац, 1977.

Радош Требјешанин, „Лесковац после ослобођења 1877. године“, *Лесковачки зборник XVIII*, Лесковац 1978.

Др Владимир Грујић, „Школско образовање у лесковачком и топличком пределу прве деценије након ослобођења 1888. године“, *Лесковачки зборник XX*, Лесковац, 1980

Јован В. Јовановић, *Доња Јабланица етнографско-социолошка истраживања*, Лесковачки зборник XII, Лесковац 1982.

Драгутин Ђорђевић, *Бошњачка црква – Света Петка Трнова (рукопис)*.

ДРУШТВЕНО И ДУХОВНО

МЕДИЈСКА (НЕ)ПИСМЕНОСТ

Написи намењени пролазницима, табле, рекламе, огласи, билборди, обавештења и исписи локално-информативног и темпорално ограниченог значаја, више пута су исписани некњижевном, ружном и какофоничном, често, нејасном и колебаљивом лексиком.

Најмаркантније спољашње обележје које истиче назив радње или предузећа, означено је језиком несаображеним граматичком и стилском стандарду. Осим погрешне употребе тачке, наводника, црте, цртице, на таблама изнад улаза-излаза трговинских, занатских и других објеката уобичајено је скраћивање речи, манир који штети видности поруке и њеној широкој разумљивости и прихватљивости. Нејасне и неправилне скраћенице умањују естетски лик фирме, чему, иначе, теже визуелни медији.

Називима радњи и агенција, изузетно, недостају краткоћа и лаконичност. Уместо складних и подесних израза, уравнотежене симболике, са ширим културним амбијентом, прихватљивим за све слојеве грађанства, у оптицају су несврсисходни, нелогични називи и лексичка застрањивања; многи питају како прочитати и преозвучити исписане редове страном графијом.

Текстове ширег информативног карактера атрибуирају мисли несагласне правописној дисциплини, језичке конструкције којима недостаје смисао за меру, склад и одговорност; мањка сажетост, прецизност и разумљивост.

Неисправни облици, нестандартне варијанте и несавладана графија, последица су недовољног познавања језика, незнања и немарности. Разлог лежи и у бирократском и квазиинтелектуалном речнику.

У ситуацији где се свако ослања на своју писменост, исцртава слова и речи како му дође под руку, сам прописује правописне норме – готово нема натписа који не захтева интервенцију. Пролазницима се нуде жовијалне и карикатуралне информације типа: „Несаломљиво стакло“, „Светапетка транс“, „Услужно сечење дрва“, „Кољемо по кућама“, „Брендирани пасуљ“. Сузно разочарава језички неисправна табла за назив школе.

Језик ваља неговати као што се негује култура пшенице или винове лозе, а не да подривамо његову постојаност и природност.

Новости, 2008.

ЈАВНИ СЕРВИС

Поткрај прошле године, одржана је у Сомбору јавна расправа о Програму Радио телевизије Србије. У дебати о језику као средству комуникације учествовали су уредници и дописници ове институције.

С обзиром да након 100 дана од конференције није учињен помак, то је аутор слободан да за читаоце *Сомборских новина* примети неке мањкавости у начину комуникације српске националне телевизије и радија.

Нису потребне речи да бисмо констатовали да је Радио и телевизија Србије институција од националног значаја. Књига која просветљава и уноси радост и ведрину у

наше домове, наше „око и светлост“, РТС је, у исто време, визуелна и акустичка писменица која подучава култури, чистоти и лепоти језика.

Упркос оволико повереној друштвеној улози, у њеном програму и раду уочавамо језичке погрешке, понекад и такве које се помињу на уводним курсевима српског језика.

Без изузетка, телевизијски и радијски водитељ вели саговорнику „причајте“, уместо „говорите“ – иако је реч о казивању, излагању, изјављивању, описивању. У првом реду, причање значи приповедање, зборење, говораница, испредање, брбљање.

Спортски коментатор, пада нам на памет други аргумент, саопштава у вестима да је „Партизан“ поражен од „Црвене звезде“ са 88 : 89. А, заправо, утакмица изгубљена за цигло један кош није пораз, слом, дебакл, бродолом или трагедија.

Поводом обележавања „Дана детета“ ТВ делатник говори о „планирању смањења броја погибије деце у саобраћају“. Без обзира на контекст, није блиско разуму – планирање умирања младог света насилном смрћу. Промишљање и програмирање губљења дечјих живота?!

Противне су култури говора водитељеве конфронтације и упадице које преусмеравају ток мисли и ометају излагање позваног госта у емисију, те његово стављање изнад сабеседника и милионског гледалишта: „Кажите Ви мени“, уместо: „Кажите“ („Реците гледаоцима / слушаоцима“).

Може се узети као основ да језички промашаји и лоше замисли имају поткрепу у самом називу националне установе: Јавни сервис.

Установа која има најшири спектар уплива, својеврсна виша школа поучности, завређује прикладнији, постскији назив. По себи чудо људског ума и људских руку, без којег је просто незамислив живот данашњег човека, телеви-

зија асоцира на нешто узвишено, племенито, чистозрочно, што носи у себи естетски сјај. РТС је лице нације, а лице мора бити чисто и умивено.

Као конзументи и преплатници, волели бисмо да институција од формата носи назив који проширује значење речи, као што је, на пример, дошло код наше речи „благо“ (која је првобитно значила стоку, а онда имање, добро, новац и друге драгоцености – „пусто благо лежеће“), или речи „столар“, „кројач“.

Противно нашем очекивању, уследило је погоршање значења речи. Послужимо се, изнова, примером. Реч „деспот“ (српски деспот: понаша се деспотски), или „слуга“ (у раније време војводе и први племићи били су слуге, владари; кнез Лазар је био заиста слуга Цара Душана, придворни племић). Узмимо француску лексему *chevalier* (коњаник) од које долази у нас швалер, одатле швалерка, удварач, заводник.

Натукница „сервис“ обезвређује посланство телевизије. Осим услуге, сервис значи служење, дворење, послуживање, дворба. У човековој свести, „сервис“ најчешће изазива представу машинбраварске или хемијске радионице, или прибора за јело. Ни етикета „јавни“ није поштеђена неприпоручљивог призвука (јавна кућа).

Толико писменог света у „Сервису“ и надлежним министарствима.

Толико у светлости акције „Негујмо српски језик“.

НИКО НЕ СМЕ ДА ВАС БИЈЕ

У стварима језика и опште културе, национални медији као цивилизацијска институција имају незаменљиву

улогу. Нажалост, круже речи и реченице које нису за препоруку, без стабилног семантичког поља, неадекватне и неплодне, које, навијене на један ток, досадно понављамо. Суочавамо се са рапавим и непрочишћеним језиком, који не може ни лаика да задовољи.

Слушаоци и читаоци очекују мисао јасну, усавршену, достојну памћења, ако хоћемо – преписивања црвеним словима. Јавна реч мора да има тежину и домет, патетику и неки естетски гранулат, нешто од речи античког беседника.

Било би неопрезно превидети да наступ пред скупом људи изискује више енергије, сложености и духа, овладавање силама теже, сабрану и разложну реч.

Померимо ли позорност на вокабулар из сфере нашег актуелног друштвено-политичког живота, наилазимо на мисли и исказе најпросечнијих глава. Излазе из уста формулације и фразе лако установљиве, небогаћене садржине и смисла на другачијим изворима; (п)оверавају на транспарантан начин установљења чије постојање наслућујемо: потврђивања лакша но решење просте једначине првог степена.

Са највише инстанце пласирају се констатације: „Скупштина је против сваке врсте насиља“; „Партијска књижица никог не штити од одговорности“; „Ово је озбиљна држава“; „У овој земљи мафија не може да има своју државу“; „Србија може да буде нормална држава“. Све налик реченици покојног председника Србије изушћеној на Газиместану: „Нико не сме да вас бије!“ Тврдње типа столица има површину за седење, круг је оно што је округло.

Саопштава се микрофону и папиру смерна језичка безазленост, истина која вређа уџбеничко знање, и због које осетљив човек црвени.

ДА СЕДНЕМО И ПРИЧАМО

Изреда се говори о неговању и чувању језика као културног добра првог реда. Па ипак, непостојање свести о потреби за добрим и правилним изражавањем, невичност говорења и писања, пролази без икакве препреке или критике. – Први српски просветитељ Доситеј Обрадовић је писао да „језику ваља тврду узду сковати и не пуштати да хода ван правим и добрим путем“. – Колико је „отац српске књижевности“, Вук Караџић, истицао значај језика?

Право заправо, век атома и компјутера, брзина живљења и рада (комуникација, четовање, електронске поруке, таблоиди, доминантно екран као „демирли-пенцер“, кроз који човек приказује себе у свету), имају свој обол на језик као природни медиј. Можда узрок лежи у школском учењу граматике и писменог изражавања, те усредсређење на страни језик, а занемаривање живе домаће речи.

Указујемо на говорно понашање, поименце, на речник чиновника и лица на служби у органима власти који, кадшто, није другачији него што се очекује од човека из народа.

Природно је да народни изабраници као вршиоци власти покажу коректност у јавној комуникацији. А то значи изражавање мисли и осећања на прецизан, изнијансиран и прикладан начин сабеседнику и околностима. Међутим, субјекти познатог позива и улоге, комуницирају као у давно прошлом времену, по обрасцу „Којекуда“ (Карађорђе), „Чиниш волико“ (Милош Обреновић), „Овај“ (Никола Пашић).

Из уста посланика, начелника и секретара излазе језичке конструкције семантички несрећно изабране или усвојене у погрешном значењу, понакад недовољно јасне, па и некореспондентне контексту. Невичан да објасни аргументима, говорник услед недостатка одговарајуће речи,

предмет описује мноштвом других лексема. Услед тромости духа, узима свеобјашњавајуће речи типа супер, океј, одрадити и њима сличним.

Указујемо на цигло три фразеолошке изразе политичке елите.

1. „Да седнемо, па да се договоримо.“ Јер није нима ло неопходно да се седи при расправљању о битним стварима. „Уочио сам“ – каже Георг Лиехтенберг – „врло јасно да често имам друкчије мишљење кад лежим, а друкчије кад стојим.“ Разговара се у ходу, гестикулирајући, са комадом хлеба у руци; у рату су састанци држани током марша, у затишју на положају.

Отварамо *Речник српског језика*: „седети“ значи налазећи се претежно, често у таквом положају, трошити бескорисно време, не радити, седење скрштених руку.

2. „Да причамо...“ Изгледа, најфреквентнија реч, која се не употребљава у свом темељном, граматичком и стилском значењу. Уместо „говорење...“, користи се „причање“. Осим усменог излагања о ономе што се догодило, казивања о коме или о чему, „прича“ значи: зборити, гласање, вести, већином невероватне или неистините измишљотине о каквом лицу или догађају; значи бајка, гатка, нешто необично лепо. Миодраг С. Лалевић, аутор *Синонима и сродних речи српскохрв. језика* (1974) наводи ова значења: преклапати, глагољати, зановетати, чантранти, звоцати, нагваждавати, дритати, празнопричати, млети, китити, распредати, ћеретати, ћаскати, ландарати, спрдати се, лупати, верглаати, диванити, пробити главу... Прилаже пример: „Питање ме изненади: није рекао да разговарамо, него да причамо“ (А. Исаковић); „Некад је мој рахматли отац мени као детету причао“ (И. Андрић).

Прикладно је: говорити, пошто „говор“ примарно значи исказивање мисли и осећања, саопштавање речима,

казивање, разговор, расправљање, излагање, држање говора, вођење разговора...

3. „Испред коалиције...“ *Речник* објашњава: „испред“ – нешто с предње стране (обично на неком растојању); да што непосредно претходи чему; додуше, означава: и у име кога, место кога...

Исправније је у име... „Име“ – фраза којом се што назива, назив уопште; у име некога, место некога.

Без језика, срчике културе и образовања, човек од задужења, речено Вуковим стилем, никуд није пристао. Нажалост, огрешење о његову норму, унижавање живе речи, долази од радника на вишој скали вредности, на које – сматра се не без основа – треба да се у свему угледамо. Сасвим је легитимно установљење санкција, такорећи, процесуирање припадника из редова партије и власти због нарушавања језичке културе, све до претње губљења повлашћеног јавног статуса.

Чапек: „Тамо где језик шкрипи и шкргуће, шкрипи и шушти нешто у дубини бића народа; сваки нуклеус или јаловост у језику, свака фраза и отрцаност симптоми су нечег поквареног у колективном животу.“

Политика 2023.

УМЕСТО 300 – 299

Све чешће нас посећује мисао о необузданим потребама конзументске културе, о трци у земаљском сајму бесмислености и човека с калаузом у руци, о ономе што прети опасношћу да уклони све што је еталонско.

У том смеру мисли, један од виртуозних примера попуштања психологији интереса и закона тржишта јесте – цена. Трешти из свих радијских и телевизијских канала, као и штампаних преносника: 75, 58 ДИНАРА; 120, 10 ДИНАРА; 150, 84 ДИНАРА; 212, 47 ДИНАРА; 415, 98 ДИНАРА; 59, 95 ДИНАРА; 7, 998 ДИНАРА... Једна незауостављива чегрталка, наметљивије и упорније од сваког комарца који човека прогања, зуји и боцка. Посреди је приморавање на акцију, зарада навођењем на нераван терен и „абдикација ума“. Јер неупутан и поткупљив купац, нема поверења у снагу молитве, а има у електронске медије. (Језик маркетинга и рекламних налога атрибуира вокативна интонација, реч заслепљујућа, која служи као упаљач; блутава и оку нескривена, хвата као опијум – онако као што, речено не срећном речју, покварено месо привлачи муве.)

У оптицају је комуникациона форма осмишљена маштаријама и враголијама, распуштена и глагољива; где се говори намигујући, са смешком кривца и лакрдијашким вокабуларом. Више забашурује него информише. *ТЕЛЕФОН НА ДВАНАЕСТ МЕСЕЦИ ПО ЈЕДАН ДИНАР* је нецензурисана порука, ружа која крије бодље и трње.

У чему је проблем, питате?

Што правоуман и обазрив човек и потрошач очекује чињенице и мисли на основу обичне разумске свести, кратко и механички као ствар евидентну и разумљиву по себи. Преведено на наш случај, износ трговачке робе који се плаћа треба да је читљив и заокружен, без грубог уплитања игре у материјалну стварност. Крај свега, конзументу поетски ненастројеном, чији је живот препун брига и мукотрпности, није до игре и стилског егзибиционизма.

Исказ *999 ДИНАРА*, уместо *1000 ДИНАРА*, различен и неуобличен, казан без потреба и против потреба, не-

поштен, пре смешно-будаласт, сневесели и натера купца да устукне.

А близу је разуму, валоризује се мисао економична, са што мање језичких средстава, самим тим лепша и привлачна. Шта са оним динаром и паром? Ко профитира од невраћеног кусура (једног динара), рецимо, онолике клијентеле на дан – клијентеле која тавори у беспарици и тескоби, и не зна за кредитне картице? Ако је умањење за динар ништавно – што би се оно уопште исказало?

Излази закључак, пред нама је замазивање очију, дезинформација, смицалица и лаж. Можемо поставити знак једнакости између 999 ДИНАРА с једне стране, и мамљења и подвале у свој непријатној голотињи и нискости, са друге.

Рећи 999 ДИНАРА, а не 1000 ДИНАРА, ТЕЛЕФОН ЗА ДИНАР (!?), а не на ВИШЕМЕСЕЧНУ ОТПЛАТУ обичан човек доживљава као подметање и ујдурму, као дрскост вештине илузионисте и опсенера.

Политика, 2021.

ВЕРСКИ ТУРИЗАМ

Заузврат чињеници да се треба бојати ружења матерњег језика као ђаво свете воде, сведоци смо његове вулгаризације и непрекидног кварења. Напретек је јавних назива типа „Пчела-комерц“, „Света Петка-транс“, „Кнез-петрол“, или „Јавни сервис“ (мисли се на РТС, чијем наслову – екрану није примерена канцеларијско-административна лексика, већ она која називу даје поетски сјај).

Има бљутавих егземплара којих је неумесно помињати.

Узмимо синтагму „Верски туризам“.

Понесеност општом струјом времена, у свему извуче корист, човекова неукротива жеља да се у бучној земаљској гостионици до грла засити, манифестује се, између осталог, у организованим обиласцима светиња широм српских земаља. Нуде се путовања у пакет аранжману, по могућству – каже се у рекламним порукама на прометним улицама – на одложено плаћање.

Туризам се везује за узвишена и света места у којима лечимо наше слабости и пороке, налазимо спас душе; у којима су крунисани, миропомазани и давали заклетве наши владари; доводе у спрег са храмовима у које се иде на поклоњење и благослов, изражавају осећања највеће привржености. А, у самој материји, верски туризам је начин зараде и чист добитак.

Као што смо започели, реч је о нарушавању и обешчашћењу светиње језика; о узимању туђе речи која има, узмимо несрпску, еквивалент у нашем језику, иначе затрпаном хиљадама непотребних страних речи и фраза. Ствар у којој су сабране две несреће

Казана по несрећи и бојјем припуштању, сировошћу свога доба и голом памећу, несабрано и без стидљиве уздржаности – конструкција „верски туризам“ је огледни пример профанизације и раскорака између садржине и облича реченог.

Истинабог, греше и заглибљују се у недуховитост учени и неучени, световни и духовни аутори, верници и маловерници. Речена синтагма, међутим, одаје субјекта везана језика, некадрог да правилно именује ствар, (књиго)писца Богом ненадахнутог, ослабљеног и неизниклог из корена земље.

О светињама у којима исповедамо виша и светија начела, примамо наук светих отаца, ваља писати (а више бих

велео рећи мора) с књижевном пажљивошћу, лица усредсређенога, постојано и бистротечно. Грађевине посвећене божанству налажу бирање речи, раскивање и претапање стрпљивошћу алхемичара. Називи манастира и цркава призивају домаће и здраве речи које миришу на жито као амбар, озарене светлогорећом свећом, након чијег читања се осећамо као после причешћа.

Довођењем у везу путника од забаве и ходочасника, излета и провода са светим местима (где се посетиоцима – будибогснама! – уз рекреацију, нуде гратис крштења и венчања!), чини се непоправљива, не само лингвистичка штета. Јер, као што знамо, изговорена или написана реч више се не може узети натраг; писац нема изгледа да искупи дуг и, како би верник рекао, спасе душу.

Ово је невина примедба читаоца изневереног и униженог хоризонта очекивања. Онога који верује у постојање два живота: један смртни, а други бесмртни, агностика и атеисте који се клони забаве, епикурејства и самозадовољства. Реклама „верски туризам“ поима се и доживљава као и свака реклама: викање, гласно викање, посрнуће и низвињив грех. Нешто написано сломљеним, издајничким пером (а перо је величанствено жезло).

П. С. У речнику владике Николаја Велимировића лексема „туризам“ је жигосана као неприкладна реч.

Сомборске новине, 23. јануар 2015.

„ТАМО ДОЛЕ“

У јавној као и свакодневној комуникацији, није могуће припазити на сваку изговорену реч. Упркос настојању

да мисао и осећање изразимо јасно и допадљиво, реченица по више пута изгледа (испод)просечна, незграпна, па и погрешна. Нерастерећен празног хода и речи у њиховом скупљеном и обезвређујућем смислу, говор као целина, оставља лош – штавише – врло лош утисак.

Једна неприкладна синтагма чује се понајвише из уста јавних радника, посланика, начелника и министара, све до председника Владе и председника Републике. Међутим, будући на истакнутом положају, уколико говори неприкладним језиком, покаже неуким и неписменим, тај треба да изгуби привилегован друштвени статус. Баш као према народној изреци: да му је увек потребан неко подложан, мањи – при помисли на народ изван престонице, далеко од административног средишта, политичар посеза за реч: Тамо доле.

Оваква вербална пракса је, просто, неподатна објективном објашњењу.

Лексема *тамо* везује се за нешто необично, сасвим другачије, обласно. Прилог за место *доле* (група речи позади, другде) значи (на)ниже, под ногу, низа страну. У свом канонском облику, упућује на малу количину, на нижи друштвени слој, односно потчињену дужност; асоцира на ниско, мале висине, тек изнад земље. Све заједно – звучи незнатно, покорно, зависно од туђе воље.

У политичком жаргону, доле значи млађи ранг; неко ко није на високом положају. Значи и сићи са власти.

Говорник – политичар као да није свестан релације: висина – низина. Поименце, топоними као што су Ниш, Чачак, Ужице и Врање леже на вишој надморској висини у поређењу са Београдом. Конкретно, Београд је на 116 метара над морем, а поменути градови на 195 (Ниш), 242 (Чачак), 411 (Ужице), 487 (Врање). Река Морава течи од јужне и западне стране ка престоници нашој.

Очигледно, језичка конструкција има неугодан референцијални оквир у политичком вокабулару. Не можемо се уздржити, нити много погрешити, кажемо ли да маркација, у извесној мери, садржи нешто од неувиђајности и ниподаштавања ближњег, неку врсту чињења нажао; која алијенира, потцењује, узнемирава. Онај на кога се она односи, осећа се, по мало, смањеним, одгурнутим. У питању је веза речи настала и заживела – као и многе друге – из следеће језичке промене и случајно, из нашег погрешног умовања и нашег недовољног знања.

Док непрестано водимо кампању за чистоту српског језика, а странке у стању латентне изборне камање – јакако – назире се грозница политичких избора – ми најниже потписани молимо најпонижније да јавни делатници и политичари, интереса ради, сигурности и промишљености своје, узму у обзир наш апел.

Политика, 2021.

НЕ РЕЦИ МОЈА ПОКОЈНА МАЈКА

Слушамо речи које је пожељно избегавати у говору, иако се богзна шта не би имало приговорити са аспекта предмета разговора, контекста, склада мисли и осећања. (Апстрахујемо синтагме и фразе које прелазе меру доброг укуса, неретко, изазову незгодна осећања.)

Таква је реченица „Моја покојна мајка“.

Објективно и хумано судећи, „Моја покојна мајка“ у говору и писању се прима и перципира као немотивисана мисао, као говорна несмотрност, узречица у сировом облику, напросто, омашка. Изречена несуздржано, на граници

топлине, између осталог, асоцира на емоционално развезивање са мајком. Мајка прежаљен и пребољен губитак. Мајка предана забораву.

Настављамо. Свети појам и свето име, према мајци није показано дубоко поштовање; на извештан начин испољена је негативна реакција, нека условна љубав или нељубав. У гневу, човек, рецимо развијеног осећања за језик, помислио би на „матероубилачки покушај“. Јер, с лакоћом кажемо „Моја покојна мајка“, а не кажемо покојни за толико истинске мрце и вампире као што су Хитлер, Мусолини или Нерон који је распорио своју мајку да би видео где се то зачео.

Ма која лепа реч, недостојна је речи мајке; јер, мајка је мила и милолика, биће које се воли и коме – као што је писао Достојевски – треба рећи: „Ти нећеш умрети.“

Изразитијег значења и пунозвучна, која засија ореолом дугиних боја, реч мајка изискује у конверзацији посебан акценат, изговор по диктату срца. Природно, песма је искитила мајку најлепшим речима. „Немој никад изгужвати / и бацити песму о мајци, ма како ти се / у часу учинила нелепом“, каже песник Миодраг Раичевић.

Нису потребне речи да бисмо констатовали: име своје мајке ваља изговорити с топлином и захвалношћу, у стојећем положају, као што је чинио Михајло Путин. Рећи: „Моја мајка“, а не „Моја покојна матер“ (што се промакне и 80-годишњаку коме, зацело, она није у животу).

Мати заузима прво место у нашој свести. Рађање новог живота, саможртвовање и труд да се подигне и снажи пород, предусретљивост и спремност да се опрости, без накнаде и захвалности, искључиво је у мајчином индивидуалитету. Јединствени дар, душа која воли, својим изгледом лица и гласа, она заблиста непролазном светлошћу.

Зато не можемо поћи од круте схеме и равнодушно рећи за добру и мелемну душу: више није, нестала.

Смрт је губитак праћен с осећањем безнадежности и бесперспективности. Свака туђа смрт је, с правом се каже, мало и наша; но, после мајчине настаје жалост од које се човек омали и гасне. Верујемо, дакле, у неугасив живот, као што се верује у постојање стварности. Вера је пут до спасења и до Бога.

Треба да се одричемо властитих жеља, гушимо своје „ја“ – све зарад рођене мајке; и после нас не гризе савест. Нека је допуштен пример из кинеске књижевности о Кинезу који се, све до своје касне зрелости, одевао у дечју одећу и играо дечјим играчкама да остарели родитељи не би осећали протекло време и размишљали о смрти која чека.

Прва реч у већини светских језика на планети, а често и последња која се изговара на крају живота, мајка, искључује именице и фразе које сузбијају и умртвљују наратив. – Само, наиме, у службеној комуникацији можеш изустити почивша мати, док се у свакодневном опхођењу, и иначе, то не тражи. Макар зазвучи погрешно и одведе мисао у страну, и противно граматичарима и ригористима.

ДРВО НА ВРХУ КРОВА

Превише се, уистину, чудимо ретко виђеном, а премало што видимо сваког дана. Толико ствари и дешавања узбуђују и боду савест, а ми остајемо неми и слепи, без очију или слепи код очију.

Аутор ових редака не може да одоли жељи и изложи пред читаочеве очи „проблем“ творевина које поседују обрисе вечности, које гледамо најчистијим погледом. Реч је о грађевинама, катедралама и храмовима или, рецимо, књиге, по старој изреци, споменика трајнијег од туча, пред којима

стојимо с дубоким наклоном. Обзирност, свакако, заслужују и скромнији реално-постојећи људски подухвати.

Оваплоћење веза очева и деце, манифестација чина љубави и њихове материјалне споне, људска дела се пружају преко граница човековог емпиријског живота. У самој ствари, човек подиже кућу ради своје потребе, али и надиђе себе, доживи лични раст, осмисли властити живот, остави себи лепо име. Истог дана се улази у сећање и у гроб.

Уписивање у књигу живота зарађује се животом, предавањем, напором који не даје ни часак одмора; нема досезања идеала или доброг гласа, мимо рада, апострофираног као једно од четири еванђеља (уз плодност, истину и правду).

Отуда сневесели помисао на рушилачку руку времена, на мољце и рђу који гризу и кваре – тако да не остане трага од оног што се узима као трајно и отпорно.

У вези с тим, постављамо с неком горчином – питање уништавања и пустошења човекових подухвата који не долазе од мољаца и корозије, већ од небриге и наше неутемељитости.

Посвуда је немар према баштини коју су нам претходне генерације даривале у власништво, онако као што се даје дар приликом рођења детета. – Ето, некад узносила зграда, стоји зарасла у чкаљ и траву, сама развалина из чијих прозора зјапи празнина. Човек би помислио да је напуштена или чека купца који би је узео, не да станује у њој или је на други начин користи, него руши и зида нову. Пролазимо поред грађевина напола пресечених или на други начин наружених од оних који долазе на место њихових власника, тачније је претпоставити, наследника који се не базирају на учињено им добротинство, нису испунили оно што се од њих очекивало. Објекти подигнути личним радом или маром шире заједнице, сада чађави и огуљених зидова,

искривљених димњака, кровова улегнутих или маховином прикривених, призор су наше незахвалности и безосећајности, легитимно је рећи, наше безобрашћине.

Глатко и високо дрво на врху вишеспратнице је симбол људског нехаја и небрижности према људским делима у смислу својине. – Осмотрите, у неким нашим градовима и варошима, на пукотини бетонске плоче пословне зграде, на саставцима, на самом крову, пркосно се држи стабло без труле срчике, изникло ту као плод зрна ношеног ветром.

Индолентан однос према завештена нам материјална добра, упропашћавање задужбина, знак је наше лакомислености и ексхумације добротвора који је себе уградио у оно што нам је оставио у наследство. Добро је речено: рушење дела је равно смрти, сваки човек живи од људског сећања; да није сећања, сви бисмо били мртви.

О чему је – ипак – реч?

О поклоњеном за наше добро и наш комодитет, које захтева старање с пажњом доброг привредника; – о томе да заједница не штетује; – да задужбинар и његово здање које умањује снагу смрти и прославља, заслужују трајно признање и уважавање од оних који ће доћи; – о потреби да реинвестирамо плодове туђег рада и вратимо колико нам је пријатељ дао; – да себе не можемо сматрати пресећеним баштиником, уколико не оставимо имовину и заоставштину увећану новим облицима онима који долазе.

Данас 2023.

ЈА ОВДЕ ЧУВАМ!

Новинарским језиком речено, на дневном реду хроничара нађу се разнолике теме и асоцијације. Посигурно једна од таквих јесте таблица на огради поседа која скреће позорност на ризик од пса. Њу окачи власник куће да себе заштити од незваних гостију и живи неузнемираван, у тишини и безгласју. Чува своје имање, пре свега. – Склоност ка поседовању је, подсећамо, само други облик жеље за трајањем, наша незадржива жудња за животом.

Четвртаста плоча по изгледу и намени опомиње на жуту плочу причвршћену на електричним стубовима са мртвачком главом и упозорењем: „Високи напон. Позор. Опасно по живот!“

Речима „Ја овде чувам!“, „Чувај се пса!“, „Пас уједа!“, „Опасан пас!“, „Прилазите на своју одговорност!“ и према томе – придодата је фотографија гарова или белова „ужагрених очију, подвијена репа и као на смех малко искезених зуба“, симулакрум Андрићевог вука у параболи „Аска и вук“ (одакле је и преузет цитат). Понегде, испод натписа је уметничка илустрација поломљених људских костију.

Суочен са упозорењем и изгледом агресивног надгледника (нема шансе да би га – у случају да се појави – умирио комад хлеба, штап или камен који се нађе при руци), путник који се случајно нађе, природно, тргне за тренутак. Лица слеђеног у непокретну гримасу, из срамежљивости и неког страха, он оћути и покори се, као што се дивља звер покорава укратиоцу. С нелагодом и са шаком на устима, да не би изустио што би, можда, желео рећи, прими опомену и осврне околу.

Затечен, човек сметне с ума да је пас од памтивека „поштовани чувар верности“, носилац врхунских моралних квалитета и постојаности, у исто време, биће и њушка које

утиче на наше здравље – мисли се – убија наше негативности и чини нас душевнијим и бољим. (Наука држи да човек бира пса саобразно својој нарави.)

У исто време, пролазнику се намеће слика кућевласника заклоњеног од туђих очију, у хладу или крај пријатне пећи, безбрижном и комотном, који осећа сва животна благастања. Ако је допуштено мало више смелости, можемо уобразити, види власника лајавог пса недружевног и неповерљивог, самотњака као степског вука – парафразирамо ли Фридриха Ничеа – припадника соја на чијем лицу се гледају целат и пас трагач. Свакако да је члан затворене групе у чији се вештачки рај не продире без лозинке или магичних речи.

Шта помисли пролазни гост – беземљаш и кирајџија, који иде од прага до прага и моли за изношено одело и обућу или другу милостињу?

Плочаста површина са речима упозорења и брундавим гардистом, који се често лепо види иза гвоздених решетака – звони звоном прапораца неке самохвале, нечим што прелази праг доброг укуса. Упозорење на капији вређа осећање реда и пристојности; гест је који се не брани, али брани стид. Као што је казао онај древни Кинез: „Знам и ја за то, само ме стид да га употребљавам.“

П. С. Пролазника може да сневесели да су још стари Латини, чувајући се уличног криминала, истицали на кућна врата упозорљив натпис *Save sanem* – Чувај се пса. Постављена, пак, фигура пса од печене глине или мермера, опомињала је на истински пуштеног или везаног пса.

Књижевне новине 2021

ДА СЕ ДРАГИ БОГ РАЖЉУТИО

Као да се назиру побољшања, известан помак и здравији климат.

Али, само у назнакама, нада часомице заљеска, па остале вилинска бајка за децу. Стварност је другачија.

Слобода штampe и неоковано мишљење допушта да приметимо: реч *криза* је преслаба за нашу нелепу стварност и наш неугодни посевдневни оквир. Као по Њутновом закону гравитације, падамо дубље и брже, тонемо у тињу стварности.

Наша драма, изгледа, поприма циновске размере и претвара Србију у „пусту земљу“.

Време које затеже лук од појаве слободана милошевића и њему блиских метежника који се, такође, пишу малим словом, отворило је капије многим искушењима и ветровима зла из Пандорине кутије.

Свакоме је на уснама незапосленост, замрла привредна активност, хроничан стрес, друштвена неизвесност. Заболи суочење са призорима сурове и сирове истине, са белом кугом која кастрира наде и чини срца празним и угашеним.

Узимање туђе, јага за приземним добрима и корупција, чине стање опасним као закочена пушка; опомињу, опет у слици, као пиштаљка ложача на парном казану да казан може да прсне. Голе откуцаје нашег тренутка обележава потрошачка глад, општа распамећеност и растрзаност на све стране. Атмосфера краткотрајности и инстанта, живљење свог „остатка живота“, један разиграни свет бесмисла, реклама, таблоида и зомби идеала, угашене живе и јарке боје, живот без јасног пута и путоказа, гасе нашу веру у сутрашњицу. Дух огрезао у ситним интересима, рачунско пријатељство, једна дућанцијска психологија, потврда су моралног клонућа у које се запало.

Сомбор, 2013.

ИСТОРИЈА

Наша ТВ серијска продукција остварила је запажена дела. Ако се има у оптици документарно-историјска тематика, ова оцена се, изузмемо ли солиднија остварења, само донекле може прихватити. Зашто документарно-историјска? Стога што бојеви и јунаци, наши славни преци, имају посебно место у родољубивом сентименту нашега народа, који је – треба рећи – стварао своју историју док су други градили своје путеве и подизали фабрике. Људи са сузама реагују гледајући своје царе, краљеве, кнежеве, војводе, хајдуке и друге прваке.

Привилегован рад на теми од националне важности, какав се укаже, можда, једном у каријери, намеће опрезан приступ, с дубоким респектом и стидљивом уздржаношћу. Духовно, историјска и света тема, по превасходству, припада разреду вештака од творачког потенцијала. Аутор нема право на частан неуспех и, тако, остане дужник својој култури; подвлачимо, у игри је осетљив и сложен подухват. Потом, реч је о крупном улогу: реквизити, безброј локација широм Србије, подизање тврђава, капија, коњи, на стотине глумаца и статиста, ауторитет наручиоца послова, милионски трошкови. – Велика су очекивања.

ТВ серијска и филмска остварења о нашим заслужним људима јесу културно благо и зрачни споменик наше повести. Визуелна творења из којих учимо, себе проширујемо и узвисујемо, непосредно дирају школу и образовање, имају снагу катарзе. Уже школска вредност чини их културно-повесном институцијом од посебног друштвеног значаја. Све што је велико доприноси нашем образовању чим га учимо, речи су песника по имену Гете.

Несумњива је констатација: прву епизоду о Немањићима прате местимице подпросечна решења, црне

рупе, повлађивање лошем укусу, као и други одбијајући елементи.

Сасвим је извесно, пропусти леже – и о томе је овде реч – у хитњи којом је серија састављена.

Скривена жеља у срцу сваког аутора да што пре обелодани своје дело јесте, по речима старих естетичара, „трагична кривица“. Но, жеља је овде диктирана спољним разлозима: задатост теме и расписани конкурс. Спутан актуелном потребом, у цајтноту, редитељ твори у стрепњи, под пресијом, брже-боље, упада у нервозу. Хитња умртвљује живо, упрошћава сложено, добру тему поквари. Трагови журбе упућују и на помисао да сâм сценариста доживљава своје предузеће неком врстом предаха, као прелазно решење за нове поруцбине, нешто изгледније и трајније.

Треба акценатски истаћи, садржина документарно-уметничке провенијенције, која има за потицај националну повест, еквивалент је научном пројекту од нарочитог значаја (монографија, дисертација). А стандард за пројекте чија форма има димензију књиге јесте 5 (пет) година. Дела, као што је почетак наше државности, настају корак по корак, полако, као готска катедрала. Указујемо да је конкурс за Немањиће расписан 1. маја 2015. а завршен 9. 2. 2016. тако да је за неколико месеци текст написан, режиран, снимљен и кренуло емитовање.

Не рећи у загради, пример Емира Кустурице који је, отприлике пре три године, и опет ових дана, при уручењу награде која носи Андрићево име, најављивао серију по Андрићевом роману *На Дрини ћуприја*. Уместо коментара, послужимо се анегдотом, која се тиче управо Андрића, аутора поменутог романа. Наиме, на новинарско питање упућено славном романсијеру: „Пишете ли Андрићу?“ – уследио је одговор: „Не пишем, али радим“. Опет, ту недавно на телевизији, редитељ филма *Бој на Косову*, рекао је, више не-

хотице, да је филм некако прекотрупце снимљен. Збрда-здо-ла Бој на Косово!?

Стваралаштво прати изгарање, притешњеност, упоран, клесачки рад, цеђење воде из камена; људи мученички стварају и боре најжешће што се може. Многи су годинама и деценијама писали своје романе.

Након неуспеле прве епизоде о Немањићима, сад се све наде полажу на ретуш, монтажу, препакивање и завршну руку. Оно веле, „Што се грбо ...“

ЈУГОСЛАВИЈА КОЈЕ ВИШЕ НЕМА

„Сунце никад не изађе а да се не догоди неко чудо.“ Уистину, једнога дана пре 30 година без једне, изговорене су речи запрепашћења. Но, у општој вреви и шумова заморног живота, мало прекопавамо по свом сећању, стављамо у заграду и одстрањујемо. Време је непријатељ свега учињеног!

Која су грешна уста могла да изговоре речи које су обиграле цео свет – питамо се у чуду. Одговарамо: не човека недовољно будног да се брани од слабости које леже у људској природи, испуњеног зависношћу и приземним склоностима, него човек од природе рђавог – по Андрићу – зле судбине и погрешног корака. Због кога се, понекад, стидимо што једемо свој хлеб, што смо живели у његовом добу. Ако хоћете, боље да нисмо живели.

„Југославије више нема. Извршио сам своју улогу!“ – рекао је председник Председништва Југославије (онда се то могло видети на ТВ) – без стида и женирања, некако тоном известиоца и давања себи на значају. Живећи са својим мислима како да сруши земљу која је уживала углед у свету, актуелни председник је наум саопштио државнички распо-

ложен, с извесним гордим осећањем, као кад војник умаршира у неку освојену земљу.

Окретање мисли у сасвим друкчијем правцу у односу на народна очекивања („Тито после Тита“ – значи на политичку сцену наступају достојни идеолози и градитељи јединства словенских народа, а не који државу доживљавају као насилну заједницу и на темељу од шљаке), велика издаја и осветољубивост, подвојили су животе и копали провалију народима. Уз све дубље заривање нокте међународне заједнице у тело југословенских народа, историјско и географско окончање земље одвијало се као по неком тачно навијеном сату; разумевање међу људима сведено је на најмању меру, отпочели су запитаност, језик мржње и разговор звеком гвожђа. Земља је 1991. године изгубила мир.

Југославија коју смо својом звали, има и данас места у нашем неутрнулом родољубивом сентименту и нашој родољубивој свести. Земља је у којој смо сахранили део себе, „оплакали и у срцу своје закопали“. Као њени бивши народи, вођени својим месићима, сад живимо једни поред других и гложимо као прави душмани. Може се рећи, попут Алисе, отпочели смо живот у земљи чуда – и у чуду и немоћи се питамо шта сањамо, а шта нам се догађа. Три деценије нисмо окусили добро. Сви скупа служимо другима за подсмех.

Вратимо се председнику. Натоварен грехом, он се не каје, савест га не гризе. Ружног и простачког изгледа, полувамписка појава, небоземно чудо – не зна човек шта да каже – уместо као совуљага од сунца бежи од живота, склопи очи и ископа себи најдубљи гроб – пошто је у садејству својих саучесника створио око себе гробље од преко сто хиљада погинулих и неизрачунљиво разбаштињених и унесрећених – ено га хода земљом по дану. По неком фаталном парадоксу – у својству заслужног госта прокламоване косовске власти која је обележавала јубилеј самовласног

отцепљења од Србије, те у улози хуманисте за заштиту црногорске државности – ради на докусуривању и ништењу Србије.

Од распада родовских заједница и стварања државних савеза словенских племена, по свему, тешко би се нашао у људској повести пример бешчасћа и проклетства власти, такав сејач мржњи и страха. Чини се, Јуда, Брут и Каин јесу цвеће према овом издајнику и разбојнику с ножем у ногавицама.

Кажемо: праштамо само оним грешкама којима се може опростити. Но, с правом се вели, заборавити чију кривицу, значи бацити кроз прозор остварена драгоценост искуства. Гресима поглавара државе, и свим ондашњим који су председавали, покрали нам и опустошили животе, наше пређашње животе учинили бившим – нема опроштаја ни с неба нити помоћи са земље. Шта је немилосрдно прекривање за срамни зид виновника наше националне несреће и наше погибије? Једино смрт која односи тело и душу!

Нестанак земље након 78 година од њеног постојања тражи архивска истраживања. Посебно завређује проучавање легитимације ондашњег председника који је заковао њен мртвачки ковчег.

Критичког одзвука, међутим, није било.

Каква је то историја која се мисли и пише?

Који то писци састављају школске уџбенике и енциклопедије?

Где су објективност, поузданост и систематичност научне мисли?

Данас 2019.

У СУСРЕТ МЕЂУНАРОДНОМ ДАНУ СИРОМАШТВА

Патријарх Павле се у нашој свести, или како кажемо у нашој души, поима као човек од овога и од онога света. Патријарх Павле је Свети Сава нашега доба. Не треба доказивати да је Патријарха Павла реч умна, одмерена обзирима, прожета љубављу. Фелтон у „Политици” Јована Јањића показује његову поучност и благонаклоност изван сваког уређења.

Разуме се, нико није без изузетака; и било би недостојно Врховног поглавара и Човека затворити очи пред Његовом болећивошћу и осетљивошћу. Стога се надамо, редови који следе неће зазвучати јеретички, будући дирају у чистоту и свеблагословље Духовника спремног да на свом телу покаже Христове ране.

Поименце, о нашем Патријарху кружи анегдота како је, уочи Синода, угледао са прозора Патријаршије више комфорних аутомобила у дворишту ове установе. На питање, чији су ово аутомобили, Његова Светост добија одговор: наших владика. „Шта би било да се нису заветовали сиромаштву?”, прозборио је Српски патријарх, алудирајући на елегантна и скупочена путничка возила.

Моје недостојанство се усуђује дрзнути и рећи да је Његова тихост, пре заседање највише управе црквене власти, ваљало да допуни дневни ред тачком: „Лимузине и ципови српских владика и епископа.” Све имајући у виду – вратимо ли се Патријарховој духовитој опасци, као и „Међународном Дану сиромаштва” којем идемо у сусрет – да хришћанска вера, зачета међу сиромасима, кореспондира са интересима народних маса, пре свега сиротима и потиштенима; а верници и српски народ неблагонаклоно, па и с подозрењем, гледају на раскош црквених великодостојника.

Писац ових редова је одважан претпоставити да би такав гест Његову светост „разрешио” неког осећања „неиспуњења дужности“ – ако већ не можемо избећи поређење – привођење у дело које се по грађанском законнику квалификује као „несавесно пословање” одговорног лица. Тиме би, можда, биле искупљене душе поглавара наших црквених области.

ПРАШТАЊЕ

Након смрти српског црквеног поглавара Иринеја, само два сата и нешто мало више, могле су се чути на РТС-у изјаве људи из јавног живота, науке и културе. Један од учесника, у мантији, говорећи о заслугама патријарха, завршио је констатацијом да је српски народ извозио ум, а увозио невољу и проклетство. За извезену памет духовник је навео Теслу и Пупина, а за несрећу и ојађеност, који су дошли импортом, француску и руску револуцију и – на опште изненађење – Јована Скерлића и Димитрија Туцовића. Запрепашћење утолико што је иоле бистром ђаку знано да су Скерлић и Туцовић од најбољих синова српског народа и, ваља рећи без оклевања, са чијим се постигнућима мало ко може поредити, рачунајући и наше владике и патријархе.

Јован Скерлић (1877–1914) је кључна фигура наше књижевности, јавни прегалац и трибун који је зрачио у своје време. Један од највећих радника које Србија икада имала; једини Србин који је умро од рада, забележио је Драгиша Витошевић. Живео је 37 година.

Димитрије Туцовић (1881–1914) био је борац за побољшање живота радничке класе, сјајан публициста, теоретичар и аутор брошуре *Србија и Албанија* у којој је разобли-

чио освајачке претензије српске буржоазије. Миротворац и противник рата, погинуо је као официр српске војске. Имао је 33 године.

Критика на јавном медију да су Скерлић и Туцовић нанели штету својој земљи, како видимо, могла је да дође само из грешних уста, човека чији видик не сеже даље од врха звоника (ово су Скерлићеве речи).

Шта да помисли школска омладина, васпитана у духу речи српског просветитеља и раскалуђера – „Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорци!“ – него да наше заостајање и наша нижеразредност, осим осталог, леже у анатемни фигури као што су Скерлић и Туцовић.

Учињен је, ван сваке сумње, медијски баксузлук.

Аутору ових редака као потписаним гласу, Бог ће да опрости ако заврши речима: „Господе, просветли таму моју“; „Боже, опрости му, не зна шта чини!“

Данас, нов. 2020.

УЗВРАЋАЊЕ

Поводом приговора Драгослава Хаџи Танчића на текст „Тамо доле“ у *Културном додатку*, од 21. о. м. имам, у одбрану властитих теза, саопштити следеће.

Свакако да се придружујем полемичеровом становишту да *Политикин додаток*, разноврсношћу и актуелношћу прилога, слови као гласило од значаја за наш свеукупан културни живот.

Супротстављам се, међутим, аргументу Хаџи Танчића о мом негативном мишљењу о власти. У самој ствари, он у својој писаној речи етикетира политичаре као „врхуш-

ку“, показујући тиме отворену кивност. Мислио сам, они које се баве државним пословима, активностима којима се жели постићи неки циљ, треба да владају језиком.

У реченици да је „увек потребан неко њему подложен, мањи – при помисли на народ изван престонице, далеко од административног средишта, политичар користи синтагму *тамо доле*“, Драгослав не налази изреку. Она је први део реченице: „при помисли да је увек потребан неко њему подложен, мањи“; не цела реченица (што је у тексту и издвојено графичким знаком). Опонент није добро прочитао; уз то, не разликује изреку од пословице, што показује дефиниција изреке коју, као противник, прилаже.

Будући да „доле“ значи и „на југу“, чланкописац апострофира: „Бити на југу (требало је додати „крвавом и жалном“ – Т. П.) није било најпривлачније“. Својом констатацијом подупире, њему туђе становиште, да „тамо доле“ асоцира на неке негативне помисли. Што се вели, сам себи скаче у уста.

Полемичар поставља реторичко питање: „Како силази са власти онај који је доле?“ У тексту овога аутора стоји: „Сићи доле“ у жаргону политичара значи пасти са (висине) власти. Никад није била власт доле; него, посве, човеково буквално поимање ствари и речи.

У свом интелектуално-критичком настројењу, Драгослав налази да је запис „Тамо доле“ од ретких прилога који загађују *Културни додатак* у његовом садржинском и формалном погледу. Тек да су нам на располагању фрагменти састава у којем стоји оптужба? Двоструко дужи од „инкриминисаног прилога“, исти оставља импресију поприлично лоше, не чини се погрешним рећи, збркано срочене радње; те би се, с пуно разлога, могло говорити о вирусном дејству. Из реченице се не види да ли је реч о загађујућим садржинама или садржајима *Додатка*; кад у улози чувара језика каже

да не треба да допустимо да језик „од ње (политике, Т. П.) буде злоупотребљаван и нашим губљеним осећајем за вишесмислено одговарајућу одбрану његовог дигнитета“ – ми читаоци, ипак, нисмо до краја сигурни да ли је реч о осету или осећању за језик.

Видљив је ауторитативан, у извесном смислу, иронично интониран приступ. Сумња писаца у валидност *Речника српског језика*, али узима за готово земљописне чињенице, које аутор записа „Тамо доле“ прилаже; а реч је о школској истини, а не о бизарним открићима. Мора да је речени аутор – ако је допуштено говорити у његовом стилу „Од „горег“ горе, од доле „ниже“ “ – изостао из школе кад је учитељ предавао о надморској висини и набрајао градове изнад нивоа Београда. А, између осталог, било је речи да су за политичаре сви градови изван Београда „доле“; што није само географска чињеница.

Без икаквог борбеног одстојања, чланкописац одаје семинаристу и дидактичара који очекује да аутор додатно објасни и појам „горе“. Већ поменута стилска фигура, реченице типа „Да, каже аутор...“, „Али, ту је оно „али“ што...“, несигурна синтакса, мање-више колоквијалан вокабуларом, знаци узвика и знаци питања, једна комоција језика, аргументи, ненаучено читање (ово није минус, ако имамо признање најславнијег немачког песника да му је за то био потребан сав живот), казано већ коришћеним речником, недостатак садржине и форме – састав у својој целини – говори о недовољној зрелости полемичара.

Писање иште познавање предмета, јаку логику, окретање писаљке више пута, изнад онога кога критикујеш.

Политика, 2020.

СМРТ РЕКЛАМАМА!

У великој мери ирационално биће, човек има исконску потребу да посредством уобразиље доживи реалну датост, окрене уметности и у њој нађе лепши и светлији живот.

Иначе је врашки тешко покренути машту и увући слушаоца – гледаоца у игру. У стварању живог од непостојећег – то је старо начело уметничке комуникације – писцу, сликару, музичару, редитељу и глумцу помаже контекст, такозване дате околности у којима се дело догађа.

У телевизијским и радијским драмама, серијама и филмовима, умети који купце маме и привлаче јесу својеврстан значењски простор и пратилац уметничке илузије. Но, убацивање за време драмског приказана реклама о кафи, пиву, хигијенским улошцима и артиклима који „неутралишу“ непријатне мирисе, доводи до губљења адресатове самообмане и вере у реалност уобразиље и истине. Отуђује се од уметничког доживљаја, онемогућује концентрација и естетски ефекат условљен дијалектиком свесне и несвесне самопреваре. Неумитно, неразумна инвазија реклама одузима уметничком делу од његове самосвојности и чари.

Блок економске пропаганде убачен за време сценског збивања збуњује и малтретира, и гледалац се, с осећањем постиђености и презрења, окреће од екрана.

При „датим околностима“ није лако преношење из реалног света у свет фикције. Особито се реципијент данашњице, притиснут друштвеним конвенцијама, утилитарно усмерен и с изгубљеном способношћу за поетизацију стварности и њено доживљавање у симболичком кључу, дистанциран од понуђене истине, или је прихвата као голу фикцију – ма неометан са спољашње стране.

Како да слушалац – гледалац, свакочасовно и безочно узнемираван напашћу званом реклама, бежи од „баруштинe“ и опоре прозе свакодневног живота, и прећутно прихвати игру са драмским јунацима?

Смрт реклами – слобода уметности!

Дневник, 9. 2008.

ПРОФЕСОР МИОДРАГ ЂОРЂЕВИЋ

На улицама града Лесковца је пролазник који застаје крај књижарских излога. То је професор Миодраг Ђорђевић, рођен 1930. године у породици Лесковчанина Николе Ђорђевића, званог Коле Врањанче.

Миодраг Мића Ђорђевић је после гимназије завршио студије италијанског и француског језика и књижевности на Филолошком факултет у Београду. Радни век је провео у основним школама Лесковачког округа и у Првој текстилно-техничкој школи у Лесковцу.

Плодан је био наставни и педагошки рад. Осим својих наставних обавеза, Ђорђевић се, с немалим ентузијазмом, бавио и ваншколским активностима: организовао ђачке позоришне представе и школска такмичења, уређивао школске листове, обилазио ученике у њиховим домовима; увек у матици живота и рада школе.

Као језички стручњак, професор Ђорђевић је једини овлашћени преводилац у Лесковцу за италијански језик. Аутор је *Уџбеника француског језика за текстилну струку* за средњошколце у издању Завода за уџбенике у Београду. Објавио је и књигу *Лесковачки надимци*.

Природним следом догађаја, професор Ђорђевић је одложио школски дневник.

Генерацијама ђака, међу којима су многи данас инжењери, техничари, професори, лекари и привредници, светли лик драгог професора.

У миру и тишини свога дома, професор остаје веран служби која му је додељена. Преданошћу која се граничи са посвећеношћу, он продубљује филолошка знања, систематизује властито предавачко искуство, истражује, бележи о људима, догађајима и наравима, отима од заборавља. И увек приправан да подучи ђака који му се обрати за помоћ.

Рукописи професора Ђорђевића, надамо се, обогатиће културну ризницу наше баштине.

Живот и рад, морални и духовни хабитус професора Ђорђевића заслужује опште поштовање.

Несебичан и самопрегоран професоров рад је награђен Орденом рада са сребрним венцем и Повељом Културно-просветне заједнице Србије. Удостојен је од друштвене заједнице и другим признањима.

У доба урушења морала и тмурних времена, патњи од слабе воље, попустљивости и помањкања издржљивости потребне за остварење неке важне идеје или неког корисног предузећа до краја, недостаје нам узор радника и ствараоца као што је професор француског и италијанског језика Миодраг Мића Ђорђевић.

Просветни преглед, 18.12.1990.

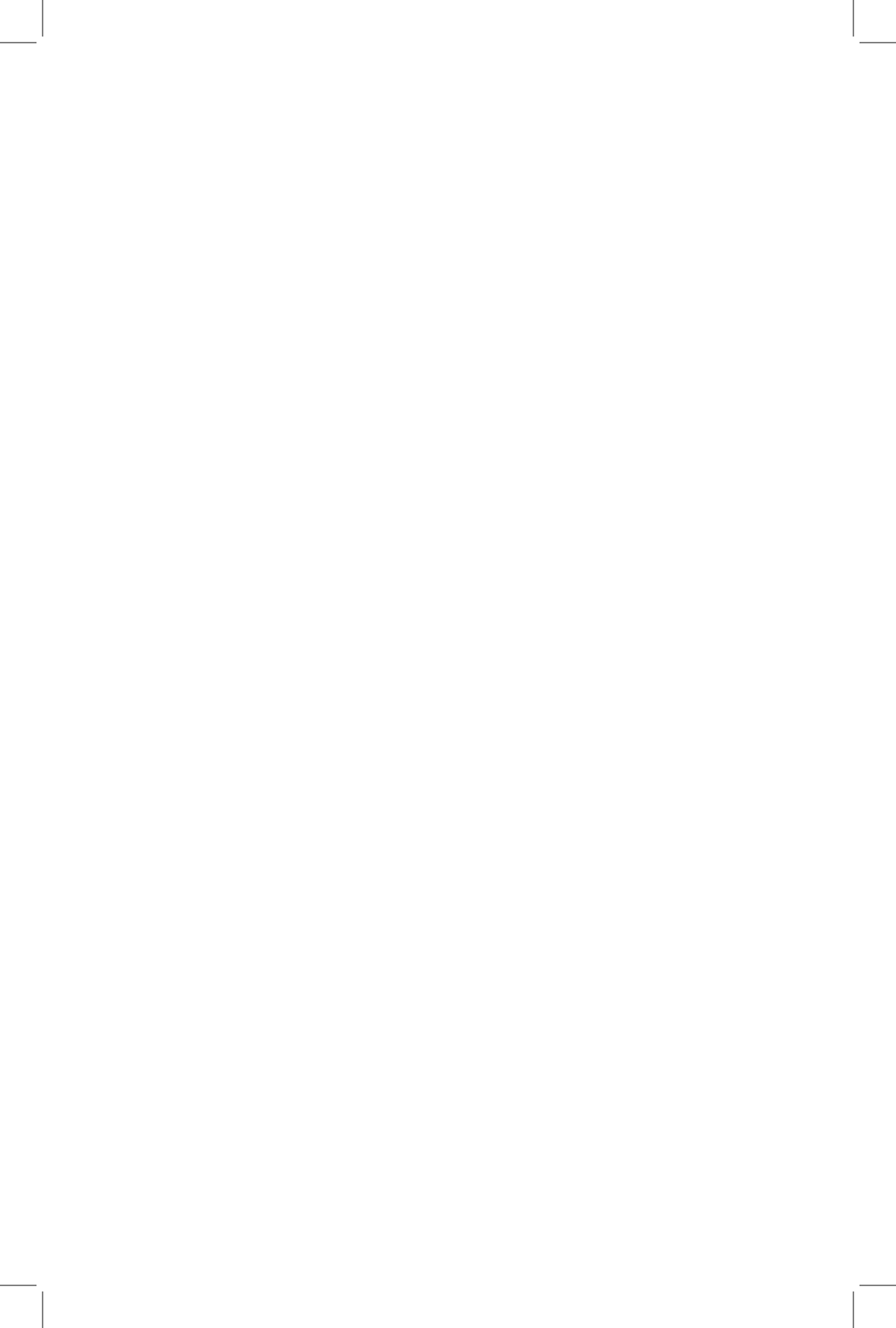
ГЛАСОНОША И СВЕДОК ВРЕМЕНА

Ствар је психологије да објасни тип људи који се, без остатка, одају служби и носе је у себи, као што верник носи свој крст или свако од нас своју судбину. То је сој човека који се с пером у руци, сухом и голом речју, „супротставља“ пролазности и рушилачкој руци времена. То је Слободан Марковић, новинар, несустали путник и друмовник који бележи примере пожртвовања и хуманизма, истиче прегаоце који се радом и марљивошћу уздижу изнад осталих. Његови скрипти, између осталог, говоре о подривеним критеријумима праведних земаљских закона и урушеним вредностима, те да – као што је говорио онај Француз – нема бога, нема правде, нити ишта постоји од свега онога чему су нас учили да поштујемо.

У данима киша и сумрака, веку задовољења необузданих природних и комерцијалних уживања и потреба, хроничар Марковић се одаје служби с апостолским уверењем о њеној светости – упркос горком сазнању да за то нема покрића: забележено и написано (противно античкој пословици), нестаје као и изговорено; написана реч је шарање по песку, пуцањ који се не чује, плач без суза.

Посвећен служби која тражи емоције, скупља ткиво и трује организам, обара у старост пре времена, између сталних замки и бусија – лебански писац и новинар Слободан Марковић заслужује изразе дубљег читалачког респекта.

Просветни преглед, 29. 4. 2000.

УКУПНОСТ СВИХ РАДЊИ

САВЕСТ И ПОЛИТИКА

*Кажеш ли реч, без устезања, у твојој свести блесне:
Извор из којег људима долазе многе невоље. Ђаволско искушење које, као
црна сенка, прате прекоферирање, вероломство, хипокризија. Радња и
појаве, пошаст и сујета, који подстичу срозавање нивоа друштвеног мо-
рала; где се не полаже на образ и понос, нити зазире од јавне осуде. Га-
жење правде – најсјајнијег појма нашег духовног универзума, без које би
живот био немогућ. Јавна делатност због које човек остаје жељан реда
и потребе да зна шта се може, а шта се не може; зна ко је ко у земљи
у којој живи. (Генератор опште пометње где се, као и у сваком хаосу,
не зна ко је актер, а ко је радњом обухваћен, граматички речено, ко је
субјект, а ко је објект у односу на радњу о којој је реч.) Подузимање чија
дела боду савест и која су, засигурно, многе ојадила. Предузеће недостојно
последњег занимања. Служба према којој мржње расту као пролећне
воде. Харајућа сила живота. Изустииш ли реч, и то није стилска фигура
којом се служиши, твоји се нерви накостреше.*

Говоримо ли поштено, строго, политичар би морао бити човек карактеран и чистих руку, изабран не од „гласачког тела“ него, хришћански речено, од Бога потврђен – уз нешто патетике – око чије главе трепери златна аура наде и правде. Он је предводник народа.

Нажалост, сведоци смо чињенице, они који воле направљати о политичким проблемима не понашају се примерено имену и позвању, нису имуни на људске слабости, као што су неуздигнутост над интереса дана, податљивост, сервилност и друге бламаже. Ненаоружани врлином, савешћу и знањем, њихов живот и творење не обележавају јединство беседе и дела, мача и дела. Неочишћени изнутра („прво се очисти изнутра па се онда манифестуј”, Исидора Секулић),

лица и душе од туђе образине, чисти су позери и каријеристи, без трунке бојазни да ће пасти и осрамотити.

У очима човека који поштеним рукама зарађује хлеб, у оптици је субјект који је „убио своју савест“, е да би остао „чврсто закачен за ону карику која му се најмање може избити из руке, која је у том тренутку најважнија, која му као поседнику најбоље гарантује поседовање целог ланца“ (Лењин). Тамног морала, црњи од огорелог угарка, омражен, прикован за срамни зид, недостојан је брига и сажалења.

Од најсамооколишњијих и најизобличенијих речи, при чијем помену у човековој свести затитра нешто најнепоштовалачкије и најискомпромитованије, јесте реч политика. Од питања која не успевамо ни да изговоримо, јер већ са собом носи негативан одговор који га онемогућава. Сама помисао на реч изазива осећање нелагодности, не смем рећи, неку хладноћу око срца, иако тако мислим.

Неприхватљива је речничка дефиниција политике као делатности управљања и руковођења државом. Близу је истини: рационална делатност која барата људским интересима, могућност „добивања одређеног људског материјала“ – одређеније: вођење општих послова ради себичних жеља и личне користи, предузеће у којем се најлакше може успети и тећи иметак. То, значи, брука.

Кад се све сабере ... (реч се подразумева). Налик жени која је дигла ноге за срамне нежности, она је узрок наших промашених и изгубљених егзистенција, наших илузија и наших свеколиких невоља. Без икакве сумње, учинила је свет бесмисленим и поквареним местом. Змијско јаје из које се излежу мржња међу народима окренутим слози и раду, место где су све друштвене болести заказале састанак (Ниче), изгризла је људе и покрала им животе.

Страдања кроз историју која су закономерно долазила и долазе (трпња и испаштања су њена продужена рука),

призивају енглеску пословицу о проневаљалом народу – кога је таквим учинило легализовано безакоње – народу коме је потребно да дође нов учитељ вере у Бога.

Надајмо се, доћи ће апостолска времена; и чело више не буде позади, а реп напред.

Предузеће етикетирано као политика, понадајмо се, ишчезнуће као нека дискретитована и превазиђена професија.

ВОЂСТВО И ОДГОВОРНОСТ

Згомилана неваљалства, сива економија, стихија која се из часа у час излива из корита и испуњава страхом, колико јуче, сенила је наш свеукупан тематизовани оквир. У моралној кризи, велики број људи из једног или другог разлога, губе осећање о томе шта је праведно, шта неправедно, шта је дозвољено, шта недозвољено. Ишчашенија од сваког сценарија, реалност која би се могла у машти конструисати, зауставља грађанина у месту; и он се са прстом на челу, пита: сањам ли стварност или се будим из ружног сна.

Више је томе узрока, али се с правом упира прст према институцији власти. Јер вођење јавних послова тражи старатеља за свој народ, оног доброг пастира који даје душу за своје стадо. Ако власт има статус Божјег намесника на земљи, онда је прва погодба поштовање власти. Висока национална одговорност, управљање народним пословима, који искључују оно што се учини друкчије него што би требало (грешке су скупе и далекосежне због продуженог дејства у будућности), а ргиог излагање непрестаним незгодама и критици, налаже у првом реду поштене амбиције, снажну индивидуалност и отпорност према утицајима. Има места

Човеков живот

само за најодабраније, паметних и чистих руку, опробаних у вагри, који се боре и брину најжешће што могу. (Куку нама, ако бирамо медиокритете, неуке и нерадне!) Нажалост, ређе се одазивају људи од самопрегорног рада и дела, спремни изложити се погибелји, чији су друштвена свест и савест саставни део њихове целокупности – друкчије изражено – имена и дела као најпоузданијег гаранта за вођење јавних послова.

Због чега?

Зато што најстарија човекова жеља и страст неумољива попут уживања дроге, квари нарав и нерве, доноси немир и болест. Сматра се да бављење влашћу потребује „стручњака за подвале и лажи“, спремног да прода душу ђаволу. Политичари се етикетирају као „регистар беспослених“, који у држави налазе непресушно врело личног богаћења, модус да се постане важан и утицајан. Јер вођење политике, пресипање из буџета у џепове, намеће удруживање сваким са сваким, коалицију са коалицијом. Необично скројене природе, претварају се у унесрећитеље и торпиларе човекових огромних резерви оптимистичких нада.

У знатном проценту, државне послове обављају субјекти средње памети и морала, ни по чему достојнији од насумично заустављеног пролазника на улици. – „Зар не видиш, сине мој, како се с мало памети управља светом!“, храбрио је шведски политичар Аксел Густафсон Оксеншер-на (Axel Gustafsson Oxenstierna) свога сина који се уздржавао да прими јавну функцију. Сликвито казано, разломци држе предавање о целим бројевима. Треба ли рећи, градећи култ свога ја у највишем степену, моћник игнорише носиоце знања, окружује горим од себе.

Које је то племе?

Сој који, као биљка у сутону или у зору, окреће главу у одређеном правцу, од кога се тражи партијско-пар-

цијална дисциплина. Имати у виду субјекта који гледа да добро одигра карте како би се одржао (партијски живот прати суревњивост, раздор, цик-цак линију, лисичарење). Сједињени општим интересима, чланови се – буду ли изневерена лична очекивања – одричу програма и статута. Пуно је птица селица које не могу да угреју место ни у једној странци, намигуша који мењају хаљине неколико пута на дан, ни на чему задржати и предахнути. На све стране претрчавања, обртања око сопствене осовине, прелетања у друго јато – што пребега чини немилим у јато из које је одбегао, немилим у јато у које је добегао; зацело, одузима од стабилизације и професионализма политичке функције. Врдалама до врдаламе, рекао би народ.

Најбоље је пустити писца да представи онога који полази од уверења да је људима потребно стављање под старешинство:

Постоји такав тип несрећног човека који од рођења до смрти живи у заблуди да је, по нечем, позван да се бави јавним пословима, да исправи што је криво и изводи на чистину што је замршено, а у ствари он се бави само самим собом и својим мутним амбицијама, и ничим више и ничим другим. У круг тих својих послова, он увлачи све: идеје, покрете, установе, јавне људе и скромне незнање. Болујући од фиксне идеје да је он у вези са свим што постоји и да се све на свету њега тиче, он ниже грешку на грешку и глупост на глупост. Али, убеђен и упоран, он то не примећује. Сваки му је корак погрешан, јер иде у наопаком правцу.

(Иво Андрић, *Знакови поред пута*)

Дајемо реч другом писцу:

... Или шта мислите? Мислите ли ви, да ови „најбољи“ људи збиља долазе с намером, да скроје најбоље законе за народ? Варате се. Они долазе не да кроје најбоље законе за народ, но да воде за себе најудеснију трговину. Или шта мислите? Мислите ли ви, да они долазе да раде за народ и говоре истину у име народа. На жалост не. Они се толико уморе и настрахују приликом

избора, да им је одмор у Парламенту најмилија ствар. И они се толико наговоре лажи приликом избора, да их је стид отворити уста у Парламенту и рећи истину, јер тиме би демантовали своју изборну лаж, која им је пропутила пут до овог храма народног.

(Владика Николај Велимировић)

Тек, за време изборне кампање, кандидати најављују амбициозно замишљен програм; без устручавања и стида, будући посланици, начелници и министри нуде олакшице за живот, инвестиције, запослење, повећање личних примања, укидање корупције. А, заправо, искуство у нашим демократским изборима, показало је каријеристички, властољубиви, властохлепни наум; те да су наречени она Циганка која увек баца криве карте и проузрокује лажну судбину. Без икакве калкулације о могућим консеквенцама, уколико се не испуни јавна реч, која је непоречна и која има важност уговора. Дају се обећања без икаквих потписа, печата и јамчевина. Заклетва у Законодавном телу је проформа. У белом свету се, пак, заклињу над Библијом!?

Осим популарности и моћи, професија нуди могућност богаћења, гратификације, путовања и разоноде. Ни на крај памети бирачко тело, заузврат факту да, по истеку мандата, ваља стати пред народ као пред чисто огледало које неумољиво региструје сва дешавања. У питању је одговорност изборног лица која се изједначава са кривичном, материјалном или дисциплинском дужношћу.

За случај неиспуњења предизборних обећања, политичар треба да се, попут стрелца кад не погоди средиште мете, окрене и у себи тражи разлог за свој промашај; одговорност не можете пренети на онога који с тим нема никакве везе.

Пређемо ли преко деликта од којег долазе наше невоље и тескобе, и остане по старом, то значи: понављање

исте радње и очекивање другачијег резултата, онда је то – по дефиницији – лудило.

Не идемо даље. Изневерена очекивања, обмане и обећања, потребују суд брз и праведан – без враћања зла за зло, пакост за злобу. Можемо наслутити размере народног страдања. Судити и – у случају кривице – изгон и прикивање виновника, као некад, на стуб срама.

Напуштамо праксу, по којој смена власти иде као наслеђе најприроднијим путем; нова претходну ослобађа полагања рачуна, и сама се безобзирце баца на грабеж и дотицање. Власти се међусобно држе и хватају; коприва коприву не жеже.

Разумемо ли приповедачеве речи: „Онај који би учинио да два класа или две травке расту на комаду земље где је дотле растао само један клас или једна травка, био кориснији за човечанство и учинио земљи важнију услугу него цели сој политичара заједно“ (Свифт)?

Домети 2023.

РАЗЛОМАК ИСПРЕД ЦЕЛОГ БРОЈА

Слободно је рећи, суочени смо са праксом која помало зачуди и узнемири, изузетно, изгледа као недолична слика.

Видимо, наиме, младе, неожењене и неудате, готово дечаке и девојчурке на вишим, високим и највишим друштвеним или партијским положајима, јамачно задатака који ишту одговорност, умеће, знање, подробну упознатост, радне резултате и етичке норме. На функцији се задеси човек без неких заслуга и уважаења, за кога се до јуче није ништа

знало. А, јавна функција, просто, поставља пред извршиоца непостижљиве циљеве. И посебно, неиспуњење поверених задатака, повлачи законом предвиђене консеквенце, на концу, одговарање на суду.

Као што знамо, ценимо некога по ономе што је створио умом и телесним напором, надахнућем и рукама; по делу и ономе што оставља утисак, у шта су уложене муке. Стојимо на становишту – све и да би желео – младом човеку недостају године живота да толико постигне.

Ван сваке сумње, здрав разум не може да оспори људску енергију, виталност, бодрост и ведрину духа. У самој ствари, омладина оличава радну активност, одважност, одлучност да се све преузме и уради, без обзира на препреке и жртве. Школовани млади свет је глава сваког друштва. Младост се изговара пуним плућима.

Узев са противне тачке гледишта, млади су синоним скорашњости и неискуства; приписује им се површно разумевање, пренаглост, лаковерност, тананост живаца. Нису прошли кроз све школе, још нису загазили у живот, упознали бездане људске природе, срце њихово не зна за горчину тешких искушења.

Но, гледајући кроз плот шта раде државни руководиоци и политичари, млади чезну свом снагом да и они заседну у функционерску столицу као гостинску столицу, одакле се лако не одлази. Све младом човеку неприлично.

А јавни рад, противно констатованој претпоставци – штавише о томе читамо у школским уџбеницима – има своју другу страну новчића. Нимало чедан – према томе, недоличан младима. Занимање праћено несигурношћу и ризиком од сваке руке, у многим околностима, радњама које се косе са човечанским стремљењима и поштењем. Неискреност, дволичење, подилажење, махање репом, најамнички статус, атрибути су делатности која се дефинише као политика. Јав-

но се говори: онај ко се њоме бави ни од чега не зазира, лица је на којем нема образа.

На другој страни, мисаоност, разборитост, налажење решења и дела достојна респекта, привилегија су човека који је релативно прошао доба живота. Завршене школе, виђен свет, близина стварном животу, пролазак кроз више „прочишћавања“, стављају на виши степен друштвене хијерархије. Благо стицано посматрањем, практичним живљењем, страдањима и патњама (животне исусовачке муке), не може се никаквом науком надоместити. Вели се „Пред седом главом устани, а поштуј лице старчево“. Или, Шекспирово: „Бити зрео – то је све.“

Не пледирамо за „стареж који омета младеж“, за ужегло знање и сплетеност у мишљењу, где се угнездио старачки мир. – Забога, колико може да привреди онај збани, погрбљеног хода, чича коме је место да седи поред ватре и не ради ништа?!

Чувајући се брзих уопштавања, прижељкујемо субјекта средњих и зрелих година, изнад просека и изнад његове средине и – зашто не – по изгледу млад.

Политика, 2023.

ОБИЧАН НАРОД

Народ је основна мера, прво слово и жива црква. Пословица вели: нико није мудрији од народа. Зато о његовом царском достојанству можемо, евентуално, рећи рђаво само иза затворених врата. Истину, многи знани људи су говорили о: „омраженој простој светини које се ваља клонити“ (Хорације); „пучини једној грдној“ (Његош); „вечном

малолетнику, који ће увек бити у последњем реду, пошто представља број, масу, неограничено“ (Флобер); „простом пуку попут стоке за клање, који се користи кад затреба, да би се угрозила страна, а кад више не треба, онда се жртвује“ (У. Еко). Да не наводимо друге филозофе и књижевнике.

Жртва исцрпљујућих расправа, размимоилажења и антагонизама, неретко оне опипљиво-волунтаристичке борбе мишљења зарад себичних интереса, основна маса људи ни у медијима не добија најгласнији плесак.

Опаска се неотклоњиво доводи у везу с неким мањкавостима средстава јавних комуникација, као што су логичка строгост, тачност, озбиљност, методичност. Овај пут имамо у фокусу позваног лица на телевизији, учини се, његову недораслост у улози поштеносног референта, његово прекорачење, смушеност, изузетно, изопачавање чињеница. А јавно наступ налаже познавање ствари, разложност, опрезност, такорећи, говорење с малим заостајањем и тражењем речи. Захтева се позорност, смотреност и нека стидљива уздржљивост. Краће речено, дух и такт, чистота стила и снага језика.

Имамо у жижи ТВ госта од струке или јавну личност, расположеног да предмет дебате разбистри и изведе закључак, који се овде издаје као учењак и паметар, те остави утисак неке врсте ауторитета и духовног опуномоћеника милионског гледалишта.

Будући материја „уско стручна“, разумљива посве специјалистима, учесник у ТВ расправи, – није искључено у својој невиности намери и непретенциозности, – убади реч: „Да објасним народу“; „Народ то не разуме“; „Да упростим народу“; „Гледаоци то не знају“; „Људи то не схватају“; „Гледаоци то треба да знају“... Каже он у камеру некако супериорно, макар сам неиздвојен из народа, можда површни познавалац, обичан сваштар.

У студију, водитељев сабеседник једноставно држи да човек од природе овлаш познаје ствар, можебити, колико упола. Човек из народа, оно што се каже лаик, без систематизованијег образовања, на нижем степену хијерахије – мисли он – није у стању да предмет разабере, прими и усвоји. Помисли: да живаљ не разбија главу за оно што не мора да зна. На концу конца, незнање је саставни део људске природе. На концу, народ не зна.

Ваља критички рећи, незгодно и неукусно зазвучи реч о неупућеном, незрелом и простом народу. Ма изречнута мимогред и без задње намере, реч се прима с неком индигнацијом, па и као увреда. Дирнуто тиме у осетљиво место, јавно обесцењено, одолечено, грађанство реагује мрштењем, кривљењем уста и одмахивањем главе, или неким другим невербалним или вербалним сигналинама.

Јер, најжешћа је увреда народа, а не краља или Бога.

Препорука је, према томе, избегнути етикете које подривају и крње ауторитет народа. И онда кад интимно имаш у виду простоту у позитивном или негативном смислу, рекни да резонира као да је из „главе цијелога народа“. Илустрације ради, подесна је безлична форма, у првом лицу множине: „Да објаснимо“; „Да будемо конкретнији“; „Учинимо појам јаснијим“; „Ближе расветлимо“, „Да покушамо“.

Задржали смо се, надам се, на један не беспредметан пример.

ОД ЧЕГА ЧОВЕКУ БИВА ЛОШЕ

Противно златном методичком правилу: поступност, начело логике, објективност, препорука, критика и, на крају,

негативности – штампани и визуелни разгласивачи иступају према некој својој уређивачкој концепцији.

Место пласмана идеја од националног и државног значаја, афирмације и заштите базних и моралних вредности, здравља, економије и добрих резултата, усаглашавање са државним циљевима и општим народним расположењем – и тако се помогне руководству земље у његовом големом и теретном послу – редакције и посленици јавне речи започињу истинама и полуистинама, облигатно рђавим вестима. Врве коментари од самовољних закључака, нездравих асоцијација, од неочекиваних и слабо прикривених, али баш зато накарадних асоцијација. А методичко правило гласи: „Никад не користи лош пример“. Конкретни резултати, успеси на економском плану, контакти са страним државницима иде под рубрику: „И остале вести“.

Из дана у дан, из сата у сат, без икакве интелектуалне нелагодности, безобзирно и бесомучно, разашилачи медија нижу субверзивне слике. Примера ради, дописника из иностранства, који с неком злурадом, прикривеном или отвореном веселашћу, набраја „афере“ које терете српско државно вођство – водитељ из студија опомиње на ствари које, у том реду мисли, није поменуо.

Силовита је интенција карикирања, пакости и свлачења наниже. „пси чувари“ демократије и реда, медији су укинули уговарање експлоатације природног богатства којим би се поносила свака земља; суспендовано је црпљење литијума, како власт не би нагодбу са иностраним партнером инкасирао као свој успех. Суспендује се подизање мостова који повезују људе.

Информативне и друге емисије поваздан одашиљу у етар прилоге који руше туђу репутацију, „разоткривају“ незаконитост рада државних органа. На све стране развејава неповерење и песимизам.

Одбацујући маску пристojности и обзира, на ниском плану оговарања, без стида и обзира, критичари износе оптужбе на рачун поступака и речи председника Србије и председника Владе. Одсуство добре намере, иронизирање и терање сеира налик су ружном позорју, у којем су сами критичари и главни глумци и једини гледаоци; јамачно, излажу себе опасности да буду смешни и достојни сажаљења.

Вести о кваровима, државним губицима, возу „Соко“ који је на прво путовање кренуо са закашњењем и иде клаклај (јер од Новог Сада до „Кнез Михајлове“, не до станице, треба још пола сата); онда „Београд на води расте – Сајмиште опада“, „Београд је међу најзагађенијим градовима у свету“, „омладина која је под депресијом“ – спикер артикулише с неким дискретно-саркастичним тоном, широком руком, сценски. Израз лица, дељење речи различите висине и интонације, рекло би се, нијансе подлости за које нема правог назива, одају једно победничко усхићење. Фанатична лиферација антидруштвених садржаја, скандали, све према формули: „Што горе, то боље!“; „Лоша вест – добра вест!“

Занемарен професионали етички кодекс, облачење истине по свом науму, противно државном концепту, вређа и поништава личност и част грађанина. Грађанин има пред собом морбидни хоризонт, увертиру за невоље које могу да уследе, неко лудило стварности. Чини се – питање је часа да се над Србијом, као над удовицом, рашири покров. Пред огледалом и лицем неблагонаклоног света, суочен са друштвено-дезинтегративном работом против своје земље, грађанин-гледалац остаје у жалосном стању.

Најзад, језик одбија, са знатним опсегом злоупотребе, нечист и грд као ђаво (не буди узгред речено, непримерен младом свету који се уводи у ред увиђавности и говорни бонтон.)

Непријатељски расположени гости у ТВ-студију спуштају на нижи план, умањују и обарају степен вредности: јединица мерења је нула. Критикује се, просуђује и благи без видљива доказа, види у обрнутој, задрто црној перспективи. На који начин гост себе препоручује за лидера и – је ли – стави привреду и друштвени живот на здраве темеље. Вичу они који би морали шаптати. Напад почесто долази од урота ситних, малих, мање способних, па и сасвим неспособних. Онога који није приложио макар једну човечанску реч за заједничку ствар и корист свога народа. Учи-нак од ништа до којешта и натраг. На екрану је пустосват, знан политичар или његов следбеник, који нема никога у народу, оставио за собом рушевине на све стране; и један дивљи капитализам – казали бисмо – вртешку људи и ствари које нису виделе ни ветрењаче. Ако би многима искрено погледао у очи, показало се што носе у себи, човек би био запрепашћен њиховом празнином.

Ето.

Уз човека је увек човечуљак, кржљавко, неотет људским слабостима и негативним емоцијама, који у туђој величини најоштрије види сопствену мањкавост. За кога се нема шта рећи. Једно ништа које није ни за шта.

ПОЗИЦИЈА – ОПОЗИЦИЈА

*Погледао сам на Скупштину и рекао
да мора да се тамо сада свађају.*

Ђорђе Кадиевић, редитељ,
Политика, нов. 2022.

Неблагодарно је дотицати одвећ амблематску тему.

Као у европским и многим другим заједницама, и код нас власт функционише на демократским основама које су – казао је Черчил – најгоре осим свих других које су још горе; почива, наиме, на демократији упоређиваном са незграпним сплавом на којем свако весла на другу страну. Како год му драго, ни најдубљим умовањем не може се наћи решење, ни довршење човечанском и људском устројству.

Бацимо ли, закратко, поглед на минули наш тридесетнијски парламентаризам, на позицију и опозицију које оличавају рад за опште добро и ползу – бивамо пријатно разочарани.

Грађанин кога занима установа око које се окреће његов живот, крајње је изненађен, збуњен и дезоријентисан: „високи дом“ је на зачељу списка државних институција у које житељи имају поверења. (Бусајући се у груди, посланик каже: „Хоћете циркус у Скупштини. Имаћете циркус“.)

Егзистира, дакле, партија на власти и она која то није.

Од канала преко којих се утиче на носиоце власти, опозиција је зато да придонесе развоју унутарњих односа и свести, политичкој мобилизацији и буђењу јавног мњења. Релевантним информацијама о реаговању друштвене заједнице, окупљањем гласова незадовољних, узбунама, сталном и строгом контролом, предлагањем конструктивних решења – она придонosi превазилажењу социјалних и привредних потешкоћа, бољем овладавању државним пословима, обара кривду. Опозиција није институција рушења и рушиоца, него „професионални критичар“ владине политике, учесник у вршењу власти.

Шта чини мањинска страна?

Невољна да о било чему постигне пристанак, не могавши да издржи изборни период странке на власти, она се поставља контра у свим смеровима. Не чувајући се скрнављења противника олаким поређењима, таштим метафо-

рама, не бирајући аргументе и речи, као да је наша пропаст потребна, преузима радње туђе човеку и гласачу, далеко од онога што се квалификује као страначка политика. (Дабоме, припадницима из друге партијске клупе, већинска страна, и сама нестрпљивих покрета, не остаје дужна.)

У највишем законодавном представничком телу, слушаоци / гледаоци посматрају скандале и кошкања људе несмотрене и криве памети, галаму која надјачава буку шкрипања точкова на колима; из поганих уста чује се карање и цапање.

Између противничких табора, позиције и опозиције, нема погодбе и толеранције, икаквих знакова изграђенијег и стаменијег односа; као две азбуке из два разна писма и језика, ниједна страна у спору не допушта да је она друга убеди.

Као да није реч о политичким противницима, чији рад местимице прате зађевице, лак сукоб или мала чарка, прође „с мало или нимало крви“ – него о непријатељима. Уместо да сарађују, воле и – сентиментално изражено – удишу дах једно другом, гледамо насилно-напаачко понашање. – Наместо да сагоревају у истој жижи, једни друге би сабили у кутију шибице и запалили. Да се покољу. Као да се лудило отело из ланаца.

Трагична дијалектика наше судбине.

ПЛАНИНА БОГАТА РУДАМА

Деценијска стагнација, пауперизација, незапосленост, борба за голу егзистенцију, страх од губитка посла, запалост у дуг према међународној заједници и комадање земље, слика је нашег стања, слома и пада.

У позадини банкрутства и државе свучене до низине стоји, у првом реду, корупција, грабеж и отимачина – а на чему, мало-мало, упозорава Европска заједница. „Потајно узимање нечега што не припада другоме“, ослабљена вера у власт и правду „која држи земљу и градове“, довели су до снижавања јавног морала, оскудице опште свести и атрофије сваке вредности.

Човек је принуђен да пита одакле ово долази?

Од власти и појединаца на најодговорнијим политичким и привредним местима. Предузеће у којем се најбрже и најлакше може успети, мамац лаког и луксузног живота, најисплативија фабрика и ковница новца, политика је трансформисана у неку врсту епидемије и неутаживе страсти, попут уживања дроге.

Уместо усредсређења на одговорне и тешке послове од народа поверене, представници одговорних инстанци се одају непоштеним и криминалним радњама.

Уверени да хијерархијско устројство и законско покриће ослобађа полагања рачуна и одговорности, носиоци власти, изузимајући часне изузетке, упркос обелодањеним хашењима, не одступају од прљавог предузећа. Јагма за приземним добрима, малверзације, утаје и преваре, отимање фабрика и пољопривредних добара, одају субјекте напуклог карактера, сирове материјалисте и бестиднике. Без осећања и милости, брише се и ничему не прашта. Непробуђени из своје осетљивости, незасити у својим желанијама, не могу да се преједу и насрчу благодети цивилизације. Императив је окористити се (за свој мандат) на сваки начин.

Крађа, превара и безобзирно пљачкање осиротелог народа није ништа друго до извлачење камена из темеља на којем почива држава.

Не без изненађења, и не први пут, наша невоља долази од феле која се успела на степеницама друштвене хије-

рархије. Пали према ономе какви треба да буду, без части и скрупула, агресивни и алави, нечисти и погани, цепољуби и грабљивци, шта све не, живе од мржње, незнања и најнижих нагона, чисти су народни непријатељи и упропаститељи државе. Могу се, стога, надати да их очекује тама најцрња, проклетство слично гробу.

Можемо себи дочарати слику српског војводе Степу Степановића који, у свом кабинету, пише приватно писмо властитим мастилом на властитој хартији! Професор Љубомир Стојановић, сведочи Лазар Пачу, држао је у радној просторији две лампе и две мастионице. Када би увеће приступио свом књижевно-научном послу, палио је своју лампу и трошио своје мастило.

Сомбор, 2014.

НОМИНАЦИЈА И КАМПАЊА

Не пристајемо на живот о којем доцније неће имати шта да се каже, да нас несмисао и срамота однесу са овога света сунцем обасјаног. Наша стремљења и наши снови јесу: бити запажен, значити у очима другог (кад неко припиткује или моли за нешто, не изговори твоје име без неке титуле); а то значи, живот леп и нелишен путених жеља.

Понесен струјом времена, човек властите идеале потражи у јунским изборима 2020. године. Без хамлетовске дилеме, хоће-ли-неће-ли – номинује се за лидерско место у партији. – Ко рескира, профитира!

Са искреним намерама и неким кипућим одушевљењем да се „покаже“, али и искрено помогне своје крају и земљи својој, човек креће на тркачку стазу која није

без окука, мостова и плотова – и више – непознаница као што је црна рупа за астронауте.

Кампања је завршена, изборна тишина, такође. Гла-сање окончано. Узалуд добри планови и намере, и сав ин-вестиран труд, сва сила реторике и страдања.

Дебакл на локалним, покрајинским и републичким изборима није само осећање нелагодности и мучеништво без награде, него буђење из ружног и вештачки изазваног сна. Скрхан, спљоштен од брига као после обртања на вит-лу, човек се нађе између зидова самоће и ћутања; над њим се спустила туга као вео над удовицом.

Ни помисао на „Упознај себе! и истину да нам се до-гађа само оно што одговара нашем карактеру; на пословицу: „Ко се дубље погледа, тај се неће хвалити!“ Код Толстоја: „Човек може да избегне несреће које му Бог шаље, али нема спаса од оних које сам на себе навлачи.“ На концу, шта ако ти се жеља оствари?!

У самој ствари, назови (пропали) политичар, као и други, изговор тражи изван себе. Види како је бирач по при-роди низак и рђав, незахвалан и неверан. (Исусу који је из-лечио десет људи од лепре, само је један захвалио.) У души неприхваћеног политичара, који је претрпео фијаско, народ је мртво место. Говори као филозоф воље за моћ: „Они ме не разумеју; ја немам уста за те уши.“ Недолично је цитирати грубе речи књаза Милоша о народу; пожели заборав и га-шење професије политичара, онако као што су заборављени астролози, алхемичари и оклопници.

После банкрота, судбином недодељен политичар по-стаје свој властити тужилац и целат; осећа потребу да себи наноси патњу, отпочиње да мрзи своје месо. Мучећи се као дужник и кривац слути румен стида од прикривеног задир-кивања, можда, љаге која не пристаје уз његово име. – Увек се нађе оса да убоде уплакано лице.

П.С. Ово није написано из притајеног разлога, из ниских побуда. Реч је о интимном стању човека који, у својој блажености и наивности, потражи каријеру (каријера конотира са речју тркалиште), заиска положај и пријатељство са угледнима.

Политика, 2020.

ПОЕН

Не може се прећутати – политика је у нашем контексту и размерама најисплативија фабрика, малтене ковница новца, а политичка странка, институција недиверзификована од трговачких предузећа. Стога, рад са гласачким телом захтева тактичност, окретност, умеће управљања политичким препрекама и зачкољицама, несумњиво, све ради остварења једног циља: моћ и новац.

Они који се њоме баве – прелазимо на тему – у својим наступима, полемикама, комуникацији, контактима, потпомажу се фразама, парафразама и уходаним реторичким фигурама. Језички арсенал употпуњује конструкт „јефтин поен“. Узев кумулативно, који не троши дисциплиновани напор више него партија брица.

У самој основи, не само у данима политичке кампање, него и у периоду мирног политичког живота, поен је пар екселанс средство партијске пропаганде и манипулације, скретања позорности на ствар странке; да се нашкоди супарничкој страни или врати жао за срамоту. И те како, оруђе личне промоције. Разуме се, налази издашно место у међународној политици.

Утемељен на подлози рачуна дана и интереса своје политичке организације, јефтин политички поен уноси у јавност неспокојство и немир, узбуњује и плаши; има снагу удеса зле мисли. – Крај свеопште бриге и студени, народ бива бомбардован јефтиним јединицама којима се исказује оцена успеха.

Незнатан политички поен у циљу придобијања гласачког тела чуо се недавно из уста хрватског политичара да је српски народ „шака јада“, иако зна да се његов народ не може квантификовати са српским; има и друге конотације. Поен-жаока навуче гнев на цео народ, изложи омрази и, уопште, повуче „захлађење“ односа.

Грађани, партијско-страначком терминологијом речено бирачи, гласачи, имају у свести демагошко-корозивно дејство тричавог политичког поена. Ситан, ништаван, низак и занемарљив поен има скупе консеквенце; посредни је, видимо, политички диктум, планско уцепљивање лажи, без икаквог стида и мере. („Права политика не може учинити ниједан корак“ – наглашава филозоф – „а да се при том не поклони моралу.“)

Указујемо на реторичко-политички топос, макар његово апострофирање имало дејство отприлике онако као што га има натпис на паклицама цигарета: да дуван убија.

Новости, 2009.

ГОСТОВАЊЕ

У јавном простору, као масовној позорници разноврсних манифестација, много пута се говори и пише без много обзира на граматичке стандарде, неосмишљено

и без стила. Језичка јединица је некритички употребљена, слободна и варљива, по принципу што падне на памет; као да господаре разбијачке језичке тенденције и пуштахилук; реч у свом контексту поприма непотпуно, неко тугаљиво и карикатурално значење.

Нега језика једна од основних активности сваке развијене националне културе, налаже отклањање неприкладности и девијација које поткопавају његову чистоту, зацело, отежавају споразумевање. Спаривање с чим се стигне тривијализује и проституише реченицу, речи остану неплодне као охoola уседелица; многа језичка решења леже у утроби као камен.

Да говоримо разумно, именовање ствари, појава и занимања, само на први поглед изгледа надохват руке. Увек језичка питања захтевају знања не само на степену школских констатација, него тумачења и мисли које прођу кроз сумњу оспоравања, изискују расправу или есеј дугачак попут књиге.

Међутим, примедбе, кумљења и преклињања и онда када се – да опростите – види да је цар сасвим наг, неретко се игноришу и, посве, омаловажавају. Преко питања нарушавања свога језика прелази се као да је постављено на непознатом језику.

Износимо из архив подрума на светлост дана реч *гостовање* на медијима јавне коминикције, визиту која има службени карактер – конкретно – учешће човека од сруке и угледа на ТВ или на радио емисији. Гост је позван од стране медијске куће, е да саопшти јавности ствари од општег интереса.

Завиримо у речник *Српског језика*.

Лексема *гост* значи онога ко долази некеме у походе да проведе извесно време код њега, позван на обед или какву другу част; коме се приређује дочек. Гостовање призива у

свести провођење, забаву и разонођивање, на којем позван удовољава своје жеље, осећа задовољно и пријатно. Не случајно, гост се нада домаћиновој припремљености у сваком погледу.

Свакако, од стране редакције не изостаје дочекљивост, гостопримљивост и сустретљивост.

Но, будући разговор, интвју окончан са водитељем, гост је слободан, не смемо рећи, непожељна фигура; сâм се, за тренутак, осети јабанцијом и туђим. Јер, посао је свршен и на вратима студија чека следећи посетилац као учесник у претходном плану рада.

Овде примарно имамо у оптици, госпождију из редова књижевника и уметника, руководиоца установа култура или месних заједница, који, не рецимо у загради, долазе из унутрашњости о свом руху и круху.

Држећи се гледишта на које овде стојимо, службена посета ради краћег или дужег јавног разговора, у актелном вокабулару означена као гостовање, неприкладна је формулација у смислу и духу нашег језика; видимо, штавише – носи у себи призвук иритантности и неке тугаљивости. На концу, службену комуникацију прати уздржаност, крутост, укоченост, одсуство срдачности и интимности; далеко су гост и гостовање.

Очекујемо да својство и именовање позваног учесника и његово учешће у програму, дефинишу уредници, наставници филолошких гимназија, управници катедара за језик, Институт за језик и књижевност или њима сличне инстанце.

ВАНРЕДАН ПРОФЕСОР

Говоримо о стварима језика које, такорећи, сазрело падају на хартију.

Пре свега, језик у знатној мери непогрешиво означава ствари и појаве, као што поседује стваралачке механизме за грађење нових речи. Ипак, најсавршеније средство комуникације, језик није свршенив; у самој ствари, његова омеђеност, препреке и „везаност“, па и сиромаштво, у извесном смислу, отежавају кореспонденцију, услед чега нешто остане недоречено, неконкретизовано. И човек од струке се заглиби у закучастој и недовољно прецизној терминологији.

Простор за приговоре при означавању предмета није узрокован природом саме ствари језика. Улогу одигра некритички приступ, пука акциденција, именовање по невољи.

Спозданошћу се може констатовати, у номенклатури наставног реда, занимање *ванредни професор*, продукт је интелектуално-језичке произвољности, партизанства и неке мисаоне пометње. Прилепљено за елитни струковни положај, у службеној кореспонденцији упослење са предзнаком ванредни, као из уста мрзовољних, остаје као тежак недопечен хлеб.

Илустрације ради, Велика школа у Србији, претеча данашњег Универзитета у Београду, имала је другачије академске називе него што су то уобичајни савремени називи. Екстраординарни професор је био еквивалент данас познатом ванредном професору. Ово звање је добијао научни посленик који је имао извесна признања и допринос својој струци, али још увек није достигао највиши академски ранг. Ординирани професор је био назив који сада носи редовни професор.

Респектабилан службени степен једне професије рефлектује негативан публицитет, упркос незнатној дистанци између ње и позива редовног професора. Изванредан научник и педагог, прегалац вишег реда, перспективан, кога смо се задовољили да назовемо ванредни, фигурира као опозит титули редовног професора. Посреди је семантички површан, неадекватан и просто потцењивачки конструкт; друкчијим језиком, научни степен који упућује на нешто из(ван) уобичајеног реда, непостојано, прекобројно, на нередовни статус – најпоследње – на онога ко је излишан, без кога се може.

У јавном мњењу, лексема ванредни асоцира на несигурност и непостојаност поверења, на кога се не можеш до краја ослонити. Мисли се на обављање рада паралелно са основном или сталном службом, као на посебан извор додатних прихода. А истина је и то: професор овога ранга подлеже реизбору, те му је незагарантована материјална заштита.

У истој равни у погледу части и угледа пред члановима академске заједнице, улога ванредни носи неко осећање не-лагодности, можда, стид; у очима широке публике звање ванредни ружи углед универзитетске заједнице. Насупрот њему, чин редовног професора призива у свести спокојство и стално запослење.

Питање није реторичко, већ питање у здравом смислу речи, не тиче се посебно културне јавности и аналфабета, већ језикословаца и компетентних мислилаца, и оних који пишу дисертације о језику. Нажалост, на делу је језичка стихија, нека стидљива уздржаност, нека врста завереничког ћутања.

Изборни ред *ванредни професор* припада корпусу амблематичних, нерашчишћенијих и несрећно нађених термина, зацело, који се примају невољно. Да тако кажемо,

по цену да буде стрељан, аутор ове белешке сматра дубоко неприкладним језичко решење под насловом ванредни професор.

Чапек је записао: „Сваки неукус или јаловост у језику, свака фраза и оцртаност, симптоми су нечег поквареног у колективном памћењу.“

ЕКРАНСКА АУРА

Визуелни медији и светлосне сензације играју одвећ значајну улогу у нашем животу. „Мајка оживљавања“ и незаборава, фотографија чува и оно што физички није на земљи, видимо, дакле, ствар не излазећи из своје куће. Непосредно и посредно, доступни најширим масама, медији (продавци славе) имају снажну промотивну функцију у што повољнијој светлости.

Магично дејство екранске ауре, Фејзбука, друштвених мрежа и штампарског црнила – неварљив је утисак – јако је изражено у професији званој политика, по једном одређењу, цветном човековом боравишту; а у очима обичајног света, занимање чије актере не краси радиност, нити вршење службе без ласкања и сенке понизности – јамачно – којег не бије добар глас.

Анонимат, неумножени симболички капитал специфичном рекламогеничношћу свога лика, у овој бранши значи бити осуђен на ништа; сама смрт. Стога је све управљено ка непосредном верификовању и увећању политичког поседа. Потребни су успех и аплауз не само ради властите менталне хигијене, већ стога што неуспех носи опасност од слома. Господин икс ипсилон који намерава бавити се народним пословима, ни у чему себе не зауздаје, него се баца у

трку и свечано објављивање; жижа јавности иска бесомучно оглашавање из сата у сат. Све постоји да би завршило у фотографији. Треба приметити, (само)промоција је много кад сведена на вешање и звоњење туђег успеха као својега; ствараоцима и трудбеницима су додељене неме улоге.

Изашао из мрачне коморе актуелне друштвене реалности, у сталном тражењу да се испне на осветљену позорницу као најпожељније добро, политичар нуди о себи идеализовану представу, управо ону коју има сам о себи; штавише, верује да је чувен, нешто више и ређе; намах, себи изгледа громадан.

А, треба рећи, дело је довољна референца. (Не мало људи држи дистанцу од јавности; ако је у овом контексту допуштен пример Тесле који одбија да се нађе на фотографији.) И, посебно, част никада није шумна, не значи безусловно климакс; чак, посвећеност и страст за нечим траже живот у инкогниту, остати негледан и насамом са својим послом.

Јер, незаситост у оглашавањима, учестало експонирање скида са лица позлату, подсећа на метални новац који се истаре и сасвим излиже пролазећи кроз којечије руке, тако да се више не распознаје натпис. Неодмерено обзирама бонтона, наметљиво понашање изазива супротне ефекте, троши ауторитет, осумњичи, опљуне и наружи до гротеске, својеврсно је професионално обољење. Показивање и посматрање свога израза у огледалу, каријеризам и дрскост, неко лудило величине, занесу на странпутицу, замраче и помуте; гест су некултуре. Друкчије формулисано, потреба за славом, јурњава за популарношћу и показивањем, додир с гласовитим људима, робовање мњењу, непријатељ је замаха и полета. – Публицитет има безброј наличја; можда је чин упадања у клопку, закивање властитог ковчега.

Реч је и о томе, хабитус, безначајност и „јад“, покретне слике не могу компензовати нити прикрити. Хрљење на велику сцену, крстарење од места до места, митинговање, позирање, наметљивост, нису ништа друго до потчињавање мноштву и гомили просечних незналица.

Отрежњујуће делују речи: „Ко се често огледа, слабо кућу гледа“; „Они који предано служе Богу, нису ни лепа ни пријатна људском оку“. Помажу нам и сентенце: „Многима би се допао да се ниси трудио да се допаднеш свима“; „Ако тражиш да се свидиш – онда си снижен.“ И у том реду мисли.

На крају, на човеку је да сачува мир и одбрани од горке слике бешчашћа и проклетста. На који начин? – Оружјем из своје оружарнице: немарењем; не желети знати.

НЕВЕРБАЛНО ОПХОЂЕЊЕ

Показују ли радници у јавној служби и органима власти, уопште јавне фигуре, ниво говорне вичности као драгоцену могућност за успостављање добрих односа са сабеседником, али и за лични јавни успех? (Рецимо одмах, вештину управљања и владања путем речи, а не рад и резултати рада, илуструје случај црногорског политичара Мила Ђукановића, који први пут ступа у радни однос на место премијера једне Републике.)

Као што је познато, споразумевање се одвија мењањем израза лица, погледом, пријатељским стиском руке или другим микрогестовима који поткрепљују разумљивост. Општи је утисак, међутим, негдашњи и садашњи одборници, посланици, начелници, државни секретари, министри и даље, нарочито не рачунају на непосредну подршку телесне екс-

пресије, која је – наглашавамо – много кад елоквентнија од живе речи. Извесно, инхибирани и неприкладни покрети тела умањују проточност разумевања поруке и чине опхођење штурим и неживотним.

Затичемо народне изабранике скљоканог тела, упола окренуте главе у односу на место говорења, заузете мобилним телефоном, раскомоћене, са жвакаћом гумом у устима, како ћаскају или сисају ручицу наочара. Није, тако, јасна широко прихваћена гестикулација правописног знака навода. Знајући, наиме, да изговори његов појам, политичар (и не само он) служи се смешном пантомимом стављањем обе шаке у пределу ушију и млатарањем кажипрстом и средњим прстом, поступком који, унеколико, подсећа на лакрдијашке кретње.

Нису ретки призори уношења у лице, махање папирима и реквизитима, надвизивање. Законодавни дом у којем се заступају интереси народа и земље, није поштеђен призора поливања водом или обојеном течношћу партијског противника, посланиковог изношења из сале, сцена које емоционално запање. Данас, посланици не седе на скупштинским столицама, него стоје ногу испред ногу, машу унапред спремљеним транспарентима, уносе једни другом у лице, прете кажипрстом или међусобно гурају. Шта све не чине!

При дочеку иностраног госта – могли смо се томе осведочити такође у улози ТВ гледаоца – показује се латентна сервилност нижег према вишем, нека лична слобода на ивици измицања контроли. Примера ради, тапшање иностраног госта по рамену, узимање под руку (читалац неће да замери ако га аутор ових редака замоли за дозволу и подсети фамилијарног одношења према иностраном госту бившег председника Југославије, Зорана Лилића) и сличне етикеције и љубазности, емитују необичне и негативне вибрације. Антологијска је сцена Титовог отресања трунчица са Черчиловог капута.

Могли смо гледати смејање премијера и председника држава на спроводу неког државника; на пример, кикот прве француске даме на сахрани енглеске краљице. Поводом убиства алексиначке породице Ђокић, сметнувши с ума за тренутак тужан повод, учесници ТВ емисије, начас, коментаришу трагедију озарена лица. Држимо ли се какве такве хронологије, својевремено смо у ТВ емисији о отварању изложбе о погрому, страдању и депортацији српског народа, повремено слушали коментаре ведрога лица свештеника и грађанских лица. Поводом рата у Украјини, у којем је изгинуло и осакаћено на стотине хиљаде, протерано на милионе, представници Европске уније сликају се са председником Зеленским озарена лица, чисто насмејани; не би ли, по свему, изгледали допадљивије.

Надаље, ТВ водитељка, усред циче зиме, спрам прикладно одевених гостију, не често, води разговор разголићена и истурених голих колена. Док народ замишља министра као нешто друго, у много чему узвишено – не једном га затичемо ноншалатно одевеног, у тренеркама и спортским патикама, где му виси учкур.

Елеменат говорне личне карте и целокупност формалног образовања, непосредно опхођење претпоставља изглачане покрете и господствену уздржаност. Неприкладни гестови обелодањују контакт нижег културног нивоа; ван сваке сумње, недоличан високом позиву. Симултани пратилац вербалног опхођења, који даје речи печат обавештености и знања, говор тела, подлеже „визуелној граматици“ као критеријуму лепог. Изложен, наиме, јавности, општенародни службеник ваља бити свестан акција и спољашњег изгледа – послужимо се фигуром беседника – као што вртлар за све време мисли о цвету руже док копа и сади шипове.

СВЕСНО ИЗРЕЧЕНА НЕИСТИНА

Да не варам народна надања.
Петар Петровић Његош

Злоба и лаж то су две паликуће које су произвеле пожар целога света у прошла два светска рата.
Владика Николај Велимировић

Кад пратите борбу између две политичке групе и желите да знате која је више у праву и има боље изгледа на победу, ви обратите пажњу на то која од те две стране у већој мери употребљава лаж као средство борбе, и знајте да ће та страна подлећи.
Иво Андрић

Упркос факту да се при немилосрдним дневним светлом не може ништа сакрити, и да у нашим погледима на свет и међусобном опхођењу прво и последње мерило треба да буде оно што одговара постојећим чињеницима, за чим човек жуди – истина се утаборава у аутизам, у квази истину и лаж. Подупрта реторичким принципима, опсенама и квази-доказима, мимо ње се пролази као да је замотана ствар; расипа и релативизује, доводи у сумњу и на ивицу ништавила. „Оштрија од сечива”, сведена је на голо сироче које свако облачи по својој жељи. Медијима се пропорционално слабо верује (око 50% земаљског живота и општења заснива се на вери); медијска реч није више незаменљиво средство у области експедиције истине, меродавно оруђе пласмана, већ индустрија свести у којој је објективно извештавање готово немогуће. Слабо дејство повећава се до болних размера. Са пољуљаним поверењем у снагу људског разума, варани и обмањивани, захваћени неком духовном инерцијом, конзументи медија, ТВ и штампе јесу, по фразеологији оног времена, Неверне Томе. Постављена аутентичност, статистички подаци, коментари, вести – противно својој сугестивности и очигледности – примају се с неком сумњом и иро-

ничном суздржаношћу. У свом финалном исказу, поруке су без адресе, пусти гласови чији се смисао не разуме.

– „Спремите се, долази време лажи.“ Заиста, наступило је улагивање, извртање чињеница и манипулација, сама конструкција и позоришни гестови. Вербализација без скинутих маски и неотворена срца кружи у нама невидљиво као крвоток у телу. Нечисте речи и нечисте мисли прате све што је еталонско, драгоцено и свето. Камелеонски говор, лаж која одасвуд веје, дотерали су смисао до дувара. Пад је био изванредан.

Не треба правдати и доказивати да се изразита људска слабост најјасније рефлектује у сфери професије названом политика. („Политика, да не кажем лаж“, Прота Матеја Ненадовић.)

Политичари јесу племе које не говори човечански, искрено, речима правим, здравим и снажним, а како би истина била права, а људи здравији и јачи. Као припадници партија и странака, све и кад би желели, они имају своју парцијалну истину. Говорење је што и „стављање фирме истине на дућан лажи“. Неистина и лагање су уље којим се подмазује интеракција са „гласачким телом“. Саопштава се народном уму милије; као да не постоји сутра, да су једно речи, а друго дела. Порочан и покварен у срцу (порочност и поквареност су праве речи), зарад интереса, мандата и каријере, субјект говори на лукаво учен начин, неуморно понавља у безбројним софизмима, измишља, преврће, издаје опште ствари. Облепљен лажима, тако да изгледа као неки мешанац махноа и канаринца, наоружан силама реторике и медија, његова реч и свака појединост сејани су на сити преваре и обмане. Гледамо глумце без декора, проповеднике теорија чији је назив „можда“; загледа ли се мало боље, из израза лица и издајничких покрета тела вире лажне карте, бедне фразе и дробљење.

Извртање истине и фама довели су до посрнућа и пауперизације. Сетимо се политичара и поочима из не-давне прошлости. Драгослав Дража Марковић 90-их година изјављује да ће „пољопривреда у наредном петогодишњем периоду имати приоритет у нашим планским документима”. (Када би човек завирио у све штампане изјаве, одлуке, препоруке, декларације и обећања, од тога би се начинила књига каурлука и неверства!) Једна уста која имају два језика, једно лице које има на десетине наличја нуде радна места, инвестиције, излазак из кризе, просперитет, стандард, брда и долине. Реторика прекривена камуфлираном церадом, да-дильско уљуљкивање у царству снова и призрака. Поставље-ни (уз велики публицитет и рекламе) камени темељци и за-почети грађевински објекти, јесу неми сведоци вероломства и ујдурме.

Не верујући у души да је истина оно што говори од-борник, посланик, начелник, државни секретар или минис-тар, председник општине у улози домаћина (да се не лаже-мо, сам лажац од формата) изјављује пред камерама: „Ако г. министар одржи обећање, испоштује реч...” – Унапред се ограђује, све може бити лудо радовање.

У свету који зовемо Европа уважава се реалност и гледа у очи данашњице и сутрашњице, држи до образа, ма како истина била оштра и болна. – „Немам ништа да вам обећам, осим крви, суза и зноја”, речи су Винстона Черчила, енглеског премијера своме народу на почетку неколико-годишњег рата. Реченица америчког председника Џона Кене-дија изван је кокетовања и придобијања: „Пођимо од тога шта можемо дати за своју домовину, а не шта можемо узети од ње.”

Трчилаже и маловерници, тровачи и ђаци Јуде, Каина и Брута, продубили су провалију између власти и народа.

Не чувајући се фаме и илузиониста који шију цареву ново одело, докотрљали смо се до данашњег стања.

Држимо се латинске: „Веруј, али гледај коме”; руске: „Не веруј рођеном брату, веруј свом ћоравом оку.”

Књижевне новине, 2014.

(НЕ)ПРАВДА

У данима ослобађања, пењања и демократије читали смо на страницама штампе садржајне и инструктивне коментаре о нашем друштвеном животу. Аналитичари, интелектуалци и људи од катедре, указивали су, с извесном жустрином и повишеном енергијом, на неопходност отклањања девијација и свега што спутава обичног човека. Написи и апели, нажалост, наилазе на зид глувоће. У том смислу, редови који следе јесу настојања да се истраје у борби против негативности и онда када је она потпуно безизгледна.

Онеспостојавајуће звучи факат о спорости и сакатости суда, путу до правде на „дугачком штапу“ и, још, о неповерењу у суд. „Владавина права на западном Балкану је слаба, поверење у владу и институције ниско, а грађани не верују у правни систем, уверени да само неке статусне групе имају користи од њега“, наводи се у Извештају европског суда ревизора о трошењу средстава Европске уније за јачање правосуђа и полиције.

Конкретно, у потрази за зајемченом правичношћу, грађанин заобилази институцију суда и запупућује на адресу политичких или невладиних организација, уреда, медија, гласноговорника и све даље и даље, ерго реши свој проблем. У дирљивој нади да ће наићи на разумевање,

верујући у души да је ствар за коју моли чиста, он се непосредно окреће ономе кога је гласао. Угрожена егзистенција, незаштићеност, судбина која одједаред припне живот како се грађанин није надао, баца у праву хајку по правду.

Ствар је схватљива и видљива, и не треба посебно правдање и доказивање: откривена до оголелости, чиста и очевидна, за коју – не бојимо се рећи – нису потребни никакви законски акти, параграфи или тачке; сакупљено, заведено, прокњижено, као непогрешиво тачан резултат. С неком нејасном и далеком свешћу да држава преузима функцију коју је првобитно имала мајка према своме детету (Ерих Фром), грађанин иде право лидеру као своме заштитнику. Живећи у демократији, која се у повести политичке филозофије валоризује као најбоље међу најгорим политичким уређењима („најгори систем од којег нема бољег“), он куца на врата канцеларије за грађанска права. Шта су демократске институције, државне или политичке, ако не одредиште где станују слобода и грађанска честитост, бистар зденац са којег људима долази добро и истина?!

Али на путу до ствари која држављанину по закону припада стоје урвине које ваља савладати; слободније ли се изразимо, правда је хватање црне мачке у мраку.

Партијски апарат је заштићен вештачким препрекама и бодљикавом жицом; пут до праведног решења је лутање у беспућу и погибел, једна антологија мука достојних сажалења. До челника се не може као ни до Бога („Господине“ – рекла је у поверењу аутору ових редака службеница Министарства културе – „наш задатак је да одбијемо странке“).

Као по правилу, наилази се на делиоце правике које је изабрао само слепи случај и које, што се каже, „срећа“ узима под своје. Одговорни друштвени послови поверавају се провинцијским политикантима, амбициозним шушама и

паланачким преливодама. Загребемо ли, покаже се геак кога сигнира лицемерство и низак степен отпорности на манипулацију. По психологији менталног склопа бојажљив, слуга и удворица, он трепти пред претпостављеним, устаје, снижава и прави слађим; обожавалац својих лидера, „сераскерчић“ гори од сераскера. Затечен између интереса странке, интереса невољника, изнад свега гледајући властиту добит, са ставом позера и каријеристе, не упушта се у проблем, као да на устима има катанац са седам брова.

Наилазећи на поступна удаљавања и узвишавања, молилац све разговетније увиђа да је најмлађи царев син који је савладао једну препреку, али га чекају још барем три. У муци својој, бесу и јарости, он допире до више политичке инстанце. Не мали број политичара тог калибра заузима положај у друштву који им не припада. На виши ступањ подељености по функцијама, седе непреморени и непретоварени, многима се не зна биографија; у већем броју лагодних навика, дружељубиви типови и винције, поимају живот као забаву и провод.

Има се пред собом препредењак, префигован и намазан, без смелости да погледа истини у очи, и онда када је, такорећи, насамо са својим мислима; уз то урођене хладноће, прек и свиреп. Стрепећи од евентуалних погрешних корака, он води конверзацију с много ограда, прорачунато и дволично. Патећи од вишка страха и неповерења, зазирући од јавности и вероломан, затвара се у контакту са странком и, као нарогушен јеж, остаје недодирљив и неприкосновен. Противно ситуацији која тражи смелост одлучивања, када се ствари решавају уједанпут, једним јаким ударцем – исти тражи спасење у чекању и у поновном сванућу.

На крају потуцања, обесхрабрен, ослабљене снаге и лишеног поуздања у себе, молилац напушта поприште поражен и са „одераном душом“. С осећањем одбачености и унижености, морално уморан, без сламке спаса, он сагле-

дава сву провалију која дели од онога што се зове правда. У поретку без морала и преламања личних и групних интереса, нема шта да се тражи. Са запрепашћењем се разоткрива порнографија садашњице и отпалост од Бога. Са жаоком, изгубљене жеље за побуном и дотучен, једном прецизном геометријом судбине, молилац је враћен у тачку трагичног круга са које је кренуо.

У потрази за правичном вољом или правним леком – бранковски речено – поред туге на крају остаје „опомена“, једна неутешна тугованка; преостаје живот у којем влада спрега манипулације и поводљивости.

Индигниран, ошинут као бичем по очима, грађанин завапи речима Арсенија Чарнојевића: „Васкрсни Господе, Помози нам имена Твојега ради!“

Књижевне новине, 2009.

НЕ, НА СУД!

У заподенутој септембарско-октобарској игри безнадног заскакања и варакања између народног стрпљења и власти, народ је, попут војничког логора утонулог у сан и одједном пробуђеног на знак узбуне, критичног 5. октобра 2000. године, дохакао власти и узео живот у своје руке.

Уста нису више зачепљена, говори се пуним плућима и повишеним гласом; превише је шапата и ћутања. Ослобођање мисли и емоција које су заноћивале у нашој глави, с којима се, по пишчевим речима, будимо с јауком и с осећањем да смо са обе ноге у клопци, најављивало је излазак из немилице свакидашњице и сивила неурозе. Одлазак

режима и дани владавине народа доживљава се као морално очишћење и одушак у психолошком смислу.

Наопака деценијска управа, незавидно стање у економији, незапосленост, несташице, мобилизација, рат, избеглице, везивање и развезивање убогог багажа, комадање земље, НАТО, погибије и смрти, Косово, рана непроболна, тешка штета и срамота – више од једне деценије је хронолошка мера наше драме.

Егзистенцијални вакуум, вредносни хијерархијски расап, свакодневне и свакодневне вести које рањавају и као звук црквеног звона шире неспокој у народу, разградња друштва до „последње цигле“, устоличена орвеловско-кафкијанска стварност, горка је прича бешчасћа и проклетства ауторитарне власти, али и онога што се назива светски поредак. Колико јуче, у „земаљском сајму бесмислености“, мутљагу и талогу, студу и стиду нашем, човек се збуњен и уплашен хвата за главу да провери – ради ли се о сну или је то јава?

Ископан јаз између нас и међународне заједнице, наша нижеразредност у свету, само су допринели слому утопије и губитка наивне занесености. Умрла је вера у живот, а на лицу угашен осмејак.

Крађе и махинације, подмитљивост и установа бакшиша неслућених размера, одређивали су и подривали суштинске људске вредности. Престало је све, и образ и обзир.

Сведен на пук за манипулацију и ратну мобилизацију, гурнут на маргину, похаран изнутра и споља, народ је живео свој промашен и спарушен живот. Као странац у својој кући и незаробљено робље.

У таквом амбијенту, власт је гледала себе. Од прича о угроженом суверенитету земље, њеној окупацији и черећењу, насилном укошкавању у европски јарам и такозваном

глобалном светском поретку; једнако о суверенитету и будућности која се као зора наднела над нама, свега тога, човеку је глава пробијена. А обичан човек, изолован оловном завесом, имао је потребу за повезивањем и припадношћу свеколикој породици народа, чезнуо за личном слободом.

Опадаци и клеветници, сејачи мржње, ловци и хајкачи имали су циљ, и у томе успевали, да страну која заступа другачије мишљење упрљају и оборе у блато. Гебелсов принцип: само деца и лудаци говоре истину, лицемерје Макијавелија, постали су легитимна и деификована ствар. Криво је постало право, а лаж истина; варање сав алат и једини занат.

Дубоку кризу и општу пропаст узроковала је власт једноумног и сировог менталитета, људи нерадни и неинвентивни. С наталоженим блатом на образу, убили су своју савест и бацили понос под ноге. Склони уживању, лаком и угодном животу, никад сити и гасни, пролазећи кроз тамни вилајет, халапљиво узимају на шта би наишли. Не могавши се најести и зајазити, балије и расипници, послужимо се сликом, као скакавци су брстили и остављали за собом пустош и ћумур.

Лабаво везани за живот, подли и вероломни, деградирани и профани, људи на функцијама, сви су изгледи, не маре ни за своје рођене, а камоли за своју нацију и идеје правде и једнакости.

У новонасталој ситуацији, поданички менталитет, без свога ја и карактера, на дрзак и безочан начин, прекоферира се и веша за скуте нове власти, не би ли се нашао у првом марш-батаљону.

Кроз прозор малог човека улази хладноћа, у породицама је завладала студен. Задужен и испоснео, ојађен, често без најпотребнијег, народ чека помоћ Црвеног крста. Човека је стид што једе хлеб док гледа пребирање по контејнерима,

призоре беде која понижава, на једној страни и – ситуиране и ухрањене, зачешљане и одевене, као да их је неко исекао из модног журнала, на другој.

Толико је „прилика“ за ово пола века, особито последњег десетлећа, који призивају сувише непријатних и срамних асоцијација. Профитерски, малограђански слој, блазирани богаташи из такозваних левих странака, незрели за јавни живот, живели су своје медене месеце. Неки од њих се памте по друмаринама ударане народу.

Онај који је, ничим заслужено, преко ноћи стекао велику публику и харизматску популарност, улетео у наш живот као природна непогода, изазива језу и узнемирење. Од његове фигуре (и његових блиских сарадника), човеку залагај гркне и крв удари у главу. Изгледавши себи виши него велики Александар, слеп и неосетљив за свет у којем живи и за неслична друштвена гигања, он је донео неслућене недаће. Ради властите политичке фантазмагорије и теорије трулим концима сашивене, држао је народ у тору, спреман на сваки ризик и авантуру, да изазове крвопролиће – као што га је изазвао. Обучен у змијску кошуљу, без визије и правца, прождирао је млади свет као гладна куја своју младунчад.

У жигосању и рашчишћавању свега што је негативно, гласови критике се сливају у један: одговорност! Оне које је народ ставио на своје чело и кредибилитетом наградио, а они изневерили његове интересе, непоштено стицали имовину, на било који начин изашли на лош глас – ваља привести правди. Одвећ срамна и криминална, ствар вапије за праведним судом. Прваци, политичари, директори, председници управних одбора, економски сисари, сви који једу из туђих руку, имају да врате одузето. А потом – на суд! Домаћи или страни. Из министарске и начелничке фотеље – на апсанске даске, са чизмама и трнокопима у рудник. Гонити преваранте и дневне вампире беспризивно и неумољиво, без права на помиловање, до „божје куће“.

Истрошене су огромне резерве наде и поверења, и изабрана власт ће, надајмо се, вршити своју службу на ползу свога народа и с великим осећањем одговорности. Нови људи у које се полаже уздање, ослобођени ореола великих државника, служиће ревносно својој отаџбини. Изабрани су служитељи, а не отуђени господари и поседници.

Очекује се да садашњи челник, осветљен јаким рефлекторима јавности, с разних страна и из више углова, делује сагласно слову закона и свим својим бићем следи непроменљиве и неотуђиве релевантности истине, правде, слободе речи, мира, љубави, толеранције, разумевања и дијалога. Поставља себи много веће захтеве него другима.

Лесковац, 2000.

ОДРОЂИВАЊЕ

ТАКО МЕ МОЈА ВЕЛИКА ЉУБАВ ТЕРА ДА ГОВОРИМ ИЛИ ОСТАЈТЕ ОВДЕ

*Ако нас честити кнез упита:
Да ли сте и ви, као и ми,
спремни за небеско царство
жртвовати живот –
шта ћемо одговорити?*

Владика Николај Велимировић

Напуштање земље несмањеним темпом од стране масе људства је општедржавно питање, и приморава свакога да застане и пита: „Шта ово значи?“ Безглаво бежање није препрека која зауставља и кочи развој земље, него извлачење камена из темеља, пуштање крви из жиле куцавице и болест на смрт. Корона је ништа.

Осуда. Говорећи с извесном прегрејаном искључивошћу, као да је на делу измицање из загрљаја мајке која нема материнско осећање, заборавила свога сина; можемо помислити о недостатку љубави према своме народу. Масовна емиграција је својеврсно одрођивање и издаја, отцепљење од не виртуалне стварности, једна незахвалност и неизвињив грех. Дозволимо ли ризик заоштренијих судова и асоцијација: одјекне као матероубиство и зидање своје среће на рачун запале земље.

Осећамо хроничарски стид пред самим собом. Демографско круњење српског етичког бића, суштински и по свему, има свој повод у традиционално лоше вођеној држа-

ви и, последично томе, у рђавим економским и социјалним институцијама. Земља девастирана дивљом транзицијом, територијално и политички расцепкана и разбаштињена, туробан је призор друштвене стварности. Сушење културе, фриволизација, општа интелектуална пауперизација (шоу-ријалити, таблоиди, трештање, крешталице, медијске иконе), урушена таблица у скали животних вредности, јесу додатна корозивна сила.

Повише је разлога националног, државног, економског и сваког заостајања. Први је несхватање образовања као најважније попутнине и кључног развојног ресурса, чињеница оздрављења властите културе – што документује традиционално скромна државна финансијска потпора. Само развој латентних способности и вештина које поседујемо по природи, мудрост и знање, учвршћују друштво и његове резултате – фигуративно речено – корене и стабло које ће дати круну са својим плодовима. Школа је ковачница и полигон за узлетање нових људи, регулатор друштвених односа. Казано: „Народ који има најбоље школе, први је народ у свету; ако не данас а оно сутра.“ „Највећа битка данашњице води се у ђачкој клупи“ (Џон Кенеди, амерички председник)

Бацимо ли поглед на минуло време: висина зараде, лоши услови рада, социјалне противречности, „забрана запослења“ и друго чему кумује и општа свеједност, учинило је Србију, сравњано са стањем у неким другим земљама – у јакој слици речено – од несрећнијих места на Христовој земљи.

Стрепња за егзистенцију, убитачна кјеркегоровска клацкалица, или или, кружење као у сомнабулном стању, круни наде и ми завршавамо у безнадежности. Свакодневица налик непрекидној тиштећој зубобољи, неостварљив сувише земаљски идеал који је на самом домаку – хлеб; брз и стрмен пораз, немогућност репродукције властите егзистенције и самопотврђивања на елементарном нивоу, одузимају

све илузије и терају на узмицање и бег. И, чини се, путника и намерника не могу задржати ни ланци којима се држи воденица на реци.

Власт. Кивни смо на власт, јер у позадини деценијске низбрдице и дубиозе, међународног подозрења и изолације, која гура у стрес и немир, стоји непромишљена владавина и недораслост за домаћинско управљање државом, слабост и криви пут којим је она кормиларила – смерно је рећи – недовољна брига за добробит народа. Несмотрене одлуке, социјална ураниловка, нивелирани егалитизам, додатно, партијско-рођачка пракса, корупција, вођење рачуна о себи и свом дневном одржању – акцентујемо – селекција у којој не напредују носиоци знања и надарени, потенцијал који треба призвати и привезати за себе – водило је у моралну бесперспективност, упропашћавање и раздржављење државе. Срдити смо на некосмополитску и отуђену интелигенцију, која се није понашала долично свом имену. Јер патриотски дуг мора бити правилно распоређен; буду у сразмери човек и дело.

Наша повест?

Олује, ратови и збегови, спољашњи и унутрашњи удари, грађење па рушење, падање из једне беде у другу, најжалоснији векови сињег ропства, бескрајни испити које је народ положио задржавајући достојанство и доброту – није нас тргнуло на неки успех, нити просветлило. Можда смо чинили друкчије него што је требало, нисмо без кривице, али поднета казна вишеструко премашује одговорност за грешку. („Не кажем ја да нема несреће и другде по свету. Али другима је дато да одахну, да забораве [да с времена на време промене раме на ком носе терет који се зове живот, Т. П.]. Нама није дато“, Милош Црњански). Сапети као невидљивим законима и вољом судбине, животаримо у некој врсти предсобља моћи, па и изолацији сличној физичкој нелагоди. Као осуђени на пропаст и истребљење.

Интерес. Руководимо се поимањем интереса, а не разлозима више моралности, највеће вредности и залогe идалног живота; идемо по својој памети и својим путем; другим речима речено, свако гледа своју кожу, а не туђу корист и туђу судбину. Труди се човек и грађанин да проживи (пострано је расправа шта је то добар живот), јер не постоје два живота – један смртни, а други бесмртни. Идеш у питомији и велики свет, без проклетства и сиромаштва, са амбицијом и илузијом да се покажеш и докажеш – сагласно глобализацији као цивилизацијски „позитивном процесу“. Песник каже: „И узеше наду за пророка / Глад свој за светло / И друм-под-ноге“ (Раша Ливада).

Говорећи о личном интересу, мора се учинити не мала напомена. Док бележимо повратке из иностранства, појединци чији је рад и дело у зениту – плаше својим личним плановима. Незадовољни општим и властитим стањем, отворено говоре ствари које имају карактер претње и уцене; као да траже наше кумљење и преклињање, не би ли одустали од пута. А, заправо, историја која се мисли и пише – ова ваља рећи довољно читком речју – бележи имена несрпске националности који су својим рукама и својим свесним напором интегрисани у српски етнос. Први војни министар у Кнежевини Србији, Француз Иполит Монден, потом Игњат Бајлони, Лазар Пачу, Геца Кон, Ђорђе Вајферт, Павле Јуришић Штурм, Арно Гујон и не само они, уписани су у часни именик народа српског.

Ризик. У животу нема малих корака. Сваки је пут или странпутица – и при светлости се може крочити на погрешан пут. „Боље је знати добро свој пут, унапред проучити карту, да не бисмо забасали у баруштине и у друге негостољубиве крајеве“ (Жил Пајо). Одлазак у туђу земљу је испит који се ређе полаже, можда само једном; зацело по-

требује интелектуалну одважност и кураж. Не звучи затуцано мисао средњовековног калуђера: боље је да сваки човек стрпљиво носи свој крст – него да га збацује; јер ако један збаци, тамо недалеко чека га други, можда тежи.

Растанак. Одлазак изазива прекид веза и односа са својом средином, односи радост сусрета и топлину присуства драгог бића, руши лепоту пријатељства и снова. У народној књижевности опевано су одлазак у туђи свет, чежње за породицом и завичајем; са наспрамне стране, стрепње мајки, сестара, заручница, невеста и жена за оне који одлазе. Поетизовани су и у писаној књижевности.

У туђем свету човек се осећа распућено, као на ко-сој равни, с напором се одржава, живи нервозно, на прескок; неиспраћен и недочекан. – „Као у гробу: сам и нем“, допуњује руска пословица. Пабло Неруда истиче: „Сматрам да човек треба да живи у својој домовини и верујем да је одлазак од матице земље за људско биће, на један или на други начин, фрустрација која тупи чистоту људске душе. Ја могу“ – каже чилеански песник – „да живим само у својој земљи“.

Опроштај. Прибегава се неписаном закону, по којем сиротиња иде у туђину да за другог ради и гради. Поименце, више од пола века је повесно-хронолошка мера традиције нашег беспризивног исељавања. Одлазе не само заточеници грубом нуждом спутани, без сигурне егзистенције и изгледа на боље, обични људи, већ и интелектуалци. Процењује се напуштање неколико десетина за један дан, и то не ма какви него најталентованији електроничари, информатичари, физичари, астрономи и лекари, научници с високим Хиршовим индексом. – Од сто најцитиранијих научника нашег порекла, документује уредник *Нове галаксије* Станко Стојиљковић, чак 86 живи изван Србије. Земља губи сваке године своје пролеће. Владика Николај Велимировић младима који дају подстрек, облик, садржину и правац друштву, говори: „Ви сте сол земље – зора нашег препорода (...) Ви

се помањате тек иза горе. Ви сте још зора. Какав дан носите?“

Учини се, све налик на сценарио за националну трагедију: улоге подељене, извршена проба, подигнута завеса и отпочиње драмска радња без заплета и с дијалогом у којем се лица немо споразумевају. – Драма уништења употпуњена, до трагичног крешенда.

Паковање кофера и исељеничке визе који сенче наш народ нису скрајнути из дневно-политичког живота. Међутим, у отимању од центрифугалних сила простора и времена, нема рационално решивих мера; као да се јадамо на закон теже. Све здраворазумска импровизација, рецимо тако, мисли и речи стихотвораца које нико не слуша – изувања и засукивања, али река непрегажена. Речи, оклевање, дремљива вера да ће све проћи као невреме, претварају се у стање духа које показује сазревање нерешиве истине.

Преживљавање опасности једног народа, као што је напуштање властите земље, захтева буђење националног инстинкта, засецање у стварност и широку расправу из које би избио здрав и моралан суд. Пулсирање политике и економије у истом ритму, посагурно би донело по народ најкорисније решење. (Према неким расположивим подацима, економска миграција односи годишње штету од две милијарде евра.)

Како, ипак, направити пословни и привредни амбијент, изнаћи подстицајне мере за привлачење инвестиција, осовити на своје ноге, поћи и подићи? Јамачно је решење: повећана издвајања за просвету и науку и задржавање радно способних у својој земљи, унапређење односа између матице и дијаспоре, давање младима шансу да се укључе у јавни живот (њих једна четвртина је вољна да испољи свој политички став). Императив је предосећање, визија јача од саме стварности, разјашњење наталожених проблема, кон-

центрисање сваког грама енергије ради побољшања услова живота и добро своје заједнице. Стати у средиште боја. Учинити све што од нас зависи, – идемо ли до краја наше мисли, – живот је битка која се мора добити. Човекова борба је песма.

Дужник. Нема живље антене за живот око себе него што су наша деца и домовина у којој смо рођени – о чему говоре сви лексикони, енциклопедије и читанке. Никада, каже српска песникиња, не заборавимо одакле смо и шта дугујемо своме народу и свом родном горју. „Омладино, омладино! Сети се патње које су твоји очеви поднели“, слушамо речи Емила Золе. Са захвалношћу ваља препознати оно што су нам преци добро учинили, оставили нам снагу и језичко умеће које потврђује вредност нашег хиљадугодишњег постојања, према којима је наш дуг већи него што то можемо да покажемо. Остварење идеала за који су се наши борили значи њихово васкрсење. – Не нехајно уживање плодова, незахвалност, неосећање своје земље као своје. Синовском обзирношћу вратимо свој живот и своје потенцијале своме народу и мајци земљи која нас је хлебом хранила и грејала својим сунцем; учинимо то из осећања одговорности, ради властитог самопоштовања. Стих А. Мицкјевича: „Срећу није упознао јер је у отаџбини није било“ – није ништа друго до метафора.

Отаџбина. Земља је наша мајка, а материно име је свето и на небу и на земљи. „Своја земља, своја срећа“; „Боље је живети у својој домовини у невољи, него у туђини у задовољству“, каже народна мудрост. У туђини има „колаја и сваке љепоте“, али џаба, то није наша страна. Патриотизам је најплеменитији израз људске душе, најважнија страна личне и друштвене културе духа. Земља у значењу животног простора и копна, историјске судбине и наслеђене имовине, треба да буде предмет наше највеће бриге и старанја. Мала је свака жртва за њу. „Човек није рођен самом

себи, већ и отаџбини“, каже латинска изрека. Није нам остављено на вољу шта ћемо са својим способностима, понајмање у часу када смо најпотребнији своме народу. „Отаџбини се служи безусловно“, писао је знаменити научник и државник Стојан Новаковић. Њој наследно дугујемо захвалност и служимо до гроба.

У суши идеала и сувоте врлинама лабаво смо везани за постојбину, некадри да сагледамо дела наших праотаца; неодговорни смо према још нерођенима. Оћутана су имена која су даровитошћу, енергијом и радиношћу зидала камен на камену у постављању темеља. На необухватно дело, које нам је осветљавало пут, пала је тамна ноћ.

А ради правог усмерења, држимо се погледа и творбе наших најбољих предака, сродника и крвних рођака, које није покретао нагон за личном срећом, следимо прегнућа инспирисана интенцијом за добро и напредак сународника и заједнице као целине. Ствар је морала, облика свести без којег, каже кинески председник Си Ђинпинг, „земља не може да се развија, а њени људи не могу да стоје усправно. Да ли појединац или држава имају снажан осећај идентитета“ – наставља – „у великој мери зависи од тога да ли имају моралних вредности“. Говоримо о националном поносу као моћној сили која се одражава на историју и менталитет народа.

Корачајући смело у својим размишљањима, без самопрегорности и погибија не би ни нас било.

Наводимо прегршт натчовечанског прегалаштва.

Некако нам је при руци наша епска прошлост, „узор-мужеви“ који су, као стари Грци, били спремни жртвовати „своја тела, као да су сасвим туђа“; ради дати крв испод грла за народ и за његову срећу. Лица Бановић Страхиње и Милоша Обилића, оличења несебичног давања „за крст часни и слободу златну“, сијају сјајем огледала окре-

нутог ка сунцу. Одмах, јунак Првог српског устанка Стеван Синђелић, који је себи и својим ресавским јунацима изабрао простран гроб у ваздуху. „Наши генијални слепци“ – позивамо се изнова на владику Велимировића – „молили су да их увезу у седла и коњима да их пусте међу непријатеље, како би ови о њихове кости оружје иступили.“

Најбољи потомци нашег рода чврсто су стајали у својој бразди и властито ја претворили у национално ја, у иконостас националних светиња. Највиши етички идеал: готовост да уместо другог пођемо у смрт, уништење јединог дара који имамо у себи. Беспримерни синови су својим одрицањем и чашћу платили спас своје земље и њену слободу; дали свој живот за вечни живот своје земље. Отпор силној турској војсци на Косову није обећавао ништа сем погибије. Хиљаде наших људи напуштали су своје комфорне животе у Америци, профит и амбиције, да би гинули у Великом рату који је водила њихова земља; након повлачења преко Албаније, на миријаде је пострадао и утонуло у вечни сан у плавој гробници. У борби са непријатељем своје земље, младост је сувише рано спознала смрт и живот; младићи су девојку заменили пушком, а универзитет шатором; грудима су својим затварали цеви непријатељских митраљеза. Јединствен је пример да су деца од 15-ак година, без савладане основне обуке, придружена трећепозивцима, и готово сва уништена у рату. Херојска смрт је највиша верификација части. У рату су погинули синови нашег најбољег света.

Вук Стефановић Караџић је говорио: „У свима својим пословима главно је, или управо рећи једино, моје намјереније било корист и слава народа нашега.“ Доситеја Обрадовића, Карађорђевог попечитеља просвешченија, патриотизам враћа у своју земљу. „Ја сам добегао у своје отечество, па сад ако оно страда, нека и мене прегазе турски коњи“ – рекао је велики сневач, луталица и славни просветитељ, који је министровао без материјалне припадљности; још

је Карађорђевим устаницима дао половину своје уштеђевине. Прота Матеја Ненадовић, устанички вођа и дипломата, срећан што је могао да потроши свој новац за пут у Русију од које је српски народ толико очекивао, пример је етике, етике не теорије речи и лепих говора, него дела пожртвовања.

Ненадовић записује и *Мемоарима*: „У име Бога пође-мо, седнемо у чамац, и када се повеземо рекнем ја: „Овако је навезао Колумб са својом дружином на сиње море, да нађе Америку и упознаје је са Европом; а ми се навозимо данас на тихи Дунав да нађемо Русију за коју ништа не знамо где је но само што смо у песми чули да је има, и да Србију упознам са Русијом.“

Родна грудa се воли неком нагонском, непобедивом љубављу, верношћу дубљом од љубави. – „Доле са срцем! Доле лакомислено срце!“ – узвикнуо је заљубљен у Немицу Лаза Лазаревић као студент медицине у Берлину, само да би одбранио углед своје патријархалне породице. – „Ти знаш и не љутиш се што има нешто“ – писао је супрузи овај знаменити приповедач и краљев лекар – „што више волим од своје деце“. А то је била земља Србија.

– Зар пред овим не бледе сви примери?!

Српски књижевник и национални борац за ослобођење свога народа, Петар Кочић изјављује: „Почињући свој рад, ми знамо и осјећамо да улазимо у борбу, у љуту и тешку борбу. Душа нам дрхће и стрепи, жељна да истроши и сагори снагу своју за добро и срећу земље наше и народа нашег“ (*Наша ријеч*). Песник који је дисао дахом своје земље није желео изаћи из затвора, јер му је земља Босна била присаједињена Аустрији.

– „Владај се добро и не заборави на своју отаџбину“, рећи ће Милан Ђ. Милићевић унуку Милану Ракићу,

будућем песнику и дипломати, при његовом поласку на школовање у туђој земљи.

Узмимо овај пример. Др Владан Ђорђевић (1844–1930), који се прочуо својим медицинским знањем и спретношћу, одбио је понуду Катедре хирургије на најбољем руском универзитету. Млади лекар је том приликом рекао: „Ви сте Руси толико богати људима за сваку струку да вам ја не требам, а мојој отаџбини, која ме је од своје сиротиње школовала, ја ћу требати.“

„Ви сте, Екселенцијо, позивом за професора географије у Прагу учинили мојој отаџбини и мени велику част, утолико ми је теже што морам да саопштим Вашој екселенцији да позив не могу прихватити“, јавља у писму од 1903. године министру просвете Вилхелму Ритеру, Јован Цвијић, један од искренијих патриота и научника каквих је отаџбина до тада мало имало.

Михајло Пупин је иницирао мобилизацију америчких добровољних учесника да заједно са српским добровољцима устану против Аустроугарске империје. Славни научник је ставио под хипотеку властиту имовину да би учесницима у рату набавио оружје. „Ако пропадне Србија, нек пропаднем и ја“, рекао је у стилу малопре поменутог попечитеља и аутора „Востани Србије“, Доситеја Обрадовића који је „љубио свој род као нико други“. – „Ко не даје за отаџбину, не заслужује ни да је има“, говорио је славни мислилац и патриота.

На крају, „даровани идентитет“ се противи одласку из земље, оне Сен-Џон Персила: „Што даље од завичаја“. „Да је Бог хтео да живиш тамо, родио би се тамо“, рекао је дед свом унуку српском књижевнику Јовану Пејчићу у часу дилеме да, с дипломом у џепу, остави своју земљу.

Толико је синова и кћери који путују у туђе стране, уместо остану у својој земљи, где знају људе, обичаје и песме њене; учине оно што мисле да дугују њеном образу.

Млади. Здрав изданак, чиста срца и отворена духа, позван је на градњу новог и лепше сазданог света, да подржи слабог, да охрабри палог. Вишег духовног потенцијала, изнад скученог хоризонта, попут оне звезде према којој се оријентише идеал, млади су одређени – у значењу оних који су примили позив да дођу, да се јаве, учествују, који идући напред стичу нове снаге – одређени за велике саздатеље и победнике. Виталност, бодрост, предузимљивост и стручна обученост јесу највећа национална нада. Највећа је срећа у колевци. („Јер рука која љуља колевку / Јесте рука која влада светом.“) „Највећи је човеков задатак стварање новог живота“ (Берђајев). – „Ко има омладину, тај не зна шта има“ (Ернст Фишер).

Чија је дужност, ако не школованог света, рад на стратешким националним приоритетима и општем добру? Онај кога је сиромашна државица исхранила и добрим задужила, подигла и уздигла, треба да прими дозив, дође и одужи. Много се тражи од онога коме је много дато. „Срди се Бог“ – каже Исидора Секулић – „ако неко врати таленте неумножене трудом и напором, ако у онај извор ништа од себе не дода извора ради и других људи ради.“ Наша је дужност да промовишемо просперитет, демократију, цивилизованост, хармонију, једнакост, правду, владавину закона, патриотизам, посвећеност, интегритет, другарство. Одржимо снагу и морал народни.

Враћање. Без вас остајемо сироти и мали. Вратите се да прокрчимо почетак духовног и сваког оздрављења. Нађите место за своју бразду у својој земљи; ако је земља мала, будите ви велики – велика бројност није услов да народ буде

јак, ни малобројност да буде слаб. „Мали смо и сами смо. Сиромашни смо, опљачкани смо и од људи и од кржаве историје, и нема никог да нас поведе у бајковиту будућност, али“ – каже умна књижевница – „то не смета да се боримо против сваког нереда у себи, и да будемо међу онима који стоје и остају зато што су међу најбољима.“ – „Наша вера нам налаже да се у животу сачекујемо, да се довикујемо и да се узајамно подржавамо на великом путу ка савршенству“, указује свети владика Николај. – Једном целом народу нико не може стати на пут.

Лепо је речено, окрените се своме небу и своме сунцу; тако да наступи пролеће и живот подмладимо и срца наша отпочну да снажније бију од радости; да засјајимо од среће. Начинимо ружичњак од своје земље и нек она, по речима старог песника, „покаже Европи своје красно лице“. Онако као што су, узмимо пример, амерички Ирци – повратници, преобразили некад најсиромашнији европски део Британског царства, и уврстили Ирску у једну од најбогатијих држава Европе.

Водите напаћени народ сваком добру у сусрет, да пронађе пут ка безбедној луци; као што се вели – без обзира на народ и на његову незахвалност. Идите испред њега, као што су чинили апостоли и светитељи.

Да продужимо екстазом.

Овамо, ради нашег искупљења и установљења, ради лепоте призора своје земље и лепоте људи чија је судбина везана за њу. Подигните самопоуздање целе нације и сваког човека. Својим срцем широко загрлите своју домовину. Ваши обogaћени хоризонти и труд биће краљевски награђени. Написао је уметник: биће земља ваша и све што постоји на њој. Дело ваше храбрости, потомство неће заборавити. Извршите и надрастите своју националну дужност. Нек свако пази – далеко било – да га не спопадне брука Бранковића.

И:

Нека вас прате наше добре жеље, и нека је пут благословен. Не заборавите своје небеско порекло, свој дом и земљу у којој вам је пупак пререзан, где сте уснули први сан. Чувајте у сећању своје место које вам је обликовало менталитет, где сте спознали прву радост, и које је – као многе угледнике и знане људе – чврсто везивало за себе.

Ми вас волимо и пијемо за ваше победе! Можда ће нас песници сачувати у песмама?!

Свршетак. Ако све саберемо, напуштање земље је ефицијентан узрок нашег заостајања и нашег пада. Заустављање одласка младих и ускоравање њиховог повратка, рекли смо – није питање, већ жеравица, не у рукама већ дубоко у срцу – у овом часу – истина пред којом тамне све остале наше истине.

Спас земље и народа, оно што је, каже, Русо, изнад „сваке моћи закона“; народа кога незграпно називамо биолошком супстанцом, јесте врховни закон.

Зато, неослабљено одјекује римована истина мостарског песника:

Остајте овдје!...Сунце туђег неба,
Неће вас гријат кò што ово грије;
Грки су тамо залогaји хљеба
Гдје свога нема и гдје брата није.

(„Остајте овдје“)

И: истина песника сеоба и чернојевићевства – „Има сеоба, смрти нема!

ТАМНО ОГЛЕДАЛО

ТАМНО ОГЛЕДАЛО

*Не плачите за умрлима. Ваша туга може да веже њихове душе и
спречи их да буду бесмртне!*
из Књиге о бесмртности.

Туга у часу смрти / Већа је од стотину / Радости у часу рођења.
Египатски песник Абул Ала Ал – Мари

Смрт је сурова, још је суровија туга.
Леви Строс

Душевна бол је тежа од телесне.
Публије Сир

*Жалост претвара опстанак ожалошћених у живот без правог
живота, али зато снага и истрајност њиховог сећања у извесном смислу
осујећује ударце смрти и ограничава њихово дејство.*
Иван Чоловић

Смрт је лијена кад те у њој чекају они који те воле.
Ксенија Вукојевић

Ниједан човек који је постојао није умро.
Никола Тесла

Заједно с лаким и угодним текстовима о венчању, продаји, туризму, куповини и другим актуелним вестима, у дневним и недељним листовима штампају се огласи неугодних наслова *In memoriam*, *Читуље*, *Изјава захвалности*, *Последњи поздрав*, *Изјава саучешћа*, *Обавештење о кремацији*, *Тужно сећање*, *Помен* и њима слични. Реч је о обавештењу о нечијој смрти уоквирено вертикалним пра-

воугаоником, с фотографијом и подацима о сахрани и имена ожалашћених. Преко последњих склопљених страница животне књиге, као преко свакодневног списка смрти, неспремни читалац само очима прелети. Тешке железничке и авионске несреће, хрпимице умирања, егзекуције, убиства и погубљења, мајка која је за само неколико година посадила босиљак на три гроба, изгубљена неколико чланова породице, не перципирају се с непопустљивом позорношћу, као штиво које се нуди изазовима поновног читања и промишљања.

У нас, три деценије након покретања, београдски дневни лист *Политика*, усклађујући властите уређивачке стандарде са иностраним трендовима, уводи „журналистичке новотарије“. Тридесетих година прошлог века, наиме, формиране су посебне рубрике за оглашавање умрлих. Међу личним породичним вестима (*примања, свечари, веридбе*), малим сталешким и чаршијским огласима, дају се обавештења о смрти најближих, молбе родбини и пријатељима да присуствују помену, информације о полагању урне или дизању споменика. Каталог тема и мотива је непромењен све до шездесетих година, с увишестручењем броја страна и све различитијом уређивачком праксом. На задњим страницама дневних публикација, смрт добија дискреционо место. Из броја у број, прилажу се фотографије и шира или краћа елаборација упокојених доктора, апотекара, учитеља, судија, официра, кафеџија, трговаца, квк електричара, виших геометара, земљорадника, бивших пензионера... Појединачна оглашавања запремају пола, каткад, целу страницу.

Док с неспокојством чита речи и поздраве упућене онима који не чују, који сузу неће видети, читалац се прене и освети; сваки редак у дубини бића болно затрепери и изазове нелагодну мисао о развалини људске судбине, судбе засвођене оним луком што се на своме крају састаје са хори-

зонтом. На крају пута чека празнина и незасита смрт. Само трагично протицање живота под звездама.

Патње и непребол због угашеног живота изазивају помисао о вечности пред којом је људско биће мало и безначајно. Подвлачење црне црте преко имена ожалошћених, лелујаво прожме ткиво наше егзистенције, косне сазнање да је туђа смрт помало и наша; не умиремо искључиво „за себе“, него и за друге. Смрт нас смањује као део човечанства, те никад не питамо „за ким звона звоне“. Суочен с туђом смрћу, сâм „висећи над провалијом“, рецепијент слути и сазнаје непосредно своју смрт – онако „као што сазнаје јабуку у устима“.

Специфични новински огласи документарно-информативне природе о посмртним обичајима повезаним с културним, религијским и националним обележјем, посведочују о људима који су живели и онима који их жале; као и чин сахране, јесу црквени ритуал у служби одржања слике о покојнику, траг о једном животу који (ни)је заувек окончан. Писани је доказ заједнице живих која брине о заједници мртвих и потврда истине о човеку који умире два пута: кад га изда срце и кад га заборави потомство. *Vita moritorum in memorita est vivorum*⁴.

У речи која је била на почетку свега, живи оно што је мртво; остаје само она, реч. Јер незабележене ствари и дела бивају тамом покривени и гробу предани; у нашем контексту – нотирано је као први корак у колективном меморисању једне смрти. Покојници немају другог дома ни завичаја до нашег сећања. „Бити заборављен, значи умрети још једном потпуном смрћу“, речи су једног угледника. Највеће је проклетство: нека те се нико не сећа. „Велика је снага сећања“ (Цицерон).

4 Живот мртвих је у сећању живих.

Записи у форми читуља или сећања, изван су интересовања етнолога, фолклориста, културолога, социоантрополога, соцолингвиста и изучавалаца чијој вокацији припадају, уопште, изван јавне пажње. Покривени плешњу и прашином заорава.

На маргиналној лествици културних релевантности, ова материја заслужује бављење с дубоким пијететом. Окрутна је претпоставка да човекова смрт као тема, осим интелектуалне радозналости, тражи неко искуство и животну очврслоост, једну меланхоличну нарав, можда и лични животни удес. Суочење са смрћу, без страха – изузму ли се, можда, људи који имају с њом додир (пастири, свештеници, гробари, службеници погребних предузећа, продавци цвећа) – ствар је смеоних истраживача.

Људи широм земаљске кугле верују да смрт, неправда и ужасна бесмислица, није човеков крај. Свести је непримерено промишљање смрти као ништавила. У антици су јунаци – пређемо ли на терен језичке уметности – неустрашиви, не познају страх од ње. Средњи век манифестује равнодушност, као према нечем обичном и блиском: овоземаљски живот је темељна припрема за тренутак одласка, пут ка вечном животу у Христу. У житијама је „ведрa“, као „сладак сан“ и спасење с оне стране стварности. Циљ живота јесте враћање у наручје Оца небеског; помисао на њу је и улепшавање живота. Али, у жалости, на смрт уплашени за деспотом Стефаном, бележи Константин Филозиф, „људи су лица гребали и власи трзали и све светле хаљине изменили су. Коњима су гривне резане“. Доба романтизма успоставља с њом приснији додир; сетимо се мотива „мртве драге“. По природи своје поетике, књижевост реализма гледа на смрт с аспекта стварног живота, материјалистички, изван сваке демистификације. Модерна уметност се креће на терену вербализације, опипљиве реалности, неконвенционално.

Огласи смрти

Упућени раштрканој родбини и широј јавности, читуље и помени обухватају име и презиме умрлог, датум и час смрти, место и час сахране, гробље, број парцеле и начин на који је до смрти дошло. Више пута, елементи биографског језгра нуде кроки портрет преминулог; нагласак је и на завидним друштвеним функцијама (у руским читуљама наводи се година покојниковог пријема у чланство партије, број партијске организације којој је припадао) и укупном доприносу заједнице.

Заувек задржан лик у сећању живих, основно идентификационо средство, фотографија је саставни сегмент текстова. Нису ретки фотоси мушкараца са шајкачом и жена са марамом на глави, обоје у народној ношњи. Упокојеном у дубокој старости, прилажу се снимци из млађих дана. Кроз исписане речи, као кроз неко тамно сито, портрети просијавају још упечатљивије.

Штампане редове испуњавају обиље звања, позиција, струка и титула; ређа су упослења која припадају нижој социјалној номенклатури. Угашен човек се описује као „доброволац Првог светског рата“, „носилац Албанске споменице“, „предратни комуниста“, „учесник НОР-а 1941.“, „носилац више ратних одликовања“ – понекад све одједном. Покојницу индивидуализује почасно звање коју носи њен супруг.

Акцентују ратне заслуге:

Млад је добио ратну рану; и ми знали шта је Скадар пре него смо слова научили. Траг те ране на очевом челу казивао је трајно да је отаџбина пре него ми узела један наш део; рана је увећала јунака а умањила тату. Кад смо дорасли отаџбини, њој је принео опет себе, све своје. Никога није мрзео, никога зло учинио. Ничега се није бојао; сви знају да ни од бола а ни од страха он није никада задрхтао. Био је радознао и волео разговор. Волео је рад и стојао тврдо. Увек се добром надао. (...) Сахра-

нићемо га како му следи – као војника на бојишту – с једном речју: збогом. Збогом Оче!

Осим имена која смрт најјаче дирне, скрипта откривају мрежу социјалне повезаности, верску и политичку припадност покојника и његову родбину, ређе разголићену, разбијену породицу, будући да није оплакан од свих својих чланова. Дају се информације о броју присутних на парастосу (у Енглеској се наводе имена присутних, метеоролошке прилике на дан упока). Година 1930-их, објављује се састав:

Последња ријеч милог нашег Родитеља бијаше Хвала (...) то ми просљеђујемо ову његову захвалу, изречену у светим часовима опроштаја и пресељење у други свијет, свима који исказаше задњу почит блаженом покојнику.

Изузетно, допуњују се животописни подаци претходно обзнањених навода; па и воде полемике у *Политикиној* рубрици „Међу нама“.

Пратећи живот и мене времена, у почетку, читуље у нашим гласилима изражавају жал имућних и виших класа, а временом средњег и обичног грађанства. С аспекта дијахроније, попримају иновиранију графичку иконографију, готово истоветну с европском и у континуираном су порасту. Временско удаљавање од смрти, проређује оглашавања.

Сврха је јавно испољена жалост која се не да сакрити ни прећутати, у самој ствари, обавештење родбине, пријатеља и познаника као циљних адресата, те шире јавности.

Показана о жалошћеност, осим информационо-презентационе, има обредно-реторичку и споменичку функцију. Утемељени у православној и општекултурној традицији, писани помени су црни барјак на кући умрлог, тужно знамење и оплакивање које душевно умирује и „навикава“ на смрт; израз туге и сузе, потреба за утехом, они су одбрамбени механизам противстављен човековом крају. – Борба

против порицатеља живота и угрожавања човековог достојанства јесте нешто лепо, племенито, чудесно и достојно поштовања.

Предмет је биолошки живот који има свој почетак и крај, последња тачка и истина да се одлази заувек, без речи опроштаја или поздрава. Потицај је природна смрт, подмукла болест која не допушта човеку да се последњи пут поразговара него пресеца у пуном замаху, или опскурни убица, несавестан возач или други узрочник; човек с осојне стране, на којој је већина човечанства – где нема светлости ни сунца, ни радости ни смеха. Ужас који остаклени очи, окамени душу, који перо не може описати. Језовита и груба тајна над чијом ће хумком цветати цвеће које је природа ту засадила.

Специјалне текстовне форме су средство ослобађања непроболног бола и непојамне патње због блиских који су заувек отишли; у исто време, олакшање терета и невеселости, евентуално и израз осећања кривице у смислу огрешења укућана, пријатеља или познаника према њима док су били живи.

Интимно-породична обзнана тужне празнине, између осталог, манифестација је потрошачког друштва, моде и масовне културе у свом њеном опсегу; знак престижа и узорног чина, али и начин измамљивања новца. Читуље и помени предузећа, којима се захваљује пријатељима и пословним партнерима на изразе саучешћа свога упокојеног члана, носе у себи елементе маркетинга, саморекламе и самопопуларности. „Посмртни оглас најчешће постаје плен кича зато што треба да задовољи више објективно неспојивих или, у опхрваности болом, у најмању руку тешко спојивих функција: да обавести јавност, тј. сроднике и пријатеље; да пред лицем јавности обелодани емоционални карактер везе са покојником и доприносе ублажавању бола“ (Зоран Глушчевић, *Живот у ружичастом*, 1990). Побуде оглашавања су ирационалне природе.

Објављени након неочекиване, увек трагичне смрти, текстови су међусобно неиздиференцирани по својој конфигурацији и стилу. Поједностављено, једни су налик обичној белешци или хроничарском извештају; други, изузму ли се подразумевани ефицијенти, без посебних додатних примеса или дубоких мисли; трећи, рефлексивно и стилски дотерани, налик кратким есејима; четврти, по складу суштине и језика, мала поетска савршенства.

Суво и у натуралистичким појединостима, ређају се добре стране и заслуге умрлика. У форми извештаја, *in vivo*, издашно се наводе биографске датости, каткад, неодмерено, на самој ивици плитког говора. Налик прози, и то врло прозаичној, наратив се перципира преко воље, с неком врстом срдње.

Меланхолија ламартиновског соја, плачљивост и патос нескривеног катарзичног замаха, осећања и изрази паћеништва, изазивају дубоко примаочево саучешће. Дирљиве и потресне речи упућене преминулом да устане, ослободи смрти и врати у живот, не могу се читати сува ока и нестегнута грла, нагну да с више интересовања посматрамо сенку коју ствари бацају, него саме ствари.

Након четрдесет дана или годишњег помена од оглашавања звона, читуље и огласи постају ређи, али памћење о покојнику остаје део свести најближих.

Ликови

На листовима дневне штампе је иконостас старца, средовечних, младих и чеда истргнутих с мајчиних груди. Даје се потпунија путања од основне до највиших школа, кретање у служби, радни и друштвени успеси. Дани среће и испољена љубав, добра дела и врлине – само додатни поводи да се неко сачува у свести – приписују се „племенитој“ старости (при чему није прећутано да су у осамдесет година

смештени крвави ратови и патње), животу брутално прекинуто у цвату, чије срце није још откуцало осамнаест или десет лета, још мање и мање од тога.

С пијететом и потишћеношћу евоцира ум, људска кроткост, карактер честит и спреман да помогне без устежања и личних интереса, изнад својих могућности; подвлачи вечност и сналажење, алтруизам, оданост, анђеоски дух. У меморији преживелих остаје усечена слика у неком звезданом, небеском сјају.

Упоређени, у свој њиховој међусобној интерференцији, написи допуштају грубу класификацију „трагичних јунака“.

1. Пре свих, паћеници које је живот немилосрдно притискао свим невољама, којима је писана смрт. Мрак који се згушњавао са свих страна и свим демонским силама, чији пакао има дупло дно, учинио их је мученицима. Разбијена срца и изубијани, незадовољених жеља у спољашњем свету, оно што се назива животом осећали су као проклетство. Озлобљени, наоштрени бедом и гоњењима, неослобођени земаљског јада и немоћи тела, враћају се у недра мајке. Бог је био праведан дајући невољнику лаку смрт.

2. Сој мајушних који кроз живот пролази (читај у перфекту) тихо и неопажено, за чије постојање се знало тек после смртовнице, којима се укњижују безимена дела доброте и незнатан рад (орање и копање земље), чије гробове сунце не напушта, већ их посећује сваки дан. Хростоликих врлина, живећи у аскези и једноставно, они су патње других осећали као властите. Осетивши сву студен, имплиците се намеће из написаног, искрали су се тихо као што су живели и тамо су где се, по речима Лукреција, све своди на одмор и сан. Смрт с људским лицем.

3. Групацију чине субјекти који заузимају релевантније пунктове у друштву, иступају као национални радници

и синови свога рода. Колосална снага, самопрегор и велики трудови за општи напредак били су видљиви у широком пољу деловања. Субјект је умео да оплемени туђи живот, поучи и поправи у свим пословима. Погледи су били уперени ка њему и свет би био бољи с таквим људским душама. Смртни анђеос се спустио у његову собу, али је он у висинама у којима смртно око не достиже.

4. Велика радљивост и несаломива енергија, недостижан прегалац и виша школа послушности, чији је живот непрекидан рад часовника до последњег откуцаја. Оборен пре времена од „живота-крвника“, не домашив пуноћу живота и оно за шта га је природа сама позвала, отишао је иза „сунчане стране“ као самозапаљив метеор – сагоревајући; тако је најпотпуније осветлио и себе и друге. Велики у својој смрти, од себе дају оно што живот дарује, дају животу више но што узму.

5. Име на уснама родбине, најбоље наследство, према коме су пружане руке, отишао је у пола хода. Апострофиран је живот који је претворио домаће огњиште у породични храм, у којем се деценијама срећно живело. Ненадним слетањем гласника смрти, одсечена су крила укућанима; напуштени од милоште којом су били обасипани.

6. Диверзификује се индивидуум за кога се каже да је био добар глас и суво злато, каквог срце може пожелети. Утрнула је на небу најлепша звезда, али име – читамо – светли као жижа у ноћи и живи док постоји нека скала вредности у виду опште човечанске свести. С изоштреним осећањем да треба бити тамо где је светлост, живот истрошен и приближен сутоњу блистаће као светлило према којем се управљају људски путеви. Нека те – пише – наша љубав греје, нека ти Бог дарује живот који не признаје смрт.

7. У хиљадустоштруким формама смрти, издваја се личност јавног радника и руководиоца, борца НОБ-а, но-

сиоца Партизанске споменице, народног хероја, високог официра и народног посланика. Потенцирана је непоколебљива увереност и будност војника на мртвој стражи, пожртвовање за истински великодушну ствар. Достојним да се подигне споменик.

Текст о преминулом председнику Републике Србије, Слободану Милошевићу (1941–2006) наводимо, изузетно, у његовој целини:

Као Карађорђе отишао си у историју и легенду, јер си бранио српску земљу и Југославију, српску истину, социјалну правду и достојанство слободног човека. Бранио снагом горског Дива. Хвала Ти на неустрашивости и историјској лепоти твога марша Слободе.

О истом председнику, „ствараном вековима и за векове“ – истински покопаном – на ступцима за опроштаје је одштампано:

Хвала ти за све обмане и крађе, за сваку кап крви коју су због тебе пролиле хиљаде, за страх и неизвесност, за промашене животе и генерације, снове које нисмо остварили, за ужас и ратове које си, не питајући нас, у наше име водио, за сав терет који си нам на плећа натоварио.

Памтимо тенкове на улицама Београда и крв на његовим плочницима. Памтимо Вуковар. Памтимо Дубровник. Памтимо Книн и Крајину. Памтимо Сарајево. Памтимо Сребреницу. Памтимо бомбардовање. Памтимо Косово. Тек ћемо га памтити. И сањати.

Сећамо се погинулих, рањених, онесрећених избеглица. Сећамо се својих уништених живота.

8. Угледне чланове радног колектива, временом и раднике без посебног статуса или функције, прати информација једноставне, често, безличне интонације.

Члан радне заједнице је зрачио својом енергијом и животним барутом који је покретао: добар је друг и сарадник, савестан у обављању своје дужности, привржен колективу; одмара сустало тело „велики човек“, најцењенији при-

падник, борац и ослонац на даљој маршрути. Колектив ће следити пут изузетне личности, сећати по дужности и љубави.

9. Запажен је рајски становник, од духа, дружељубив, кога препоручују особине фер-плеја и центлменства – у том реду мисли – несавитљив, неприступачан миту, страху и ласкању, ма каквим нижим обзирима и побудама. Ништа неће моћи да поништи сећања на победнички живот, на усправног и исправног човека. Људска егзистенција која није у колизији са концептом такозване лепе смрти.

10. Зло, нељудска и самотничка грозота јесу суров удес без икаквог разлога; бити покошен, као неузрело жито, пре времена, крик је небу управљен, најстрашније и најзлослутније.

Прве читуље и помени, сучељавају са објавама које потресају до дна бића. Кошчата смрт је јача од мајке која је своје чедо привијала уз груди; угашено је на хоризонту живота Сунце у које се свето гледало. Неразумљиво и заувек је нестала срећа и најплеменитија душа. Мисао на огњиште човекове среће је јака, свакочасовна: чује се јаук и цвиљење жалних родитеља који испраћају у смрт искидани комад родитељског срца, вапај од којег би „суза из камена ударила“: „Мили сине наш“, „Радости моја, мезимице“, „Угашена звезда“, „Душо наша“, „Анђеле плави“, „Мило моје и добро.“

Овако је Квинтилијан (око 40–96 н. е.) запомагао пред дететом које је прерано спознало истину:

Чедо мојих пропалих нада, зар је мени било суђено да гледам како се твоје очи гасе и да себи удахнем твој последњи издах. (Обичај је био да најближи рођак прими у своја уста последњи издах умирућег да би се на тај начин продужило постојање душе). Пошто сам твоје хладно и бледо тело обгрлио, како сам могао поново смоћи снаге да даље живим и да удишем заједнички нам зрак (...). Ја, твој отац, морам тако тешко окајавати преостале дане сво-

га живота! Настојаћу својом издржљивошћу, не жељом за животом, да се покажем у остатку живота достојан тебе! (...) Ја живим и морам потражити неки животни циљ и поверовати ученим људима који су занимање науком сматрали једином утехом у несрећи.

Опомињући се увелог ђулића, приповедач Лаза Лазаревић, обраћа се Богу: „Послао си јој (мати умрлој, Т. П.) моје дете – нека Ти је хвала! Она ће га боље гледати него ја.“

Аутор не може, а да не наведе епитаф: „Кларо, не плачи, кћери моја, не бој се хладног гроба“ (И. Андрић). Такође: „И Бог се сагне земљи да убере цвет“; „Ја сам своје чедо оплакала и у срцу своме закопала“ (Ивана Брлић Мажуранић).

Све подсећа на биће које је требало да живи. Кућа је с њим у сваком трену и са сваком сузом; живи се уз веру да су снови снажнији од чињеница, нада и љубав јачи од свега. Родитељи и сродници траже дете сваког јутра у нади да ће га негде срести; узалудан је покушај да лик нађу бар у неком другом. „Спавај, ми смо увек са тобом. Жив си док и ми живимо.“ Дало би се сто живота само да невино створење остане у животу. Угушени у сузама, животомученци се не боје смрти, него јој се надају; утехе нема, заборав не постоји, само рана на срцу и тама у души.

На фотографији, у зеницама ока, осликава се плавоки анђео с кошутском тугом од сузне чистоте и доброте у погледу, пала природа пред којом сунце, гледајући, скрива своје зраке. Мртво тело својом красотом краси саму смрт.

Сломљена срца, у жалости налик мирном лудилу, родитељи налазе „утеху“ и „понос“ у доброти и лепоти коју су имали. (У сујеверном мишљењу, деца одвећ савршена морају умрети: избраници богова умиру млади и, као њихови љубимци, бивају што краће жртве.) Оца и мајку треба оплакивати кад се роде, а не када умру; дете умире једном, а родитељ сваког дана.

Читалаштво је суочено са галеријом трагичних судбина, који нису стигли да обиђу читав свој круг. Било појединци од имена и дела, живели у спокојству, окружени родбинском топлином, или окончали не имајући ко да им држи руку, чији ће гроб остати без цвећа, за којима јеца сирочад, легли у гроб с тешком раном на срцу – увек је неисказано губљење и непопуњена празнина.

Овај модус општења не упражњавају субјекти из реда нижих друштвених група.

У читуљама налази израз латинска изрека *de mortuis nihil nisi bonum*⁵.

Без разлике, субјекти светли, као суза чисти, познати и неупадљивог живота, оплакани су и испраћени до последњег одредишта као „добри велики људи“.

Неверица

Добро је да човек не види сенке које му иду у сусрет; и када зна да је смртан, он чува у себи неку чудну наду коју питањем скрива и од самог себе. Живот је рекао своје, али смрт није могућа; то је само Бог попустио опакоме на вољу. О самом концу ближњег, неверици и недоличном насиљу, изнад сваког разумевања, најинтимнијем, најприватнијем тренутку у животу, Иво Андрић записује:

Кад вам умре неко драг и близак, ви тек тада право и потпуно сагледате оно што сте раније само наслућивали и о чему сте често размишљали. То јест: укаже вам се сва огромна и страшна несразмера узмеђу несталности, крхкости и краткоће овог нашег личног живота с једне стране, и свих наших осећања, схватања, планова, потхвата, жеља и потреба, с друге. И човек се тада криши и савија, мањи од црва и слабији од сламке, умире без болести и смрти, оборен и сатрвен самом чињеницом да је

⁵ О мртвима све најбоље.

таква апсурдна несразмера могућна, и да је органски уткана у саму основу нашег постојања, и оно што ми погрешно и неоправдано називамо нашим животом.

Вест се прима са сузним узлом у грлу. У пустоши и ћутећој празнини, емоционалном гушењу и запитаности, смењују се речи најближих пријатеља и познаника: „Да ли је могуће?!“, „Како да кажем срцу да не тугује, души да не болује?“, „Зашто смо те прерано изгубили?“ Сумња у одлазак, запрепашћење и застрашујућа питања; не може се човек отргнути од милог лика, срце његово удара о драгу успомену као морски талас о камениту обалу. И (не)јасан предосећај: облачење у црну одећу, црни барјак на кући, сућут, свеће, погребна свечаност (која више застрашује него ли сама смрт, Бекон), рака која закива сваку наду, подизање споменика, задушнице, посете покојниковог тихог дома; сав обред жалости који, како је речено, мртве украшава живима, отпраћа као да су још живи; чување по сандуцима и оставама предмета и успомена који су упокојеном припадали. – Дистанца од светла, овоземаљског живота и шаренила.

Искрена и безгранична материнска, братска, сестринска и родбинска љубав побеђује вечни мрак; вољени непрекидно живи у срцима живих, њега анђели чувају. Смрт је немоћна када остану они који воле – порука је која се провлачи као сребрна нит у новинским гласилима свих годишта.

Велика је захвалност за бескрајну оданост, хуманост и пожртвованост којом је умрлик обасипао укућанство. Речи су слабе да искажу највећу и најчистију љубав. „Хвала ти на искрености и пријатељству, на дружењу и пруженој подршци.“ Количина жалости саобразна је количини љубави према изгубљеној особи. Трагедија умирања јесте првенствено трагедија растанка.

Неотклоњив аналгетичким и анестезијским оруђима, бол је пратилац човековог унутарњег сазревања и ње-

гове индивидуализације; црнина и оплакивање, отимање од тамног вилајета, борба са ништавилом и, напосе, човеков трагизам – једна је стварност. За пустош и патњу за време короте, налази се „разлог“ и у самом умрлику (мајка: „Бог нека га прости! Дојила сам га и хранила, неговала и подизала да ми животом својим пробија пут у живот, а оно се, ево, смрћу својом одужује несрећној мајци“, Бранислав Нушић, *Хиљадунетнаеста*), а не само у издисају који пристиже од саме судбине.

Неправда велика, која није смела да погоди човека, јесте кључна реч. Фактум да вољена особа није више, губитак неисказане доброте и племенитости, оставља доживотну рану и паклено подношење. Ужас и вакуум настао услед одласка не могу се мерити речима, нити временом. Опсесивна туга за људским бићем које је „свугде а нигде се не може наћи“, траји док постоје они који жале за њим. Патња расте, сваки нови дан доноси већу неутешност и јача осећање на лик који се воли. Тежак је живот без подршке и ослонца. „Велико бреме носим, трновит пут газим“; „Остала је само борба“, написано је у читуљама и сећањима.

Витално средиште људскога бића, како физичко тако и духовно, симбол божанске присутности и свест о тој присутности, срце, јесте прва реч. Угашена је красота, срдашце које смртни час не може развојити од оних у чијим је срцима дубоко закључано, које наставља у животима и успоменама живих.

Време тече неумитним током, душе пуне туге, не mine дан без речи о угашеном животу. Оживљавање мисли је одбрана од несреће, губитка и заборав. Милостив лик, жељни глас, осмех и поглед, пружена пажња, узвраћају се кроз незаборав и успомене које сијају пуним сјајем. Трпња не лечи, ма колико раздире душу, љубак лик ће бити чуван у утиску које остаје до последњег даха; остаје заувек неизбледео утисак, „јер вољени не умиру док живе они који их

воле“. Ако неко од вечног мрака није сачуван, може бити сачуван од нестанка из сећања.

Текстови су у знаку пијетета. Упућене су речи хвале за свијено гнездо и заједнички пород, за добротворност и подношење неподношљивог; исказана благодарност за срећно детињство и непресушну родитељску љубав.

Не изостаје признање онима који су болест и смрт учинили лакшим и хуманијим, захвалност за помоћ у часу проласка кроз страхоте или несналажења (најчешће суседи-ма), за саучешћа, за брижно заузимање и приложене венце, за присуство „величанственом испраћају“ и „лепе речи“ које ублажавају неспокој и камен. Неизмерно је осећање уважавања сродницима, кумовима, познаницима и суграђанима. Особље болнице, по правилу доктору за самопрегор и хуманост, употпуњава овај преглед. „Неки даваоци те обавијести и новине мисле да је то противтежа *плавим ковертима*. Сматрају аморалним новчано награђивати бригу за болесника али жели исказати јавно признање“ (Дуња Рихтман Аугушт). Читамо захвалност онима који су обилазили драгог покојника и он се уздржао од смрти, у исто време, свештеницима на чинодејству. Дубока је и вечита хвала председнику Министарског савета (генералу Петру Живковићу) министрима, генералима и другим који су манифестовали саучешће. Није прећутана нехуманост и непосвећење, непостојање одговорности, што „не би смело да се икада коме догоди“.

Одређено трајање на земљи, време, исто тако је од фреквентнијих појмова. Протекло је најтужнијих четрдесет дана, шест месеци, година, две, деценија... Промичу дани испред очију као казаљке сата, али гробни живот раздире и оставља пустош. Неизлечену тугу и неодагнуто паћеништво и разрешење говоре очи које плачу. Нема смирења. Бол тражи олакшање у успоменама и љубави које живе.

Лојд Џорџ је казао: нерелавантно је шта се деси у животу, већ начин и став какав заузimate према томе; тешку тежобу потискујемо из свести радом и стваралаштвом, али и презиром, њеним неприхватањем, стоицизмом (док смо живи, смрт није, пошто се увуче у нас, престајемо). – Што би се човек плашио и непрекидно размишљао о вечном мраку?

Смрт се може победити њом самом; сама смрт је оно што укида смрт. Остаје нада. Ускликнуће човек – „Смрт је мртва! „Живео живот!“

Остаје утеха да ће преведени у непостојање, пронаћи живот у сновима, у жељи родбине.

Заборав све докончава, али се непретрпљиво не може претрпети, избрисати доброта, ма како да су сећања избледела, ма како све другачије.

На крају гроб. Негативан аспект живота (смрт, хладноћа, мрак, меланхолија, туга, језа, страх), којем „равне грозovitости нигде више нема“ (Ј. Ј Змај); средишња тачка комуникације живих и бића која спавају под земљом. Завршна станица, одакле нема пута натраг, где се лицем у лице сусрећу живот и смрт, вечно постојање и скончање у раку јесте емоционално и свето власништво породице. Ризница пропалог блага и проклетство, гробље је недељив део људског пејзажа.

Живот

Рођење и скончање су међаши унутар којих се одиграва човеков живот; старији је живот од смрти, јер прво је био живот па је онда дошла смрт. Има нечег дивног у томе што се живи; земљин шар, онострано постојање и све што човека окружује јесу опојна сласт и најважније благо. Човек је створен да ужива, пева и буде ведар; сваки се – каже Гете –

најмањи као и највећи, најнезаслужнији као и најдостојнији, засити свега пре него живота. Чезња за постојањем, утолико јача што оно више притиска, ближи задњи дан; она избија незадрживо из дубине до које не допире физички бол. Овако је речено: „Прихватимо све, тешки рад на хладној киши, ноћи проведене у блату, дане без хлеба, умор који нас чини нељудима. Прихватимо све патње, али живимо.“ Стога сваки смртник, рађаван и начет животом, одлази с овога света ненамирен и незадовољан (скоро сваки). Живот треба да буде интензиван, расцветан, весео, право уметничко дело.⁶

Живот нуди више добра него зла; људском срцу су више природјени љубав, доброта, племенитост, знање и радост, него саможивост, равнодушност и мржња – у противном, човек би одавно нестао. Никаква калварија и несрећа не смеју да законе светлост живота. Кад зло избаци и последњу карту, добро ће – каже духовник – држати још једну у рукама. У најзвишенијем смислу, морално условљен да буде јачи, човек се супротставља ништавилу.

С те стране, одштапане речи обзнајују векотрајан починак онога који се радовао животу и епикурејисао, ведролика и кавалера, с којим је било задовољство дружити се и пријатељевати. Тиме се само истиче истинско нестајање.

Природна, добра смрт је смрт без бола, мирна, непостидна, крај човека дуговечног, с много порода и стеченог материјалног благодета.

Примарна сила настанка и развоја свеколике природе, укључујући јединку и људску заједницу, живот се обнавља и тече у трави и листу, у руменом плоду трешње, у истрајности трудбеника мрава, у светлости Сунца које греје и одржава; у човековој је способности да спозна радост, у

⁶ Становници Аркадије нису знали ни за какву бригу, а туга је била непознат појам. Уживали су у поезији и музици, а понајвише времена проводили радујући се живљењу.

непрекидном помицању, промени, сукобима и игри супротности. Хаотична кретања, изненађења, невоље и искушења, срећа која ишчезне с хоризонта као јутарње руменило, чине га сталном и неизбежном борбом.

Само једна гривна у циклусу живота, заобилазни пут или стрмина ка реци смрти, човек увиђа да му се догађа као човеку, а не као нарочито срећном или несрећном створу; у дослуху с плимом и осеком као универзалним ритмом, он загри светлу, али и суморну визију живота, исткану на тамно трагичној потки.

Треба приметити, човекова телесна и психичка конституција, на подједнак начин, подноси бол праћен психосоматским раздором и живљење у својој егзистенцији (колико год она несносна). Човек није осуђеник, који очекује страшни час, него увек спреман на одлазак. Ко окреће леђа животу, стоји пред смрћу; пораз није парадигма осетљивости и оданости, већ дефицит виталности и воље за животом и светом који нас окружује. Императив је усмерење на место незахваћено жалошћу, које намеће друкчије рефлексије и друкчије емоције; – све да се корота „поднесе“ и „умања“. У противном, ако човек допусти да га прогута туга, неће бити добро за обе стране. Подигнут и усправљен, подиже и управља успоменама на онога кога је изгубио; сама жива мисао на њега помаже да стане на ноге и преброди судбинске ударце. „Наставићу својом издржљивошћу, не жељом за животом, да се покажем у остатку живота достојан тебе“, обраћа се Квинтилијан своје умрлом детету.

Уколико је свет трагичнији, човек је дужан да свим бићем тежи радости и тражи разлоге за дивљење. Блистава је и нада у живот после смрти. Међутим, закони кретања и обнављања имају своју судбоносну страну на нашем индивидуалном плану: престаје све што има коначан обрис и обличје, младост копни, срце суши, љубав вене, пријатељи се разилазе. Одлазе занавек појединци, макар и најбољи,

најхрабрији, најпоштенији, најкреативнији. Трошно физичко трајање је у „скупу функција које се одупиру смрти“, у голготи и сталном котрљању камена, који се враћа назад и који поново треба котрљати; једна донкихотска борба у потрази за срећом, пука фикција. Живот је постепено крхкање ломних илузија под маљем грубе стварности, једна страсна игра у загрљају бунила. Једино су реални ништавило и тамни вилајет.

Са друге стране, земља није бесмислено место и воденица смрти, него радионица вечног постојања. И када заврши, човек не нестаје као да није живео, већ остаје његово мало парче бесмртности у океану времена; свако оставља за собом знак постојања – који већ због живота живи не могу заборавити. Не може се избрисати живот као да га није било. Сећање на драгоцене преживљене тренутке ништа не може поништити и одузети.

Биолошки, и смрт је у функцији живота, али не индивидуалног, већ потомства и врсте. Лична смрт је ствар колективног живота, као што је колективни живот „ствар“ да буде део живота. Отуда, кад човек одлази треба погнути главу и стегнути срце. „Кад умире човјек / свијет би морао стати / и задрхтати / тежином туге / дубином бола“ (Јуре Франичевић). Човек је физички трошан, али је живот неуништив; не човеково садржинско ја, већ његово формално ја које може бити безвремено упућује на бесмртност душе. Смрт и рађање само су прелажења из једног стања у друго, из овог света у онај, и обратно; с тим што – треба рећи – није дефинисано ни ово стање као ни оно после. Припадајући самом животу, смрт је метафизичка фаталност у којој има неке врсте рађања. Животна егзистенција захтева смрт која обогаћује и васкрсава. Живимо да бисмо уништили загробни живот. Живот је пламен који увек догори, али се – каже Бернارد Шо – опет поново запали кад се дете роди; заправо су деца најприроднији начин превазилажења несталог време-

на. Казано је, трошни, предајемо гробу један део себе, а онај други, настао од нашег тела, исхрањен нашим рукама и однегован нашем негом, остаје као наше отелотворење у животној струји; умирући, предајемо буктињу живота млађим од себе, чинимо живот јачим и бесмртним. Посредством своје деце, као и кроз своја дела, продужавамо властито постојање. Пропадају само делови, остављамо савршеније потомство; уздижемо живот за један степен више.

Уклањање остареле јединке ствара могућност за нови подмладак. Као што у нама живи целокупна историја живота на земљи, тако ћемо и ми живети у нашим потомцима. Свет и човек су вечни, бар зато што се у својој ефемерности бескрајно понављају. „Свет је ненастао и непропадљив“, казao је Аристотел.

Живот који је више од онога што се назива животом, није негде другде, већ и овде и негде другде (отприлике као што материја поседује своју невидљиву и неухватљиву спиритуалну супстанцу), има своје „оправдање“ у љубави међу људима, у солидарности, братству, доброти и сличним вредностима. Како да не волимо све живо, кад смо целог века пред вратницама гробнице? Одвећ је снажно и лепо речено: свето је све што живи. Човеково посланство је у моралном усавршавању, кроћењу у себи страсти и ниске нагоне, у изузетним делима. Логика егзистенције је интенција ка бесмртности на разне начине: нови нараштаји, изванредна достигнућа духа, остављени траг који обавезује потомство. Смисао је у тражењу смисла. – Ломљива и крхка биљка, сенка сенке, човек је на путу до победе, у одлуци да „своју сенку прескочи заувек“, „буде јачи од судбине“ (Алберт Ками).

Краћи од трајања воденог цвета, од „одмора птице селице на сувој грани“ (кинеска), сићушан и коначан, живот има своје оправдање и свој *raison d'être*. „Онај који властити живот и живот својих ближњих сматра бесмисленим, само

зато што је кратак и коначан, тај не само да је несрећан, већ једва да је способан за живот“, речи су Ајнштајнове.

Зауврат многобројним изумима и висинским котима науке (достигнућа из области физике, технологије, информатике, биологије, антропологије, социологије, психологије, етике), живот у светлосном свету остаје тајна. За хришћанску доктрину је вечан: „Наука помоћу закона о одржању материје и енергије, са њој својственом отвореношћу и неопходношћу, доказује да ништа у свету до последњег атома и електрона није уништено. Како се онда може основано тврдити, у име науке, да се људски живот, конкретније људска свест, апсолутно уништава после смрти?“, пише Иван Г. Панчевски.

Унутарњи душевни живот и целовито човеково деловање у многим њиховим облицима су недоступни разуму. Лакше је продрети у тајне атома, гена или свемира, него разумети механизам функционисања човекове свести и њених модуса. Наука која креће напред помоћу великих једара, овде је на почетку равном орању ледине. Мистерија егзистенције није проблем који треба да се реши, већ стварност која треба да се доживи.

Човека одређује сложеност унутарњег живота, садржина мисли, каквоћа емоција, моћ претпоставке, одрешитост и рефлексивна пуноћа погледа на свет. Одређује његово дело које је побуна против смрти, покушај да се смрт превазиђе и да се крик као човеков страх пред неминовношћу настанка превазиђе, на један начин ублажи. Двојно биће, од душе и тела, комплексно и мултидимензионално, он највише постиже свој циљ када су му тело и дух у сагласности, те – узев теолошки – телу не даје више него што му припада, а души не мање него што јој припада.

Бескрајна дијалектика радост – бол, ритмично њихање између плиме и осеке, по неком вишем, уму недоку-

чивом плану, људско биће чине новом „ствари“ под сунцем, васељеном под чијим је надгробним каменом сахрањена сва светска историја (Хајне).

У муци званој живот, несавршеном и ефемерном свету, у којем нема добра, човек је убоги човеколики мрав на земљи. Сав живот је праћен неописивим чемером, болом и губитком. Плач новорођенчета које долази на свет јесте, по Лукрецију, израз бола у додиру са животом који се пред њим открива: Шопенхауер у плачу види аргумент за песимизам и патњу која доминира на самом почетку живота. Као што кажу јеванђеља, до данашњег дана, траје зло. „Све зло за злим!“, записано је у *Похвали господару мудрости*. Такође у старим књигама: све ствари су пуне неисказивих мука; око као да није сито гледања нити ухо сито какофонија, сила живота сатканих од страха, несавршенства и жалости – живота који је дим, пара, земља и прах. Свет је хучна изложба одвратних бесмислица и страдања језиком неисказана. Гете: „Посматрано с највише тачке ума, сав живот изгледа као погубна болест, а свет као лудница.“ Споменути немачки филозоф Шопенхауер, сматра свет за „пакао где су људи с једне стране мучене душе, а са друге ђаволи“. Потом: „Кад би се закуцало на гробове, и мртви упитали да ли би желели поново да устану, они би одречно затресли главом.“ Софокле: „Најлепше је икад не бити рођен. Но, ако си у животу, најбоље је да што пре одеш тамо одакле си дошао.“ Племе Дани са Нове Гвинеје негује традицију плакања над тек рођеним дететом и радовања над преминулим.

Неугодан двојник живота

*Какву су дивну представу о смрти
имали стари: она је била починак
за добре и ужас за зле.*

Лијен Це

Сматрам мудрим оно келтско веровање да су наше душе оних које смо изгубили заробљене у неком нижем бићу, у каквој животињи, биљци или неживу предмету и тако стварно изгубљене за нас све до оног дана, који за многе никад не осване, када се догоди да прођемо покрај некога стабла, да дођемо у посед некога предмета који је њихова тамница. Тада оне уздрићу, зову нас и чим смо их препознали, чаролије је нестало. Ми смо их ослободили; оне су победиле смрт па се враћају и опет живе у нама.

Марсел Пруст

Темељна истина живота гласи да смо смртни. Колико год заблистала зора живота, на концу следи полагање у сандук и укоп; жаока смрти усмерена је према свему живом. Растурање дима, прекинута нит живота, гашење светлости, повенуће биљке и усахнуће извора јесу манифестације природе. Без смрти, живот би био компликован и безизлазан. „Велики благослов за човечанство, без ње не би могло бити стварног напретка“ (Алфред Адлер). „Када не би било смрти, ништа јадније на овом свету не би било од човека.“ Престанак рада мозга, срца и плућа, разградња тела, ништавило и коначан крај јесу усуд трошног људског организма.

Ветар све развејава и односи; под косом косца све се враћа у ништавно стање, бива безбитно; „да све што сија на овоземаљском дану мора да се угаси у некој ноћи где више нема ни имена ни разлике, ни растојања ни старешинство“ (Еуген Финк). Сви ми, каже Шекспир, дугујемо творцу своју смрт. Бришу се људски трагови, за њиховим стопама пада прах, који ће и њихове гробнице временом изравњати са површином земље. „Многи је бели и некад усправан нишан пао или се нагнуо и спрема се да легне у гроб заједно са својим покојником“ (Иво Андрић). Никакво благо не траје нити спасава: најочигледнија и најуниверзалнија стварност, једино се смрт, не питајући, стварно догађа. Фактум и најраширенији индекс, не само земаљског поретка него читаве планете и свеколике галаксије, она односи тело и душу. После ње нема ничега, каже латинска изрека.

Аутентичан исход граница свих појава у природи, биланс човековог живота, смрт није мистерија. С продужетком људског века, с проширењем човековог знања, она је „припитомљена“ и помакнута на значајну удаљеност у човековом животу; то каже, захваљујући медицини, умирање се одлаже и ублажава свешћу да се да савладати, ако не и победити. Па опет, остаје „последњи непријатељ који треба да буде уништен“ (Свети Павле).

Са друге стране, узнемирују питања на која се не можемо оглушити. Вечито питање на човековим уснама јесте недоумица о егзистенцији два света: од потпуне убеђености да постоји други свет, па све до потпуног неверовања у његово постојање; а, заправо, од своје појаве на земљи, човек ништа није пронашао. Још ни живот не познајемо, а како можемо познавати смрт, поручује Конфучије. „Други свет“, „вечити сан“, смрт се простире иза људског перцептивног хоризонта – само се туђа смрт може искуствено „сазнати“ и „процесуирати“, не и сопствена.

У поменима, реч смрт функционише у свом лексичком значењу: престанак човековог живота, престанак његовог постојања; фигуративно: последње одредиште, издисај, суђени час, судњи дан, свршетак, пропаст, уништење чега, нестанак чега; у блажој, прикривеној форми: преминуће. Лексема изазива укорењен страх, подсвесно опомиње на нешто претеће и узнемирујуће.

Од првог трзаја у мајчиној утроби („чим закмечимо ударивши челом на под“, Меша Селимовић), до последњег зева којим узалуд хватамо још мало ваздуха, смрт нас држи двадесет и четири часа у негостољубивом и радикално нелагодном свету. Живот почиње да се гаси много пре него што се сасвим угаси. Вечно гладна, упорно и стално вреба своју плашљиву жртву, док је, најзад, не зграби својим коштуњавим рукама; не односи се само човеково тело, биолошка егзистенција, већ и личност и све које човек воли, све његове

жеље и идеале. Запечаћена пресуда која, без изузетка и изненађења, неминовно стиже „суђеног дана“, парадигма ненадокнадивог губитка, доказ је непостојања хармоније у свету и потврда природе „како не треба“, спознаја да боравак на земљи није ван категорије зла.

Препрека вечном животу, трагична реалност, застрашујућа и заглупљујућа сила, смрт је најнеподношљивији и најодвратнији непријатељ с којим човекова психа понајтеже излази на крај. Најдубље потреса спознаја о робовању смрти и смртности. Сав живот протиче под њеним оком и у њеној сенци: с тугом човек гледа како цвеће увек изнова вене и листови опадају. („Ја кад видим ђе увео лист к' стаблу пада, он ми душу троне својим паденијем“, П. П. Његош.) Мисао о старости и физичкој коначности, бездан укореењени страх, ствара језиве и ужасавајуће слике, нешто претеће и узнемирујуће, осећај неугодне мучнине и неку тескобу. Последње вече живота уноси у човека мрак и горчину, чини га, као ништа друго у свету, ништавно маленим; омали, обезвољи и згасне. Краткотрајност и пропадљивост, одлазак у земљу из које се ниједан путник вратио није (В. Шекспир), непознати свет пакла или раја, гуши земаљску идилу, прекида светле тренутке радости, помрачује празнике, чини живот крајње апсурдним. (У погрбљеној и тужној стварности, њена авет добија све реалније и ужасније контуре.) Човек – каже Дарвин – не би имао ниједан дан задовољства кад би знао шта је смрт. Отуда Ф. Самсон саветује да не мислимо о њој; заборављена – вели – не би више смела да корача уз нас, плаши сложеностћу недокучивога, ставља свој печат на лица оних који су нам најдражи; потиснути пун завршни акорд у најдубљу интиму, непоменути ни у часу издисаја.

Мало је рећи, за човека данашње цивилизације, себичног, смрт као мучитељ тела је оличење једног од четири апокалиптична коњаника са чувене Дирерове слике.

Приступа се из другачијег хоризонта. Живот и тамни вилајет су лице и наличје једне исте ствари. Смрћу као негацијом живота започиње живот којем нема краја. Дан смрти је у суштини дан рођења. Томас Ман пише: „Смрт је достојна поштовања као колевка живота, као мајчина утроба обнављања. Али ако је посматрамо одвојено од живота, постаје баук, грдоба – па чак и горе од тога.“ У самом срцу живота постоје силе разарања које нису смрт, али у њу сасвим сигурно воде. Она није препрека живота, већ капија кроз коју се пролази у другу, коначну егзистенцију, у вечност или одговарајући ниво реинкарнације (веровање које се ослања на теорију о астралном телу, на постојаном елементу који је у току векова обитавао у туђим телима). Умрети – природан је и нужан, једино могући ток земних ствари. Треба се помирити са властитом смртношћу, са доличним и достојанственим одласком; *ultima ratio*, као „сасвим нешто људско“, она је повратак природи и потврда – каже Сартр – да смо били природа. Али према старој и свудаприсутној истини, искупљење је сваког живота, једини мир и једина утеха уморнима и изубијенима од живота.

Смрт ограничава и даје меру, осмишљава или обесмишљава људски живот. Тек с висине гробне хумке човек порасте у очима потомства. Бришу се само нестварне величине, а истинске учвршћују и уздижу; смрт је немоћна пред славним животом, није целат ако је душа чиста.

Растужени одбацују хипотезу о смрти која садржи рађање, смрти као ослободиоцу и спасиоцу болног живота. Не мири спознаја да је посредни појава подложна законима неба и земље, природни пратилац или коинциденција. Она затиче човека неспремног, у најлепшим годинама, када се ваља радовати лепоти живота, када је човек стекао највише, достигао максимум својих капацитета. Умирање је агресија, а не последица греха и удаљености од Бога. Разбојиште и висораван која одвајкада постоји, као нешто срамотно, као

брука од живота, пишу таналози, човек је крије као стидне органе.

Ожалошћени

Мало је кућа у којима неко није оплакан, дворишта кроз чију капију није изнешен мртвачки ковчег. Неизмеран губитак, горчина која превазилази снагу душе, смрт у часу учини постојање болним и бедним. (Сваки је човек вредан живота, брига, сажаљења и достојан опроштаја од живота.) Под пресијом избезумљене свести и увцељености, претражују се трагови живог присуства минуле особе; заветује и заклиње. Заборављени – неопозиво су мртви и биолошки и историјски; прошли кроз живот непримећено, као да их није било. Уколико нема ко да их се сећа и обилази, они су двоструко мртви у својим гробовима. (Изгубити из вида претке, значи – каже кинеска пословица – бити поток без извора или стабло без корена; код Римљана, мртви су уживали сваки респект, сматрани за света бића, равна боговима.) Снага и истрајно призивање из тихог ишчежавања, у извесном смислу, ублажавају усуд коби.

Ожалошћени су невине жртве, живи заточници мртвих. Смрћу ближњега, њихов живот постаје немогућ, гори од суморног загробног живота. Гробље живих, они помишљају да је почивши изневерио најближе, остао дужан за један разговор и размену погледа, за једно помирење. Постоји се у уверењу да ће се он однекуд створити. „Опстанак ожалошћених могућан је и оправдан само зато што је у целини и до краја посвећен покојнику, на неки начин са њим подељен. Унесрећени живе да би и он живео, у њиховим срцима, мислима, сновима или делима. Заправо они“ – наставља Иван Чоловић – „умиру од туге, а мртви настављају да живе на њихов рачун, као паразити у њиховим телима и срцима, или самостално, у вечности, на небу. Зато је (...) жалост описана

као нека врста смрти, гора од саме смрти, а ожалошћени ту живе као у гробници, у кући која је пуста, хладна и мрачна као гроб.“

Жал и чемер говоре из пукла срца, из плача, речи и крика који се не чује; манифестују се без суза, бистрог талог душе који проузрокује плач унутрашњих органа. Непреболна, убиствена и дубља од раке, дужином свога трајања, горчина постаје све дубља и нестишанија. Туга и нерасположење су интензивнији и племенитији, свакако моралнији од радости која потиче из уживање, која тупи самим трајањем.

Са почившим, који је отишао без опроштаја, кореспондира се у форми отвореног писма, као са живим али немим сабеседником, при чему се не може сметнути с ума сурова реалност. Религиозно-психолошки базирана, интеракција има облик тужбалице. Онај с којим се судбина сурово поиграла, води имагинарну конверзацију; признаје немоћ и изгубљену битку: смрт је победила и човек је „отргнут из загрљаја и као голуб одлетео“; остају неспокојство, бол и горак укус; неподношљива тегоба и ужас. Чују се крик и вапај: „Како да кажем срцу да не тугује, душа да не болује“. Отпочиње речима „Драги мој Мило“, „Луле мој“, „Драга наша Руле“, „Драги мој Бато“, „Мајко“, „Драги тага“, „Оља, љубави моја“. Особа је мила, нежна, драга, скромна, поштена, вредна, племенита, срдачна, предусретљива, дружељубива, невероватно храбра, благе нарави, искрена, свестрана, радна, мудра... Подсећа на проведено време, на достојанствен живот и на рођендане; стигло је пролеће, рођен унук, али је кућа празна, укућани потиштени и изгубљени. Унесрећени се заветује да ће рођено дете неговати да одрасте; признаје да мора живети и да је све ово поган сан из којег ће га тргнути драга рука и вратити у живот; на крају, настављање заједничког живота.

У духу витешке традиције, изражава се директан вапај за осветом, што налазимо у *Политикиној* читуљи, по-

водом погибије амбасадора СФРЈ Владимира Роловића у Стокхолму 1971. године, од руку усташких терориста:

Наши мили, никад незаборављени брат од стрица Владимир Роловић премину после зверског злочина усташких терориста, који га на свиреп начин убише. Начин на који га крволоци убише и ко га уби нећемо никад заборавити.

С тобом на челу, од првог дана смо се борили против њих. Заветујемо ти се да ћемо борбу и даље наставити до истребљења.

Драги брате, оставио си нас у дубоком болу да кукамо за тобом као братом, човеком другом и херојем.

Ожалошћени, али на тебе поносни твојих седам брата од стрица, седам Роловића са шеснаест синова.

Сведена на једну реч, чије помињање указује на дефинитиван губитак, нема комуникација се завршава овако: „Увек ћу те волети и никад заборавити“, „Волимо те, јер ти си са нама“, „Памтићемо те заувек“, „Збогом, наша Трнова ружице“, „Непролазно и непроболно хвала“, „Почивај у миру на крилима анђела“, „Нека те анђели чувају као што си ти нас“ („пошто ми не можемо“). „Последњи поздрав“, „Последње збогом“, „Нека ти је лака црна земља“. Онај који је отишао, истиче се с поносом и чува у срцу, мислима и успоменама, у сваком трену. Стоји: „Поздрави ми оца, деду, бабу.“

Смрт је јача; угашена је светлост живота и остала тама; откинут део од сваког укућана, усељена празнина у живот, огњиште раскућено. А песник вели. „Са својим мртвима [који су половина наших живота Т.П.] смо тек живи и на броју“ (Драган Кулићан). Чланови породице остају без ослонца и савета, без благе и мудре речи, примера смирености и позитивне енергије. Без срца које је куцало за свакога.

Нада је угашена и превладала свест о неминовности коби; ни на видик у драго биће које се тражи. Речи као најзначајнији облици људског бола нису довољне да испоље ко-

роту. „Испраћамо те са сузама у оку и молитвом у срцу да те Господ помилује и настани тамо где праведници почивају. Нека те у тишини вечног мира прати наша љубав јача од времена и заборава.“ Упућене онима који су са земље примљени на небо, поруке су изразито религијске интонације.

У исто време, породица је „срећна“ због свог члана. Живот је, констатује се, догађај мален по дужини, краћи од наде у заједничко боље сутра. Умрли није испраћен, него живи у ненарушеном ћутању.

С оне стране гроба

Тежња за вечношћу је потреба људске природе. И када зна да је смртан, ситан и незнатан, субјект чува у себи неку луду наду, моћно оружје против пропадљивости и краткотрајности. Вера у вековечност чини га срећним – нема среће за неверујуће. Вера и љубав, али и блага реч за пријатељски додир, за сваку утеху, посебно која отвара могућности поновног сусрета са милим бићем, противници су смрти. Највећа од свих људских визија јесте визија бесмртности живота после биолошке смрти. „Мени се чини“ – писао је Гете – „да је од свих осећања, најплеменитија нада да ћемо и онда постојати ако нас судбина привидно врати у стање општег непостојања.“ Још је написао: „Природа је дужна да ми после смрти подари такав облик у којем ћу моћи да наставим ово чиме сам се овде бавио.“ Отуда постојање два живота: један смртан, а један бесмртан. Веровање у Бога, сматра се, проистекло је из човекове постојаности, чуђења и страха (кретање Сунца, удар грома, шуштање лишћа), из његове несигурности, надања и осамљености; настало из суочења с властитом темпоралном границом, оно има своје порекло у тражењу резона животне коначности и, напосокон, у страху од суђеног часа.

„Ствар“ неба и човековог срца, опште утехе и уздицања појединца у њему самом; побожност, обожавање натприродних сила и универзалних феномена, осмишљава живот. Бог је неопходан за практичан живот; без Њега, то јест вере, живот на овој помраченој звезди је „незалазни Велики петак“, најмрачнији од свих трагедија. Зато се каже: Благо оном ко верује, њему је топлије све у свету. Религија се и дефинише као израз људске борбе против смрти и ефемерности. Признање Бога – „стварности“ која постоји ако се у њу верује – има као прву грандиозну консеквенцу надмоћ живота над смрти. Са Исусовим васкрнућем, смрт је изгубила ужас, рекло се, њена жаока је сломљена и човека више не очекује хладна и мрачна зимска ноћ.

Неке потребе човека као „неизлечиво“ религиозног бића, не може задовољити нико и ништа осим Бога. Средњовековни човек је, треба рећи, сањао о животу с оне стране светлосног света. У ери која је изгубила свој ослонац, када општи бесмисао влада људским животом и историјом човечанства, људски створ данашњице је сломљен, утучен и уморан. Унесрећен, он гледа на небо као на своју праву отаџбину; опажа живот с оне стране гроба који светли неугаслим пламеном.

Опет, запрепашћен и пометен нестајањем најсроднијег, растужени не може доћи себи, нити је у могућности да здраво расуђује о ономе што се материјално зна о поимању света. Ниоткуда потпора, заувек ишчезла светлост из живота, кривац се тражи свугде. За зло и несрећу, прст је упрт у Свевишњег.

Утучен од туробне реалности и перспективе жалосне сутрашњости, човек се приклања цркви, почиње да мисли на Бога. У тренутку несреће и пораза, зачиње се филозофско-религијско гледиште да физичка смрт не оличава крај живота. Вера у Васкрсење, смислена, оправдана, пада као капље благог мелема на душу.

Запрепашћен и унезверен, у пустоши и запитаности, човек контемплира о смислу и подлости живота. Једнако је истицано, у видљивом свету нема величине равне изгубљеној особи, која се може проценити и исплатити. Хришћански резон намеће дилему: ако пре нашег рођења није постојало ништа, тешко је закључити да после умирања не остаје ништа; како је могућ прекид у замаху живота? Непоменица није нестанак, већ друго рођење, пресељење из куће у кућу, само промена облика живота, отпочињање новог живота којем нема краја. Људска душа је златна нит у космосу која се сели из једног тела у друго. Које то зрно не никне кад се стави у земљу? – пита духовник.

Иставља се живот као нека оптимистичка трагедија. Бог управља бојним пољем живота и смрти; господар је живота и ништа се не догађа непредвиђено, а да он није изнад догађаја. Душе у Божјим рукама бол никада не дотиче. Свети владика Николај Српски тумачи: „Страдање човеково никад не може прећи меру. Бог бди над сваким човеком пажљивије и милосрдније него ма који воћар над својим воћем, и да је Бог попуштао и теже болести на људе светије од тебе.“ Страдања је свугде. Сетимо се речи светог Саве упућене човеку који му се обратио за помоћ: „Утеши се општом људском судбином да твојим случајем Богу не досађујемо“.

Смрт долази као божја казна – или као искупљење. Црква која је потпуно загосподарила рефлексијама и осећањима везаним за човеково окончање, нуди умирујућу побожност у вези са оним што долази после ништавила. („И тако када звук трубе одјекне и када мртви устану нераспадљиви, бићемо преображени и ми преживели“ – апостол Павле у *Посланици Корићанима*.) Поуздано, мистерија постања живота и феномена смрти, захтева озбиљност и побожност дубљу него што и сама црква тражи.

Аутори – родбина

У читуљама су заступљени сви рођачки називи. Имена својинских назива откривају линију сродства, од ближих до даљих, од крвних до осталих сродника; предњаче супруга, супруг, кћи, син, брат, сестра, мајка и отац. Имена без презимена, од мила или само надимак, симболизују присну повезаност са покојником.

Ко су писци – оглашавачи? Појединци из фамилије (бољестојеће, више из урбаних средина), из непосредне близине ожалашћених, из управе колектива или партија.

Читуље саставља субјект затечен брзином, скрхан болом и тужан. Погођен муком која закључава у својој жалости, изгубљене наде, он прихвата живот невредним живљења. У потрази за својим јаством, он окреће агресију према самом себи. Мимогред, Аница Савић Ребац није пустила да „природа учини своје“, него је изабрала најтрагичнији облик прекида живота и оставила поруку:

Ово чиним из уверења и у пуној луцидности интелекта и воље. То уверење да живот није вредан живљења ако изгубимо најдраже биће једно је од одредница моје животне концепције. То не значи да нисам волела живот, да га не волим чак и у овом часу, али баш зато не желим да живим бедно.

Новалис је за своју умрлу љубав, рекао: „Ја треба да живим само ради ње, да постојим само за њу, за себе и ни за кога другог. Она је моје узвишено, јединствено.“ Анонимни аутор у читуљи пише: „Чекај ме, љубави, чувај ми место поред тебе у возу универзума. Тада ћемо бити поново заједно.“

Две и три генерације које оплакују (деда и баба, прадеда и прабаба), заједнички оглашавају нестанак својих.

Растужени се отуђује и бежи од света. Крвавог животног епиплога, у одећи од црне тканине, као античка личност из трагедије, хода потиштен и погледа упртог у земљу.

„Драма савести“ не може се избећи нити ум подмитити. Осећа се кривим, себе непрестано осуђује и приморава да се осећа виновником. „После смрти моје мајке био сам опхрван тугом која се појавила у облику гриже савести. Тек кад неко умире, човек схвата да се није нимало потрудио да буде бољи према њему, док је био жив“, пише Борхес. Посреди је нека врста самопребацивања, самомржње, самопрогањања, округлог самокажњавања. Човека је готово стид што хода по светлости, живи и једе хлеб. Не може стати и погледати у лице стварности.

Има и обратних приступа и ситуација: тужан прекор, нерашчишћени рачуни емотивне природе, замерање преминулом који је оставио нејач, начинио неки пропуст; поставља резигнирано питање што није „повео“ своје. Потписани се проглашава невином жртвом туђе смрти. “Мржња спрам умрлих није само осјећај кривње нео љубоморе. Онај тко остаје осјећа се напуштеним, он свој бол зарачунава мртвацу који је узрок бола“ (М. Хоркнајмер – Т. Адорно).

Парадигматичан је коментар о младом човеку страдалом у саобраћајној несрећи:

Мој нећаче, Божја воља и људске слободе су две различите ствари! Спорост и брзина у избору животног пута нису никад били савезници никога за срећан крај. На жалост, био си спор и неодлучан у избору којим послом да се бавиш, како и где да живиш, а сви они који су те у томе подржавали, несвесно су те гурали да завршиш како си завршио, а имао си само 36 година живота. Велика брзина била је само последица твог стања и трагичан крај. С неизмерном тугом.

– завршава ујак у лицу својеручног потписника.

Извесно, реакције су неусаглашене. Франсоа Лоршофуко: „Оплакујући губитак једне личности која нам је драга, ми оплакујемо сами себе“; „Интензитет жалости увек је у сразмери са корисношћу појединца“ (Јовица Стојановић).

Текст се саставља у ненормалном стању ствари, а не у пуној луцидности интелекта и воље. Осећање губитка

смисла живота и рушења интимног устројства света, исписују редове суженог хоризонта, угушеног надахнућа и скрхане маште. Принуђен да сахрани своју имагинацију, коме није до креације, аутор стаје на грло властитој песми-крику; редови су исписани натчовечанском уздржаношћу, срцем које тишти, помраченим унутарњим оком.

Реч је о „ауторима“ без списатељског искуства и оруђа, не можда без дара и спреме; неизвежбани у књижевним стварима, не може се, ипак, рећи да не умеју да пишу.

Природно је претпоставити, читуље у име ожалошћених састављају појединци вичнији перу, међу њима писци по наруџбини.

Састави

Реченице медијских посмртница су продукт ауторовог психолошког и емотивног односа према субјекту; осим осталог, посмртна активност која помаже психолошко преброђавање првог шока и високе тачке бола.

Израз жалости за упокојеним, захвалност ктитори-ма, дародавцима, утемељивачима и приложницима цркве детерминисани су новинским и публицистичким стандардима. Изливе пажње и љубави, негдашње и данашње, атрибуирају општа места, клишеи и адаптације. Широки уплив књижевне лектире, угледање и позајмице, плагијати, формулације у облику паремија, сентенци о животу и смрти, уплив родољубиве реторике, контаминација с нарицаљкама, одузимају од властите мисли и спутавају. Стереотипи као да нису оваплоћење отворености срца, преплет искренности и туге.

Реч је о некој врсти функционалне литерарне врсте, инкорпорирања састојака беседе и животописа. Интенционалност, недостатак категоричности и литерарне доследно-

сти, новинско-тужбалачко-панегирички тон дају наративу примењени, полукњижевни карактер. Посреди је „полужарновски“ дискурс, етикетиран као квазипоетска, сублитерарна, тривијална књижевност.

Осим практично-информативне каквоће, сећања дистингирају естетско-емоционална и симболичка вредност. Добре размере, дотераност и вокабулар дају написаном литерарну физиономију. Оригинални или преузети стихови, песничке слике, речитост и ритмичност, готовост да се запева на сав глас, даривају саставу обресе правог белетристичког артефакта. Склад мисли и речи, јачина ритма и стилски предикати подижу до висине поетске прозе. Шикне млаз чисте поезије.

На огласним странама периодике живот и смрт су сплетени у умршени венац гробљанског цвећа, гласови живих и мртвих се међусобно дозивају.

Следе, насумице узето, примери и метафоре туге и најчистије сузе за упокојеним, по приповедачевим речима, „жива и вечита потреба да се још нешто каже о оном кога заувек губимо“.

У грчу неме захвалности наше клањамо се пред срцима саучешћа који нам у дељењу бола помогоше да одживимо вртлоге пропасти (...) нашег, читуље нам никад недочитане, порода нам још нерођеног, а већ покопаног, црне тачке на лозу (...).

Угашена је доброта, кроткост и благодат нашег кућишта. Јутрос је преминула моја мајчица (...) Пронесећи умејатност, кроткост и силну, неуништуиву доброту, грејала је све у близини осим своје душе (...) Чувам је у песмама, књигама и успоменама. Прости снег по нама, Господе, охрабри доброту, помози и спаси!, каже захвалан син.

Љубав која уздиже изнад свеопштег ништавила, једина свеза хармоније, вечна и дужа од живота, одговара количини осећања жалости. О лепој души пресељеној на неко боље место, у рајску башту, кћи исписује:

Времена, да се заједно радујемо овом прелепом Животу, нисмо имали довољно, али смрт је изгубила битку против Наше Љубави.

На раскошним крилима Божанских Симфонија понесен, узлетео је пут плаве крошње ведрога Неба, да се заувек одмори у нежном загрљају своје Вечите Наде. – Препуна љубави једног детета остала сам његова кћи Ивана.

Још увек ходате мојом душом, а Ваши ликови испуњавају моје снове. Туга и бол разарају мој ум, и моје срце Вас моли да ми се вратите.

Такође:

*Бескрајни плави круг у њему звезда
Милош Црњански
књижевник
1983–1977–2019.*

Рођен у Чонграду – Црном Граду, прогнали су га у иногзил 24 године. Приспели су га у замку 1965. год. Отаџбински езил, Бели Град, одакле се добровољно, иселио, у изгнанство, небеско у вечност апотеозе.

Да се не заборави.

Сахранили су га, у белом граду, под „Ламентом над Београдом“.

*С поштовањем и љубављу
Десанка К. Јовановић Ковин.*

Потом:

Окупио си нас све око себе и обавио нитима љубави.

Показао си нам стазе среће, уткавши нам веру у поштење као једине праве кораке на том путу.

Хвала ти што си нам крчио тај пут и несебично га делио са нама.

Тим правцем ћемо и даље ићи и сада када те нема, а сваки откуцај наших срца ће шаптати твоје име.

Лепо је било корачати са тобом и вечно ти хвала.

Твоја породица.

Такође:

Тридесет година моја рука била је у твојој руци. Остала је празна.

Отишао си. Моје срце отада више не куца.

Од речи до речи:

Био је драгуљ у мом животу, а сада је светлост у тишини мојих сећања.

Или:

Почивај у миру у питомој војвођанској равници, лепа и добра горска вило, са херцеговачких планина.

Суочавамо се са херметички и конфузно стихованих написа, неизмозгованих најсрећније.

Потеже се за функционалним реченицама и стиховима: „Поздравите мога тату, / тамо, иза седам гора, / поздравите мога тату, / на таласима плавог мора. / Мирно плови небеским морем.“ (следи: заувек твоји и потписи). Парафризирани су стихови из *Утопљених душа* Владислава Петковића Диса: „са очима изнад сваког зла, изван ствари, илузија, изван живота“, из „Посвете праху оца Србије“ аутора *Горског вијенца*: „Нека ово име блиста над свијима именима, оно ће ера бити вјечна на српскијем коленима“. Врви спаривање последњих речи: „Тешки су ови часи, кад нам суза ока кваси“; „Тугу своју у срцу ћу крити и никад те нећу заборавити.“

Сем елементарних информација, обзнањују се сећања и помени без стила и естетике, без осећања и „дубоких“ контемплација, перципирани равнодушно и без естетског дрхтаја.

Осим лепоте од које брзо сахну сузе на лицу, адресат је суочен са малокрвним, немуштим, па и непримереним написима. *Политика* (2009) обавештава да читуље у немачкој штампи, услед разних пропуста, „више личе на добар виц него што исказују бол и тугу за преминулим“. Својом предметношћу, оне и нехотице, асоцирају на подсмешљиве и ружне закључке. Последњи поздрав погинулом у саобраћајној несрећи „украшенен“ је сликом „поршеа“; оглас радни-

ка запослених у робној кући започиње: „Карло је оставио метлу“.

Ламентира о празнини уништеног гнезда које је свирепа рука опустошила, о сузама које губитак не могу оплакати, о „најлепшој души“ и срцу које куца у другоме, без кога нема живота.

Језик и стил

Евоцира се угаситим бојама и скршеним гласом, опорим и тучаним речима. Смрт, бол, патња, поништење и погибија, откривају предмет до оголелости и неподношљивости. Скрхан и избеzumљен, аутор пише грчевитом руком, ненормалним људским језиком; испод сваке речи је суза, испод сваке сузе уздах. Свака реч је као мала смрт. Изнакажен од суза и пљувачке, речник сам повлачи примаоцу сузе из срца у очи. „Песма са сузама“ и најтврђег човека расплаче. Рефлексије посуте хладним пепелом смрти, набацана црна боја да се искаже чемерна несрећа, инаугуришу граматику придављеног даха, нижу нумеру песничког метра, без елоквенције и лепоте у литерарном значењу речи.

Могли смо се уверити, стилски ниво у књижевно-уметничком смислу не мора бити закинут и поткресаних крила; крвава поетика не имплицира депоетизовану, бескрвну лепоту облика. Човек се није могао одрећи склада и хармоније у највећој невољи, јаду и муци. Књижевна пажљивост, реч која скицира, сенчи и боји, (при)видна естетика, таман колико је потребно да привуче вишом тоналношћу и поетском лакоћом, прострује кроз читаочево биће као танак млаз поезије: „Вољена моја душо, моја душа је умрла заједно са тобом. Отишло је светло око, отишла је анђеоска доброта.“ („Најпотресније речи изговара мајка на гробу свога детета“, Момчило Златановић). На иконици посвећеној Богородици и Христу, деспотица Јелена Деспотовић, касније

монахиња Јефимија, посветила је потресне стихове свом умрлом малом сину: „ ... удостоји, Владико Христе, и ти, пречиста Богомати, мене јадну да свагда бригујем о одласку душе моје, што угледах на родитељима ми и на рођеном од мене младенцу, за ким жалост непрестано гори у срцу моме, природом матерњом побеђена.“ – По старој речи, колико год смрт није поетичнија од живота, она нађе свог песника; не песника смрти, него песника живота.

На крају, од „гробљанске књижевности“, у чијим је речима свако слово по једно поноћно сунце, не треба очекивати однеговану форму. Под притиском душевног бола и сасечене маште, реч занеми (само радост отвара уста); пише се једним потезом пера, без чврстог плана и у грубим цртама.

Жалопојна лектира морала је бити стилем далеко од формалне беспрекорности. Натуралан, шаблонизован, новинарско-публицистички, наратив је посебног реда, по неким назнакама, поджанр писане белетристике (номенклатурна лексика: име и презиме, година рођења и смрти, географски називи, патроними, званични називи, функције, титуле).

Оштра и незасенчена визура, хладно кићење, речи нефигуративне и сиве, вокабулар војнички, револуционарни (којем 70-их година XX века, и касније, истиче рок употребе), делује антилитерарно и не мами на читање.

Претежу језичке јединице неразноликог изражајног валера, без блеска и звука; опозиција: живот – смрт, смрт – бесмртност, непостојање – вечност, светао – црн, дан – ноћ, политичко-патриотски наноси као неспецифичан, профилактички лексички слој, туђа и ружна лексика (комеморација, сахрана, кремација) формална су обележја посмртника.

Доминација биографско-епистоларног и официјелно-жанровског дискурса имплицира мешани стилски идиом. Карактеристичан је речник који ублажава сету и налази утеху. Практични говор замењује директно и метафоричко именовање смрти и глагол умрети. Лексем смрт преузима улогу еуфемизама: узлети Богу, прелазак у царство сенки, прелазак са сунца у мрак, испуштена душа, нестајање, растајање, скончање, гашење, „прелажење властите природе у дух“ (И. Секулић), издахнути, упокојити, представити, заспати вечним сном, отићи на онај свет, отићи у незаборав, прећи у бољи живот, морало је тако бити. Нема речи, макар колико крупна, у коју може да стане жал за животом.

Има неадекватних конструкција („никад непрежаљен“, „учинио сам све да те ишчупам из кризе“); узрочник туђе смрти убица и пијанац јесте „нехуман човек“, убиство – „туђа непажња“. Деда и прадеда, баба и прабаба, чукундеда и чукунбаба изјављују да ће се заувек (колико, забога?!) сећати своје умрле деце, свог сина, унука или праунука.⁷

Невесело слово у облику песничке прозе или везаног слика, реторичке фигуре, необични књижевни обрти и дирљива лексика, нису необични формални предикати умрлице. Заузврат једнообразности, економисање са простором, сувоћа израза и евидентност, „естетске дистанце у односу на глупу комедију смрти“ (И. Чоловић), омогућују његово читање као креативно штиво.

⁷ Аутор *Знакова поред пута*, Иво Андрић бележи: У једном списку умрлих налази се и Н. Н. коме је као занимање наведено: „бив. пензионер“. То би могло послужити као најкраћа и најсавршенија формула пролазности човека и свега што је његово. Јер, може ли се ништа страшније замислити од те „титуле“ која за једног човека казује да је два пута бивши, једном као пензионер а други пут као покојник. – Још кад помислите да му предстоји и трећа промена, још дубљи пад у ништавило! Јер, кад нестане и његовог гроба, заједно са његовим прахом (а тај ће дан свакако морати доћи!) он ће стећи и трећу титулу и назваће се „бив. Покојник“. – И то ће, надајмо се, бити крај свега.

*

* *

Ништа величанственије, ништа лепше, ништа теже од живота. Од смрти која докрајчује песму живота, можемо се бранити и одбранили оданошћу смислу живота, живота чије поимање мучи и гризе човеков дух. „Непостојано и немирно огњиште“, човеков „кратак пут између два тамна предела непостојања“, намеће урођен страх, али и тежење за бесмртношћу.

„Прелазак са живог бића на непостојање живота“, коб и усуд живог света, у новинским читуљама и писањима у част покојника, својеврсна је катаклизма, празнина и мук.

Једино биће које одлаже и одбија смрт властитог живота, човек види како земља даје крв својој деци и поново их сиса у себе. Дубоко загледан око себе, он открива пролазност и релативност људских напора, моћи и власти и свега што је људско – на концу – ломљиву грану на којој седи.

Читуље и нису друго до ехо вапаја и кукњаве у којима минули живе у контексту унутарњег, спиритуалног и езотеричног света оних које су оставили. Покојници, каже Чоловић, „могу да живе а да то не противречи сазнању о истини њихове смрти, могу да остану у срцима, мислима и сновима ожалошћених, а опет далеко од њиховог свакодневног живота“.

Глас живих који дозива мртве преко провалије времена, читуље су скрипти о вољенима који никад не умиру, о мртвим сродницима као вечитом животу.

Ступци дневне штампе опомињу да је људски створ заробљен немилосрдним законом природе, а живот трошно земаљско бивствовање. – На крају чека очај, лелек, гроза и ужас. – Рађамо се, старимо, трпимо муку и умиремо.

ИМЕ

СВЕТА ТОШИЋ

Смрт је привукла у свој хладовит и нежан загрљај Свету Тошића, наставника и директора Основне школе „Радоје Домановић“ у Бошњацу, друштвеног и јавног радника. Борба против смрти није се завршила човековом победом.

Света Тошић рођен је 1933. године у Бошњацу код Лесковца. Завршио је Пољопривредну школу у Лесковцу и Вишу педагошку школу у Загребу. По стицању дипломе наставника, ступио је у службу и настанио у месту које га је донело на свет, у којем је проходао и прва слова научио. Као што воћка оставља плод онде где корен пушта.

Наставник биологије, тумачио је ђацима загонетку природе и тајну рођења живота и постанка; васпитавао на раштаје и уводио у велики и бели свет.

Млад и оран просветни радни, заједно са својим ђацима, засађује саднице, уводи електричну струју високог напона, асфалтира улице, прикључује телефоне, организује корисне и хуманитарне акције. Међу малобројним ентузијастима и покретачима идеја, нашао се у добру и у невољи; запамћен је као спортиста и спортски радник.

Предано вршећи своју службу, узоран педагошки прегалац, Света Тошић се ставља на чело колектива школе. Часно је надгледавао храм просвете у који, и као зрели људи, улазимо са дужним поштовањем и с успоменама од којих затрепери срце. Данас, када лик припадника просветне интелигенције тамни, Света Тошић светли као пример за углед.

Био је у нераздруживој вези с мештанима и ђачким родитељима; према свима се опходио увиђајно и примерено позиву и позвању.

Прибран, достојанствен, храбар, наставник је догоревао последње часове.

Хиљаде дечака и девојчица, многи већ зашли у године, памтиће по добру свога васпитача и управитеља школе.

Као и смрћу учитеља и професора Рада Кривокапића, школа у Бошњацу је нижа за читаву главу. Остали су у траљама планови и плодна јесен живота. – Увек за човеком који полети, лете ројеви утвара и коби

Лијем топлу сузу и у себи невидљиво клањам за својим наставником Светом Тошићем.

ЂУРО ДЕДИЋ

У замаху стваралачког живота, у 62. години, пао је професор Ђуро Дедић. Учитељски факултет у Врању је трепнуо. Занемели су студенти и пријатељи.

Рођен у Мрачају код Костајнице, Хрватска, Ђуро Дедић се одушевљено бацио у наручје науке и израстао у ствараоца разреда одабраних посвећеника хуманистичке мисли. Дедићева остварења *Васпитање за нови миленијум*, *Савремени токови образовања наставника и васпитача* и *Увод у педагогију* јесу дела завидног академског постигнућа.

Горкијевске вере о гордости човека, вере у слободу, правду и грађанску честитост, Дедић је показао да нема веће части, ни веће одговорности од подизања младих нараштаја.

Тумачећи студентима Хрватске, Србије и Косова и Метохије законитости науке о васпитању, једну „краљевску

наставничку службу“, професор је акцендовао здрав рад као прави начин да се постигну жељени циљеви. Приповедачеве речи да је „наша судбина на земљи сва у борби против квара, растура и нестајања, и да је човек дужан да истраје у тој борби и кад је потпуно безизгледна“ – биле су и његове. Веровао је у победнички живот и наду да је после ноћи свитање неизбежно.

Човек од мере, честитости и културе, поседовао је примордијалне научне и духовне вредности. Плени беспрекорност и нека строгост прожета благошћу и љубављу; његова једноставност и скромност, емотивност и предусретљивост. Сваки сусрет с Дедићем уливао је наду да ће следећи бити још кориснији и лепши.

Професор је знао да је човеков живот тегобан, пун одрицања, жаљења, патњи и стрепњи; а правда свирепа и нехумана.

Стремљење узвишеном, заобилажење утртих стаза које заводе путника, људска победа коју прати трагика, показују се на Дедићевом животу и раду. Подвижници и појединци крупних замаха, творци истине и лепота, као што је рекао песник, свршавају крвави и пребијени, као добри и убојити мачеви.

Део наше судбине откад на својој српској земљи постојимо као уклет и проклет, рат му је срушио кућу и померио емоционалну тачку равнотеже. И оставио да храмље тражећи ослонац.

Професор је маловечан живот провео у мрклини дана и карамаку, где реч не гарантује изручење истине, где дремају стари нагони и каински планови. Његов живот показује да је тешко сачувати слободу, живети и човековати.

Сваки човек – као и свака звезда – има неки свој сјај и своју путању. Ђуро Дедић је узлетео пут плаве крошње ведрога неба и оставио за собом дело и име.

Одајемо драгом професору, колеги и пријатељу дубоко поштовање и поздрављамо с великим болом и речима:
Нека је славан!

Учитељски факултет, Врање, 2004.

НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО

Николај Тимченко рођен је 1934. године у Лесковцу. Бавећи се књижевношћу из најдубљих побуда истраживача и естетичара вишега реда, читајући добре књиге, он је израстао у научника српске репутације. Несумњиве творачке ерудиције, широко образован, уман и критичан, Николај Тимченко је остварио научни опус који представља капитал српске теоријске и критичке књижевне мисли.

Неискорењива човекова потреба, уметност речи – писао је Тимченко – утиче на човеков образовни и културни процват, буди и оплемењује позитивне емоције, отвара очи за склад и срце за љубав међу људима.

Одан струци, апостолски частан, Тимченко је био окренут дубоким и непролазним човековим питањима. Изнад жамора свакодневице и атмосфере сламања духовних и моралних лествица, војевао је за истину, лепоту и хуманост као најсејајнијим феноменима духовног универзума. Чувајући слободу до које му је превасходно стало, први и п(р) озван, живећи победничким животом, био је од оних који светле и друге дижу навише. Сав у ревносном прегнућу, оставио је траг који обавезује потомство да га се сећа, а не само ми, који смо га лично познавали и којима припада по праву власништва. Тимченково дело је велика похвала раду и прегалаштву.

Крхки и тегобни живот, који је до краја испунио своје послање, може се назвати путоказним, на осојној је страни, где нема светла ни радости: на крају пута, сваког чека гладна и ненасита смрт која уништава наше ја, наше драге и наше идеале. Али, даровани живот, млеко мајчино и вечно почивалиште, откупљују се племенитим прегалаштвом. Остају неуништиво дело и успомене на усправног и исправног човека Николаја Тимченка.

Опус Николаја Тимченка је слово о нашим малобројним светлим часовима и о муци званој живот, али и о људима рођеним једни за друге, који имају потребе да буду окружени лепотом и љубављу.

Својим праведним и бескомпромисним делом, књигом од седам печата, Николај Тимченко излази пред Бога, онако као што су пред Бога излазили пустињаџи.

Наша реч, 2005.

ДРАГАН РАДОВИЋ

У јеку вируса „Корона“, тмаста сенка смрти пала је преко нас и сада смо сиромашнији за један мио и топао лик. Непоменица је ударила и погодила изабраног од изабраних и ми се, с болом и осећањем ненадокнадиве погибије, опораштамо од књижевника и уредника часописа *Наше стварање*, јавног и културног радника, Драгана Радовића (1955–2021).

За опроштај ваља наћи најподесније и најлепше речи које имамо у свом језику, речи угаситих боја и стишаног тона, у које може да стане наша жал. Али нема речи која, ма колико крупна и потресна, повлачи сузе из срца у очи. Не-

измеран бродолом, горчина и празнина, превазилазе снагу душе, изнад су сваког разумевања.

Срца које је куцало за мало десетлећа, песник Драган Радовић минуо је у пола речи и млад у лицу. Неправедна и неразумљива, коју је оправданије назвати погибијом, смрт је брутално докрајчила песму живота.

Изговарајући спомен-слово које није потписника ових редака, него одјек гласова Радовићевих пријатеља, поштовалаца, читалаца и културне јавности, суочени смо са празнином која остаје и коју ће осетити посве ужа заједница којој је припадао. Видимо године живота „као уздисаји пролазе“, растанци руше лепоту пријатељства и снова, односе радост сусрета и топлог присуства драгог бића. Пун губитака, жаљења и немира, живот је тамно огледало, ружан као ружан сан и зла мађија. Мало коме се сунце насмеје, слети на рамена анђео који милује. Као разбојиште, висораван који одвајкада постоји, смрт нам крај срца спава, и све наше љубави јесу у њеном крилу. Увек јој идемо у сусрет.

Живот и дело угашеног уметника усмерени оплемењивању људског рода, доброты и лепоти, можемо назвати путоказним. Песник је показао да умеће и знање не дарују музе, него се присвајају даром и маром, оним златним степеницама преко којих се пењемо, као у небеса, у храм науке и уметности. Творац дела истине и лепоте, дајући животу све, мало остаља смрти.

Драган Радовић нестаје као биолошко биће, али песмарице, роман *Златне кочије*, научни радови, беседе – дело достојно златопечатних признања – наставља да живи, и као верига задржава своју душу након смрти.

Сиромашнији смо за један живот, за одлазак доброты и кога смо сви, без разлике, волели, са којим смо везивали свој рад.

Цењен од оних који могу дати оцену, Драган Радовић заслужује сећање по дужности и љубављу која се не хлади и не пепели, јачој од времена и заборав.

Наша реч 2021.

ГОВОРЕЊЕ

ЗБИРНО ИМЕ СРПСКОГ НАРОДА

Драги студенти, поштовани пријатељи, врли гости,

Испуњени осећањем важности и узвишености трепутка, сложни смо у мисли да наш народ није имао заслужнијег сина од Светог Саве. Српски просветитељ и учитељ, творац племенитих дела и великих заслуга, Свет Сава, ево, округло узето осам векова, помиње се и слави.

Приредба 1734. године којом су ученици Српско-латинске школе у Сремским Карловцима обележили Савин-дан, претворила се у просветну светковину и националну културну манифестацију. Слава у Савину част је саставни део сваке просветне и културне установе, у исто време, најугледнија свечаност.

Мало је датума у историји српског народа већих од догађаја који је везан за име светитеља Саве.

Рођен у Рибници подгоричкој, у српској земљи, око 1175. године, упокојен 1235. у граду Трнову, у Бугарској, Сава је посвећен хришћанству, православној вери и државотворном предузећу.

Кад је порастао и омужао, одрекао провода и живота пуног свирке и песме, престао да угађа телу и троши време на неплодне разговоре, Растко је читао озбиљне књиге о вери, хришћанству и историји. Жудећи за светим и испосничким животом, потчињен јеванђељском закону слободе, ревностно је присуствовао богослужењу, молио се и постио.

Од благодарне лозе, поистовећене са српском средњо-вековном историјом, творачког и прегалачког духа, Сава је благословио и крунисао прве српске краљеве.

Држећи се Јеванђеља као основне филозофије живота, са осећањем да је „стално дужан“, искрено побожан, светитељ се заузимао за беспрекорне односе цркве и државе. Црква коју је горљиво и с великом љубављу утврдио, остала је и онда када је држава пропала.

Ауторитету српског архиепископа, који је превазишао границе његове државе, отворана су врата многих државника. Одазвао се на молбу бугарског цара Асана да својим угледом испослује самосталност бугарске цркве. О животопису и делу свога светитеља сазнајемо из писаних трагова, понајвише из народних предања.

Човек од овога и онога света, јаке дисциплине духа и тела, заступник правде, Свети Сава је постао чудотворац и избавитељ болесних, сиромашних и невољних.

Милош Црњански је истакао: „Када се пише живот Светог Саве, пише се, у ствари, почетак наше просвете у средњем веку. Његова личност и његов рад били су вековима извор српске културе. За време Немањића средњовековна Србија и по просвећености својој може да се пореди са другим срећнијим државама европским. А први просветитељ међу њима је Свети Сава.“

Лик на буквару сваког првака, најумнији српски просветитељ и понос свога народа, Свети Сава је на врху свих светих у своме роду и свег православља. Као први жир који потенцијално садржи све храстове, узвишен узор и путеводитељ, најсветији, име је које се не изговара без поштовања. Духовни препородитељ, осветљен тросунчаном светлошћу, јутрен, чија душа блиста незалазном светлошћу, Свети Сава је збирно име нашега народа.

Поштовани и драги пријатељи, стара реч вели: хоћеш ли да упознаш човека – погледај његово дело. А руковођен бригом за добробит свога народа, Сава је створио више него што стане у један људски живот. Проповедајући љубав према Богу и ближњима, прегалац је оставио иза себе дело-задужбину које чврсто држи нашу заједницу, као што цигле држе зидове куће, које просветљује и испуњава енергијом и смислом. Подстицајном и духовно непропадљивом постигнућу српског творца време придодаје само још већу вредност. Као „седмоструки хор алилуја из симфонија харфиних“, узвикујући са хиљаду гласова, светлећи неугаслим пламеном, оно је видело које надвладава таму и љеска ономе који тражи пут, истину и живот. Дело-звезда која колико векова шаље своју светлост, и која ће српском народу сјати још десетлећима, столећима и столећима.

Светитељ који је из корена земље изникао, наш је први прави средњовековни списатељ. Лица смиренога, пера величанственог као жезло, бавио се књижевством као средством просветљења и хуманизације друштва. Добра и топла душа, учвршћује веру и оно што душевно спасава, уноси међу читаоце квасац Божје речи, придржава и храбри. Није писац цародревних прича, стручњак за питања срца и душе.

Ако бацимо око на *Законоправила*, којим Србија добија кодекс устројства и постаје правна држава, и на *Живот господина Симеуна*, биографију о владару који се одриче престола и постаје монах, спознајемо вредност писаних творевина, изнад свега, творење као празник српског језика и српског јединства.

Утемељивач књижевности ћирилометодијског језика и традиције, која припрема земљиште за световну белетристику, човек од слова, Сава је разумео да је људском бићу насушна лепо казана реч, као што је сваком јелу неопходно мало соли да му да укус и да га сачува од кварења.

Списатељ је писао црквеним и народним језиком; први је написао здраву реченицу. Списатељева реч је искрена, једноставна, сва у служби да изречено именује у елементарном виду. Бирана као што се бира камење које се полаже у темељ, казана разборито и са оном уздржљивошћу која подсећа на тихо музицирање које допире из даљине, она се доживљава као једно мало еванђеље. Слово које се слуша пажљиво и у побожној тишини.

Путујући по унутрашњости земље и испуњен врлинама, духовник је исповедао старија, виша и света начела; благосиљао и обучавао да се зида на темељу правде и вере, и верује у Бога на небесима.

Рационалне природе, пун практичних мудрости и препознатљивих наравоученија, Сава је водио наше кораке, учио да се наоружамо врлинама и добротом, бранимо од свакојаким искушења која нам се нуде и намећу.

У својој најскривенијој дубини, гајио је жељу да синовским респектом и благодарношћу љубимо свој род.

Строгошћу преливеном благошћу, Сава је говорио као старозаветни пророк, речима које су изашле из уста Божјих: „Клањамо се и поштујемо“, „Православно предање причамо, а јеретичке новотарије проклињемо“, „Христов дар је да не умиремо никада“, „Да буде добро вама и синовима вашим“, „Вера без дела мртва је“, „Да себе не уздигемо изнад других“ и у том реду мисли. Тамјаном закађене, примају као сума моралних закона, речи су помогле да постепено порастемо као људи; да се људско повећа у сваком од нас; те уздигемо и пењемо уз небеске лествице.

Отварајући поглед на ону страну одакле је свитало, Учитељ је истицао да је љубав со и хлеб живота, проповедао пријатељство у старом, херојском смислу те речи.

Уздизање из прашине земаљских сујета и потпуно предавање љубави тиче се свих који чују срце у грудима, а

не људи озеблих од мржње, неогрејаних на сунцу љубави. Јер љубав, као и душа, не умире. У прејаком и неодмереном поређењу, треба да волимо оном френетичном и изопаченом љубављу, „као што аскета воли кострет који му гребе трбух“, љубављу која је – по библијском изразу – „јака као смрт“.

Властитим делом и подвигом, просветитељ наукује да су људи рођени једни за друге и сваки човек има у себи нечег „светог“. Послужимо се речима рускога писца: да „сваки човек стоји пред сваким другим као звезда“.

Велики магистар саветује да се добрим делима и здравим мислима бранимо од жаока живота и међусобног отуђења, те племенита прегалаштва бране од чемерне усамљености, беспућа и празнине која је у самом срцу нашег живота. Не посустај кад те опколе патња и бол, и када си бачен у таму најцрњу. Војевање и вера челиче карактер и снаже вољу, потврђује „свечовечански Божји човек“.

Драгоцен је наук српског свеца у нашим неуљуђеним временима. Тужно звучи чињеница да је човек на данашњем степену развоја, уместо васкрситеља, победника смрти, постао убица и и сејач смрти. Претурили смо XX век – „век вукодав“, како га је назвао песник Менделштајн – а човечанство живи у крхком миру, трвењу и зависти. Изложен харајућим силама живота, људски род не зна шта га чека и какве му сенке иду у сусрет. Гладан и жедан правде као у *Јеванђељу по Матеју*, на неравном терену, људски створ егзистира растргане душе, животом брзим као што је брзо дисање људи у трку. Жедни уживања, емоција и доживљаја, не могу да се насрчу благодети цивилизације.

Наш, пак, народ, колико до јуче очи у очи са тровачима и крвопијом, са призорима од којих се заокреће глава као од урокљивих очију, стоји пред високо подигнутом летвом

европске капије и, казали бисмо, живи живот прозаичан и без празника.

Земни човек Сава је био суочен са смрћу као отровним упљувком и тачком човековог животног пута. Може ли се рећи да је Савином смрћу светлост живота српског народа угашена, остала само тама?

Незнабожачко спаљивање светитељевих моштију није имало снагу жалца смрти или праха, него се расуло у светлост, по речима Јустина Поповића, „у непресушан извор сваког племенитог надахнућа, сваког јеванђељског прегнућа, сваке јеванђељске решености, јеванђељске вере, љубави, наде, утехе, радости, искрености“. Речено језиком духовника, тело и мошти су постали светилник и лек бољкама српског народа.

Повесна је чињеница да је отац Немања, „градитељ и љубитељ отачества“, утемељитељ српске феудалне државе, а коју његов син Стефан Првовенчани подиже на ранг краљевства; као што је датост да је, исто његов син, Растко утемељивач цркве. Осим Саве, новог апостола, најсветије личности српске историје, земљом Србијом су корачали и други људи, којих се са уздахом сећамо.

Поштовани и драги пријатељи, сагледавамо неизрачунљиву вредност човека високе културе и видика светских; препознајемо прегалаштво дубоко уткано у свест српског народа, које је оставило неизгладиве трагове у нашој повести.

Светитеља свога помињемо као најрођенијег и најбољег у нашем роду. Чувамо на њега спомен душама својим, као што се чува пламен на огњишту. – Негујмо памћење, поштовани пријатељи, јер је заборав предворје смрти. Ваља јасно рећи и читко написати: без Христовог Ученика не бисмо имали на кога да се ослонимо и позовемо; без Његовог ореола наша је снага преполовљена.

Драги студенти, уважени пријатељи и гости, полазници установе Светога Саве, завршавам са изграђеним погледом да народ који има синове узвишене мисли и дела не може, а да се не прослави. Не заузме место међу просвећеним народима. Док има свог светитеља, српски народ нема право да се одриче наде и сутрашњице која му припада.

Педагошки факултет, Сомбор 2014.

СОЛИДАРНОСТ СА СРБИМА НА КОСОВУ

Наше окупљања испред здања Учитељског факултета у Сомбору подстакнуто је прекрупним разлозима. Сабрани у светлости овог претпролећног дана 19. марта 2004. године, протестујемо против неправде која се чини на Косову и Метохији.

Косово, наша најразумљивија, најзвучнија и најскупља реч, коју не можемо изговорити без душевног узбуђења и дрхтаја, волимо нагоном, умом и слабошћу коју човек има за своје најрођеније.

Давно, на Косову српска војска је сломљена, цар посечен, војводе изгинуле, неколико слугу се вратило с празним коњима својих господара. Од тада су ствари кренуле рђаво по српски народ. Машта као да није могла да замисли опсег несреће и апокалиптична страдања.

Нови миленијум који је започео – ево – указао се за српски народ у злослутној перспективи.

Метеж, криза, зебња, страх и запитаност, речи су преслабе да искажу стање у јужном делу наше земље. Не метафоре ради, но буквално је тачно рећи да је живот људи као

доживотно кажњеништво. Нечовечна стварност се повећава до болних размера.

Од искона на свом огњишту, народ је изложен терору. Охрабрени, видика мрачнијих, ужих и нижих, зулумџари иду даље. Дивљања, паљења и убијања бусијаша и завереника, бацају мрљу на народ који их је изњихао. Подсетимо, народ, нација и држава пропадају кад се преврне вера, изда општа ствар и надвисе неваљалства.

Међународна заједница узела је на бригу српски народ косовско-метохијске земље. Верујући у горостасну визију о миру и поретку, народ је капућехају европске и светске заједнице прихватио као праведног судију и заступника. Нашавши се на врлетним богазама изгубљене самоконтроле и самопоштовања, Европа и Америка, са наткриљеним НАТО-ом као „милосрдним анђелом“, гурнули су народ у још већу провалију. Као пламен под пљуском кише, утрнула је вера у то што се назива европска и светска заједница.

Вршећи своју службу као од беде, да се друкчије изразимо, онако као да нема очи које виде, уши које чују, ум који расуђује, срце које љуби и прашта, Европа није спречила непочинства и остварење замисли неумољивог тиранина. Остаје неизвињив грех и прича за жаљење.

Становништво је на својој светој земљи живело у убоштину, несигурно и уплашено; није се могло знати када ће гром да удари, одакле ће да удари, због чега и којом снагом. Нараштаји и нараштаји су опстајали у столетној тами, у страху и са страхом; ни савременици нису окусили слободу; нема помоћи ни с неба, нити са земље. Угрожени са свих страна, браћа и сестре се моле као Арсеније Чарнојевић, пре три века бежећи са својим осиротелим народом: „Докле ћеш, Господе, заборављати нас до краја. Устани, Господе. Зашто спаваш, зашто лице Твоје, Боже наш, одвраћаш од нас? – Вакрсни, Господе. Помози нам, имена Твојег ради.“

Звучи основано, драги пријатељи, кажемо ли да само дијалог може отклонити несугласице и донесе дан добрих вести. Потребан као сан у пролеће, као кора хлеба, разговор помаже да израстемо до човекове висине. Јер, људи су рођени једни за друге; само човек као личност и човек у заједници са другима себи једнакима јесте права и ничим заменљива природа и историјска и, истовремено, есхатолошка и натприродна вредност.

Ми смо за нагодбу ради хуманизма и опстанка. Спас народа је врховни закон. Одбијамо утопистичку мисао да се на зло одговара злом; зло против зла су два зла. „Ако сви траже око за око, свет ће ослепети“, казао је Махатма Ганди.

Испред установе која негује највише људске вредности, учи племенитости и доброты, дозивамо у сећање да смо једни другима браћа и сестре. Иако крхка, жртвена, понижавана и срамоћена, љубав је јача од мржње, без обзира на моћ коју нетрпељивост привидно поседује. Потреба за добротом, племенитошћу, знањем и радошћу већа је од зла; човек је створен за љубав, за радост и лепоту живота.

Не треба, драги пријатељи, правдати и доказивати да средишње место српских невоља има своје посебно место у нашем родољубивом сентименту и бићу.

Косово је живо све док постоји наша свест о традицији као непролазној вредности.

Наша реч, 8. 4. 2004.

КРАЉ БАЈКИ

Поштоване колеге, поштовани пријатељи, драги студенти,

Европа и свет видно истичу двеста година од рођења великог данског писца Ханса Кристијана Андерсена (1805–1875).

Окупљени под сводом здања Учитељског факултета у Сомбору, ми вршимо скроман покушај приближавања Андерсеновог опуса широј читалачкој и стручној јавности.

Нимало није лако једним погледом обухватити опус писца од формата и подвргнути контролисаном резоновању; приступамо му несамоуверено, с пуно зебњи, па и незадовољства.

У допадљивом књижевном руху, онеобичено, онестварено, писано студиозношћу достојном научника и срцем песника, Андерсеново дело карактерише уметнички и хумани капацитет; „преузето“ из народног фолклора, оно у рукама „наивног генија“ добија општељудске димензије.

Горостасне визије, из дубине свога дара, аутор је изнедрио дело које плени новином и захвата у непознато. Реч је о творевини која се чита истом озбиљношћу којом и постигнућа Вилхелма и Јакоба Грима, Антона Павловича Чехова и Ива Андрића. Добитак зависи само од тога колико је читалац овладао уметношћу читања.

Пред нама је, поштоване колеге, литерарно умеће које се воли и ишчитава, придобија и повлачи за собом. Вредност опуса „генијалног Данца“, како је оловила бајкописца Исидора Секулић – с поносом истичем негдашњег ђака сомборске учитељске школе, институције чију традицију наставља Учитељски факултет – лежи у његовој надахнутој поезији,

у моралној поруци и ставу према животу. Реч је о каквоћи положене у саму основу европске и светске књижевности.

Узимајући у обзир нека ограничења и изузетке, Андерсеново творење се може назвати еталоном према којем се мери квалитет уметничке бајке као литерарне врсте.

Осавремењене фолклорним мотивима, неухватљивих граница између реалног и измишљеног, срменим нитима извезене, Андерсенове бајке нису само приче за школске читанке већ новоковано злато, потхват који поседује опчињујућу драж. Језичка остварења која кипте од живота и маште, држе читаочеву позорност помоћу илузије, а не помоћу ефицијената и доказа.

Бајка је основно или темељно опредељење писца који се слави и помно проучава, који је заговарао становиште да бајковита форма најпотпуније удовољава човековој потреби за варком и бежањем од онога што није и не може бити.

Зашто не уважити да је у нашем нервозном и урбаном свету неискорењива потреба за причом и уметношћу – русоовски речено – колико жеља за враћањем природе.

Својом озбиљношћу и чудесношћу, Андерсенова бајка је роман и прича, психолошка студија, манифест, драма и песма. По садржају за одрасле, а по форми за децу и младе.

Бајка којом се аутор уселио у срце сваког детета, најцењенији је жанр у књижевности за младе. Одвајкада препричавана ради забаве и ради уживања, она је збиља и живот, и прича која изражава пробу времена боље него историја. Код неких народа и данас је сматран „незналицом“ и „никаквим човеком“ онај који не зна бајке и предања из незапамћених времена.

Поштоване колеге, драги студенти, и на први поглед, Андерсенова књижевна вичност је целином својом завештана на школској лектури у најбољем смислу ове речи.

Наслови који носе предзнак дечјег: „Мали Клаус и Велики Клаус“, „Цвеће мале Иде“, „Палчица“, „Неваљали дечак“, „Мала Сирена“, „Ружно паче“, потом „Девојчица са шибицама“, „Дечје брбљање“, „У дечјој соби“ и „Златни дечак“, и они који немају тај предзнак: „Царево ново одело“, „Ружа са Хомерова гроба“, „Зли кнез“, „Трновит пут славе“ и њима слични, најдаље померају казаљке на часовнику дечје литературе.

Ако се узме на око оригинално, непосредно и аутономно, приступи хладно и дубокомислено, могло би се рећи да су Андерсенова остварења, по много чему, непоновљива и јединствена слојевита структура у више равни значења. Естетичка вредност и лепота јесу у индивидуалном и плуралном значењу, као и у читаочевој доживљајној конкретизацији.

Говорећи колоритнијим речником, осмишљено, треперавог сјаја, дело доприноси ширењу светлости и потискивању таме, твори лепши и светлији живот на земљи и братскије односе у друштву; светлећи и грејући, шири радост и мудрост у нашем жалосном свету у којем, како кажу јеванђеља, до данашњег дана траје зло; свету у којем човекову несрећу оплакују звезде.

Опште је становиште, драги пријатељи, Андерсеново постигнуће, својом садржином и дејством, етичким и естетичким дражима, припада књижевности и књижевности за децу. Омладини је блиско причом, радњом и заплетима, поуком, надасве истинском забавом коју пружа, а одраслима комплексношћу и многостраношћу. О отворености за кориснике, независно од година живота, образовања и рецепцијске моћи, казују речи малопре споменутог славног сомборског ђака: „Андерсенову бајку читају деца и мисле да је то само за децу. Читају је и одрасли и мисле: строго узевши ово је за одрасле. Читају је и филозофи и религиозни филозофи ...“ О бајци *Царево ново одело*, по моме скром-

ном суду ремек-делу људског ума и имагинације, временски нама ближи, Милан Црнковић, пише: „Мало дете [је] уопште не схвата, ужива само у фабули, у представљању слике краља, ткалаца и министра. Веће је дете открило у њој глупости, неискреност и додворавање неких људи. Одраслог човека нагони на размишљање о улози коју у животу има мода, покораване јавном мњењу, сакривање властитих осећања. Старац, гледајући унатраг ток свога живота, видеће сву дубоку реалистичност бајке.“

Поштовани пријатељи и браниоци лепе речи, надам се да ћемо разматрајући дело доћи до приближно исте оцене – да је Андерсен један.

Завршавам, пријатељи и учесници скупа, речима шведских студената својевремено упућених лично данском уметнику Андерсену: „Када Вас буду славили у читавој Европи, сетите се да смо ми били први.“

Сабрани на Учитељском факултету у Сомбору, можемо, без призвука претензија, рећи да смо ми први у земљи Србији и Црној Гори који указујемо дужну пажњу књижевном стваралаштву данског писца.

Педагошки факултет, Сомбор 2005.

ПРОФЕСОР ЗЛАТАНОВИЋ

Драги пријатељи, поштоване колеге, драги студенти,
У духу је Универзитета одавање признања својим члановима за вишегодишње наставно-научно прегалаштво. Учитељски факултет у граду песника Борисава Станковића, одаје данас почаст професору и доктору књижевних наука

Момчилу Златановићу (1934) за његов плодан четрдесето-годишњи научноистраживачки, стручни и наставнички рад.

Страстан читалац књиге која постоји свугде око нас, књиге живота, чија се имагинарна радионица налази на чистом ваздуху, у срцу природе и међу људима, Златановић је начинио дело од саме човекове стварности. Говоримо о фасцинантном опусу насталом на бази познавања ствари, по једном критичком осећању и на темељу дужих истраживања и студија.

Род и језик рода били су подстицајна снага за све што је професор Златановић стигао и пожелео да уради.

Баштина, језик, народно песништво и народна мудрост, живот човека овога поднебља, приближени су адресату с пуно такта и факта, у свој њиховој ширини и сложености, у бесконачној дијалектици радост – бол.

Разноврсне су личности и јунаци у ауторовом научном корпусу: обични и необични људи, аргати, имена од науке и литературе, честити домаћини, како је говорио Јован Скерлић, „прости Враћанци чије речи звоне као учења великих филозофа“.

Зашто су Златановићеве књиге топле погаче које миришу на жито и воду изворску?

На ово питање одговорио је Владан Недић. Златановић је, вели он, познавао „до присности живот у једном особеном дијалекатском подручју“. Књиге су топле зато што су писане магичном, дијалекатском лексиком.

Из Златановићевог *Речника говора јужне Србије*, као и из његове обимне збирке *Народне песме и басме јужне Србије* у издању САНУ, можда, књиге његовог живота, реципијент види, парафразирајмо знаменитог српског филолога, како народу срце куца и куда му мисли полећу.

Застанемо, на час, код речи дијалекат.

Домаћи језик људи ових крајева, у чијој зони деца одрастају у својим породицама, језик првих сазнања о свету у којем су рођена, остатак је старог српског језика. У поређењу са стандардним, његова специфичност је, као што је познато, последица другачијег развитка.

Дијалекат није културноисторијски човеков удес. У напредној Европи локални говор није срамота нити знак културе другог разреда, него знак поштовања предака, своје прошлости и себе. Језик је богат онолико колико је то његовим говорницима потребно. *Речник* сугерише да треба неговати завичајну реч која, неретко, зазвучи као рима. Лексикограф истиче: „Има словенских речи које треба да прихвати књижевни језик. На пример, наши писци употребљавају турску реч *оклагија*, а имамо српску *сукаљка*. Зашто не би биле“ – наставља он – „књижевне речи именице *гарина* (место где је запаљена шума) и *сечина* (место где је шума посечена, па избиле младице)“?

Отац српске књижевности Вук Караџић није походио све српске крајеве; на југ Србије није крочио ногом. А управо многе словенске речи и, у правом смислу, лирске народне песме, Златановић је сачувао од заборавља. Зар ове чињенице, узете и појединачно, не истичу вуковски подухват Момчила Златановића?

Гајим уверење, драге колеге, говоримо ли објективно и искрено, сложићемо се да је пред нама опус који осветљава један крај наше земље, онај у којем је, у неким областима духа, владао научни сумрак.

Пожелимо да наш разговор буде на добром путу.

Врање, 2003

ЗАХВАЛНОСТ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Поштовани и драги пријатељи, поштовани професори,

Пријатно сам изненађен Одлуком Филолошког факултета у Београду да ми додели награду за магистарски рад из *Фонда „Велибор Глигорић“*.

Са радовима Велибора Глигорића о српској књижевности и књижевности других југословенских народа сусрео сам се још у основној школи. Студије на Вишој педагошкој школи у Нишу, потом на Филолошком факултету у Београду, допринеле су мом дубљем занимању за Глигорићев критички опус. То је, посве, утицало да се, по окончању постдипломских студија, одредим за тему „Велибор Глигорић о реализму“.

Магистарски рад који сам писао бави се једним аспектом делатности српског књижевног теоретичара, конкретније, његовим занимањем за књижевност реализма.

Велибор Глигорић је, несумњиво, један од изразитих представника и поборника реализма у књижевности.

Награду за најбољи магистарски рад примам с великом одговорношћу. Јер, свима нама су познати високи критеријуми које магистранти треба да испуне и стекну научно звање. Она би могла припасти и другим ауторима магистарских радова, одбрањених у наставној 1985/86. години.

Користим прилику да изразим своју благодарност ментору, професору Слободану Ж. Марковићу и члановима

комисије, пред којима сам имао част да браним рад, проф. др Јовану Деретићу и проф. др Милошу Бандићу.

Посебну захвалност дугујем Фонду „Велибор Глигорић“ и Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Филолошки факултет, Београд 29.10.1986.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ЗАЈЕДНИЦА, ЛЕСКОВАЦ

Драги пријатељи,

Примајући награду, не можемо избећи осећање признања за учињено добро на пригодан и конвенционалан начин, али и поглед на стање духа из којег произлази уважање за уложен рад.

Поштовани и драги суграђани, не скривам задовољство што сам, међу заслужним појединцима, почастован ласкавим признањем Културно-просветне заједнице Општине града Лесковца.

Бојажљив, помало склон треми, узимам реч захвалности, притиснут унапред извесним кајањем што у овом часу нисам у стању да на смисленији и сажет начин кажем неколико речи о актуелној култури и духовној атмосфери овога поднебља.

Како да култура интензивније прожима наш свакодневни живот – намеће се као прва помисао. Мислећи људи, књижевни и позоришни радници, сликари, даровити и вредни школски посленици, креативни прегаоци – сви као један – држе да су овде рад и таленат, као и удругим сферама духа, нужан услов. Делатност правог ствараоца, осим природног дара, имплицира заметни сајцијски занат, стрпљи-

вост и у пуном смислу речи монашки рад. Зар креативност није стално котрљање камена који се враћа назад и који поново треба котрљати?

Јамачно, неправедно је превидети лепе резултате појединаца који се боре на терену високих идеја и највиших културних начела. Сетимо се, начас, релативно богате, бар у ово време-невреме, књижевно-издавачке продукције и културних манифестација.

Међутим, откривамо тренутак којем недостају осмишљеност, континуитет, разноврсност, ритам и врелина крви. Културни живот се одвија „беспрограмски“, мање-више скоковито; и оно на шта посебно ударам гласом: без критичког духа који води успону мисли. Дело и творац се, у том смислу, хвале, суд је, готово без изузетка, афирмативан; критичар се не чува пренагљених закључака, расипништва и неумерености у оцењивању.

Док с радошћу истичемо издавачку делатност, као и ствараоце који превазилазе оквире локалне културе, суочавамо се с културним радницима, да избегнем термин ствараоцима, који се предају послу без неке претходне спреме, па и уз блажено неразумевање свога заната. Духовној клими шкоде ствараоци-чиновници, ислужени и без нарочитог дара и који, готово би се рекло, доносе пустош на културном и естетском пољу. Разводњена, жовијална и згодна за убијање времена, мануфактура обезвређује и компромитује укупна стремљења.

Свестан и уздигнут „син свога народа“, уметник је, неретко, позван да се, по цену понижавања свога надахнућа, подвргава „ритму средине“ и одговара „злоби дана“.

Запажамо индолентан однос према делима људских руку и ума, нехај оних које „цивилизација“ и просвета хлебом храни; и у чијем жаргону дело поприма потцењујућу конотацију. Узмимо наше одсуство са књижевних вечери,

изложба слика, концерата, позоришних премијера и представа.

Па ипак, уважени пријатељи, не губимо наду у индивидуална прегнућа и плодносне заокрете снага које наилазе.

Не скривајући радост ублажену осећањем одговорности, што је међу многим дисциплинама награда припала књижевности, по многим мајком свих уметности, па и филозофије, захваљујем члановима жирија.

Пожелимо да награда Културно-просветне заједнице Лесковца стекне достојанство угледне институције.

Лесковац, 1992.

ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ

Поштовани пријатељи, драги Змајевци,

Поетска реч нам даје оно што живот не даје: сан и илузију, бекство од несносне реалности живота и света. Посреди је психолошко-терапеутско средство које узвишава и обликује људе снажније него наука и средина у којој живе.

Књижевност за децу и младе, једнако, отвара очи за лепоту, оплемењује, шири видике и учи мудрости. Стога се њоме баве не с мањом помњом и одговорношћу Јован Јовановић Змај, Александар Вучо, Десанка Максимовић, Бранко Ћопић, као и овогодишњи лауреати Змајевих игара Стеван Раичковић и Зоран Станојевић.

Окупљени поводом Јована Јовановића Змаја, чије дело главнином својом припада књижевности за децу и младе, нисам у стању да подрежем сујети крила и кажем да сам,

од радника и предрадника по дужности, постао приврженик књижевности за децу и младе.

Радећи на пољу књижевности овога вида, занимао сам се за оно што је естетско, и што извире из природе дечјег бића и чини младост дивотном и раскошном; трагао за хармонијом и пријатним квалитетом осећања који текст нуди.

И нехотице, преузео сам неку врсту улоге чувара речи за непунлетне адресате. Уверен сам да маштовите слике понете из детињства остају бесцено благо и основна лука за повратак; срећан је живот детета ако је са првим корацима свога хода запамтило лепоту.

Старао сам се да млади читалац – далеко било – не замрзне поезију, док још није у стању да је заволи. Јер, писац, више пута, учи децу педагогији или пружа знања из познавања природе и људског друштва.

Младом људском бићу припада само најбоље, будући само изузетно створење. Сетимо се речи њему упућених: „Да ли знаш ко си? Ти си једно право чудо. Ти си јединствен. Свих ових година није постојало ниједно дете као ти. Твоје ноге, твоје руке, твоји паметни прсти, начин на који ходаш... Можеш да постанеш Шекспир, Микеланђело, Бетовен. Јест, ти си право чудо. А кад порастеш...“ (Пабло Казалс).

Међу хиљаду српских песника и приповедача за младе, од баснописца Доситеја Обрадовића до данашњих наших стваралаца, Змај је песник сувозлатног талента и програма. Вилинског дара и жара, песник је изнедрио дело од стилске лепоте, поезије и истинске мудрости. Стих његов започет из врло високе ноте, чист и бистар као детиња суза, плени игром, имагинацијом и мелодијом.

Песник чије је име уграђено у назив институције која додељује награду, везује „век са веком и човека са човеком“, симбол је песништва за зелене и зреле читаоце.

Подигнути Змајевом руком навише, многи песници, међу њима поменути данашњи лауреати, начинили су дело које се ишчитава, и које даје смисао и оправдање за највише место на вредној лествици људског стварања.

Поштовани Змајевци, врло живо осећам част коју ми је указао *Међународни центар књижевности за децу – Змајеве дечје игре* у Новом Саду. Награду примам као подстрек и самопоуздање у изучавању и афирмисању уметности која прати и подиже генерације младих.

Награда која има снагу воде која силовито пада на воденични витоа, па почне да сеје брашно, прах живота, чини ми овај дан светлијим од Видовдана којем идемо у сусрет.

Нови Сад, јун 2004.

„ЗЛАТНО ПЕРО“

Многопоштовани песнички народе, драги пријатељи,

Примам се части која ми је додељена руком Културног центра „Лаза Костић“ и Удружења „Раванградско пролеће“.

Радост која ме испуњава и указана част коју делим са вама, ваше благонаклоно учешће које почашћује скромну свечаност – извесно – захтевају неколико речи, не само као протоколарни акт захвалности.

Како у стању узбуђења, ни најбољи књижевник не може да изрази оно што осећа, јачину осећања, зацело, не мерите по слабости речи скромног беседника.

У тренутку када је моје име поменуто у вези са наградом – понеки су се запитали: ко сам ја?

Затамнио бих тренутак и светлост мајског дана властитом скромном биографијом; уколико бих кренуо од дана када сам очима прогледао и кренуо од свог учитеља Рада Кривокапића, па надаље.

Сав животопис је у овоме: онај који нескроман стоји пред вама, служио је, према својим могућностима, језику као најосновнијем обележју и најдубљој црти људског бића, основнијем од мисли, који у функцији добра и лепшег света, претходи истини и логици.

Кад ћу, ако не сада, рећи о препородној функцији књижевности, уметности од које нема бољег начина да се протицање и жрвањ времена и живота мало успоре. Што је све то, врли и часни пријатељи, истина као што је Бог на небу, као што ви и ја стојимо под сводовима ове установе.

Дозволите да не зауставим своје речи. Књижевност оличава живот који никад не даје оно што обећава, него више или мање од тога. Узме ли се какав јесте, немогуће му је дати значење у којем би циљеви и сврха његова имали смисла. Узбудљив и леп, који није игра на срећу, али је као игра у мрежи, он – живот – јесте такав да је писцу мали табак хартије као свод небески и опише га.

Песнички народе и драги пријатељи, пред вама је, може се рећи, предрадник на књижевном пољу, претенциозно је рећи, човек од слова, у чијем лицу заједница, одаје признање целој нашој књижевности и култури.

Изговарам, стога, своје слово понизношћу онога коме не припада првенство, с неком сумњом да награду не заслужије; прибојавајући се да прераста награђеника.

Није најлакше прозрети уметников стваралачки подстицај. Али, крај свега, висока је дужност признати да је његова скривена интенција „освета“ животу и замена себе својим делом.

Ма колико хитао крају своје журне и одвећ шкрте речи, не могу а да не апострофирам глас који вештак има у друштву, те његова службена признања – колико год песничка награда није негдашњи ловоров венац.

Обраћам се члановима жирија, чија ме је добра воља одабрала међу многима, а чији је рад, такође, приметан и истрајан. Поносан сам, уважени чланови жирија, што сте, у слици говорећи, проценили моја плећа довољно снажним да понесу признање *Златно перо Раванграда*, уважења које у свом називу носи естетски сјај, неку драгоцену сагласност с песничком речи. Горд сам што верујете да ћу, додатним настојањима, оправдати додељену ми почаст.

Стојећи у колони заслужних, примам дар с нескривеном благодарношћу и као послушање.

За мене је ово радосна и пуна части прилика.

Нека су срећни и светли путеви господњи установи која додељују награду под звучним називом *Златно перо Раванграда*.

Сомбор, 2022.

НАПОМЕНА

Књига произвољно насловљена Човеков живот обухвата текстове публикованих на ступцима дневне штампе и периодике, као и речи говорене одређеним поводом. Неки од њих су штампани као посебна издања.

Најшире узев, странице су испуњене садржином о људима, појавама и друштвеним гибањима. У фокусу је образовна институција која има нарочит статус у јавности, и одлазак младих из своје земље. Акценатска тежина је на оном што се третира као руковођење државним пословима – а, ипак, мало помогне народу да дође до хлеба и крова над главом, па и до погодности и сјаја који се виде код других. Посебно је резервисан простор за читуље. Под истим кровом су прилози документарно-записничког карактера.

У видокругу је људски створ који звучи гордо или горко; држи се начела виших и светијих, земних и приземних; усправан или грбав, јаке или слабе воље.

Приступ предмету са становишта лаика, свакако тражи благу читаочеву оцену.

Помешане садржине, чини се, неудаљени толико једни од других, радови су нанизани према извесној тематској сродности, која – надамо се – оставља привид блискости.

Писани спорадично, више као лични документ, прeusки и скромни, радови су претрпели сажимања, допуне и проширења.

САДРЖАЈ

ШКОЛА.....	7
ЛЕПО ЗВАЊЕ	9
УСТАНОВЉЕЊЕ ПЕДАГОШКОГ МУЗЕЈА	14
ШКОЛСКА ДИСЦИПЛИНА	16
ЂАЧКЕ КАЗНЕ	18
ЈАВНИ УКОР	28
РЕКЛАМЕ И ШКОЛСКА ПЕДАГОГИЈА.....	30
АГИТАЦИЈА И ПРОМОЦИЈА	33
ШКОЛСКИ ТРУБАДУРИ.....	34
РЕВИЈАЛНА КЊИЖЕВНОСТ	36
ШКОЛСКА УМЕТНОСТ	38
УЧИТЕЉСКИ ВЕСНИК.....	41
БОЈА НА КУЛТУРНОЈ ПАЛЕТИ	44
СПОМЕН-ДАР НЕЗНАНОМ УЧИТЕЉУ	51
(НЕ)ПОЗВАЊЕ	53
БОШЊАЧКА ШКОЛА.....	57
ХРОНОЛОГИЈА	59
ГОДИНА 1880.....	60
НАСТАВА И УЧИТЕЉИ.....	63
НОВА ЗГРАДА	67
ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА	67
ОСМОЛЕТКА	70
ЛИТЕРАТУРА	71
ДРУШТВЕНО И ДУХОВНО.....	73
МЕДИЈСКА (НЕ)ПИСМЕНОСТ	75
ЈАВНИ СЕРВИС	76
НИКО НЕ СМЕ ДА ВАС БИЈЕ	78
ДА СЕДНЕМО И ПРИЧАМО	80
УМЕСТО 300 – 299	82
ВЕРСКИ ТУРИЗАМ	84
„ТАМО ДОЛЕ“.....	86

НЕ РЕЦИ МОЈА ПОКОЈНА МАЈКА	88
ДРВО НА ВРХУ КРОВА	90
ЈА ОВДЕ ЧУВАМ!	93
ДА СЕ ДРАГИ БОГ РАЖЉУТИО	95
ИСТОРИЈА	96
ЈУГОСЛАВИЈА КОЈЕ ВИШЕ НЕМА	98
У СУСРЕТ МЕЂУНАРОДНОМ ДАНУ СИРОМАШТВА	100
ПРАШТАЊЕ	102
УЗВРАЋАЊЕ	103
СМРТ РЕКЛАМАМА!	106
ПРОФЕСОР МИОДРАГ ЂОРЂЕВИЋ	107
ГЛАСОНОША И СВЕДОК ВРЕМЕНА	109
УКУПНОСТ СВИХ РАДЊИ	111
САВЕСТ И ПОЛИТИКА	113
ВОЂСТВО И ОДГОВОРНОСТ	115
РАЗЛОМАК ИСПРЕД ЦЕЛОГ БРОЈА	119
ОБИЧАН НАРОД	121
ОД ЧЕГА ЧОВЕКУ БИВА ЛОШЕ	123
ПОЗИЦИЈА – ОПОЗИЦИЈА	126
ПЛАНИНА БОГАТА РУДАМА	128
НОМИНАЦИЈА И КАМПАЊА	130
ПОЕН	132
ГОСТОВАЊЕ	133
ВАНРЕДАН ПРОФЕСОР	136
ЕКРАНСКА АУРА	138
НЕВЕРБАЛНО ОПХОЂЕЊЕ	140
СВЕСНО ИЗРЕЧЕНА НЕИСТИНА	143
(НЕ)ПРАВДА	146
НЕ, НА СУД!	149
ОДРОЂИВАЊЕ	155
ТАКО МЕ МОЈА ВЕЛИКА ЉУБАВ ТЕРА ДА ГОВОРИМ ИЛИ ОС- ТАЈТЕ ОВДЕ	157
ТАМНО ОГЛЕДАЛО	171
ТАМНО ОГЛЕДАЛО	173

ОГЛАСИ СМРТИ	177
ЛИКОВИ	180
НЕВЕРИЦА	186
ЖИВОТ	190
НЕУГОДАН ДВОЈНИК ЖИВОТА	196
ОЖАЛОШЋЕНИ	201
С ОНЕ СТРАНЕ ГРОБА	204
АУТОРИ – РОДБИНА	207
САСТАВИ	209
ЈЕЗИК И СТИЛ	213
ИМЕ	217
СВЕТА ТОШИЋ	219
ЂУРО ДЕДИЋ	220
НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО	222
ДРАГАН РАДОВИЋ	223
ГОВОРЕЊЕ	227
ЗБИРНО ИМЕ СРПСКОГ НАРОДА	229
СОЛИДАРНОСТ СА СРБИМА НА КОСОВУ	235
КРАЉ БАЈКИ	237
ПРОФЕСОР ЗЛАТАНОВИЋ	241
ЗАХВАЛНОСТ	245
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ	247
КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА ЗАЈЕДНИЦА, ЛЕСКОВАЦ	248
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ	250
„ЗЛАТНО ПЕРО“	252
НАПОМЕНА	254

